

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**EKOLOJİK KRİZ
KARŞISINDA YURTTAŞIN DEĞİŞEN TANIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Mehmet Horuş**

**Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr.Tuncay Önder**

Ankara - 2008

ONAY

Mehmet Horuş tarafından hazırlanan “Ekolojik Kriz Karşısında Yurttaşın Değişen Tanımı” başlıklı bu çalışma, 29.05.2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd.Doç.Dr.Tuncay Önder

Prof.Dr.Ahmet iğdem

Yrd.Doç.Dr.Belma Tokuroğlu

ÖNSÖZ

Modern yurttaş tanımının ortaya çıkmasından bu yana, başta sanayileşme politikaları olmak üzere insanın doğa üzerinde hâkimiyet kurma arayışları, doğa üzerinde insan var oluşunu tehdit eder bir boyuta geldi. Doğa ile insan arasındaki bu karşıtlık felsefi düzeyde insan-doğa ilişkisinin yeniden ele alınmasına ve yerleşik toplumsal ve siyasal kurumların sorgulanmasına yol açmaktadır. Bu sorgulamadan kaçınılmaz olarak yurttaş tanımının da yeniden ele alınması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Ekolojik kriz karşısında yurttaşın yeniden tanımlanması arayışlarına verilen ilk yanıt; yurttaşın çevre hakkı başta olmak üzere yeni haklar tanıyarak ekolojik kriz karşısında daha etkin bir rol oynayabileceği vasıtaların kazandırılmasıdır. Diğer eğilim ise; insan merkezci anlayışların eleştirisi olarak ortaya çıkmaktadır. Ekolojist akımların insan merkezci anlayışların eleştirisi üzerinden gelişen bir tür doğaya dönüş eğilimi olan bu eğilime göre; yurttaş, Antik kent devletlerindeki özüne, 'erdem olarak yurttaş' tanımına gidilmelidir. Yurttaşın yeniden tanımlanması sürecinin yeni bir yurttaş tanımının nüvelerini yarattığı ortadadır. Sorun, yaşanan bu dönüşümle yurttaş tanımında gerçek bir kopuşun yaşanıp yaşanmayacağına düğümlenmektedir. Tezde ekolojik kriz karşısında modern yurttaş tanımından radikal bir kopuşun kaçınılmaz olduğu ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM EKOLOJİK SORUNLARIN TOPLUMSAL VE SİYASAL BOYUTU

I.Biyolojik Çeşitlilik ve Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar.....	12
II.Susuzluk.....	14
III.Nükleer Tehdit.....	16
IV.İklim Değişikliği.....	19
V.Risk Toplumu.....	25

İKİNCİ BÖLÜM HUKUKSAL STATÜ OLARAK MODERN YURTTAŞ TANIMININ AŞILMASI

I.Sosyal Yurttaş.....	34
II.Sivil İtaatsizlik.....	37
III.Yeni Toplumsal Hareketlerin Katkısı.....	41
IV.Çevre Hakkı.....	48
A.Katılım.....	50
B.Bilgiye Erişim Hakkı.....	51
C.Başvuru Hakkı.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MODERN YURTTAŞ TANIMININ MEKANSAL BOYUTU

I.Kozmopolit Yurttaşlık.....	63
II.Ademi Merkezcilik.....	68

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
YENİ BİR YURTTAŞ TANIMINA DOĞRU

I.Doğayla Sözleşme.....	83
II.Ekolojik Yurttaş.....	89
III.Öznenin Dönüşü.....	92
 SONUÇ.....	 96
 Kaynakça.....	 iv
Türkçe Özet.....	v
Abstract.....	vi

KISALTMALAR CETVELİ

AB	:Avrupa Birliği
BM	:Birleşmiş Milletler
ÇED	:Çevresel Etki Değerlendirme
GDO	:Genetiği Değiştirilmiş Organizma
IPCC	:Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli
UNESCO	:Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNEP	:Birleşmiş Millerler Çevre Programı
UNFCCC	:Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Anlaşması
WWF	:Dünya Vahşi Yaşam Fonu

GİRİŞ

On yada yirmi yıl öncesine kadar dünyanın ekolojik bir yok oluşun eşiğinde olduğunu söylemek ciddi ve kanıtlanması zor bir iddiaydı. Bugün, küresel çapta önlemler alınmazsa; yeryüzünde insan yaşamının çok yakın bir tarihte imkânsız hale geleceğini sadece ekolojik felaketlerin mağdurları ve ekolojistler değil, sorumlu şirketler ve buna göz yuman hükümetler dahi dile getirmektedir. Tartışma, artık bir ekolojik yıkım riskinin var olup olmamasından çıkıp, insanlık için tartışılmaz bir olguya dönüşen bu tehlikenin, nasıl bertaraf edilebileceği tartışmasına dönüşmüştür. Doğal felaketler, ‘doğal’ olmaktan çıktı. Gelişen bilim ve teknoloji sayesinde, artık doğal felaketler daha önceden öngörülmele kalmıyor, bu felaketlerin temel toplumsal ve siyasal tercihlerle olan bağı da daha doğrudan kurulabiliyor.

Doğal kaynakların kendini yenileme süreleri ile tüketim miktarları arasındaki denge bozuldu ve yeryüzündeki kirlilik, doğanın soğurma kapasitesinin çok üzerinde bir miktara erişti. Kelimenin tam anlamıyla insanlık bir ekolojik krizle karşı karşıya. Ama asıl kriz, ekolojik sorunların birincil nedeni olan iktisadi ve siyasal politikalarla ilgili karar vericilerin, dünyayı yok oluşa sürükleyen politikalarında ısrar etmeleri ve yerleşik siyasal ve hukuksal kurumlarının kriz karşısında yeterli bir yaptırım gücünün olmaması ile yaşanmaya başladı.

Hava, su ve toprağın kirlenmesi, ormanların yok olması, elektromanyetik kirlenme, çölleşme, iklim değişikliği, asit yağmurları, biyolojik çeşitliliğin ve türlerin yok oluşu, nükleer enerjinin yarattığı riskler ve daha fazlası bugün ekolojik sorun dendiğinde ilk akla gelen sorun başlıklarını oluşturmaktadır. Ekolojik sorunlar, büyük oranda sanayi devriminden sonra ortaya çıkmış olmasına, hızlı sanayileşmeye koşut

olarak, daha yoğun yaşanmasına rağmen, toplumsal ve siyasal kamuoyunun gündemine çok geç tarihlerde taşınmıştır. Ekolojik sorunların yol açtığı kriz, kaçınılmaz olarak toplumsal bir krize de dönüşmüş ve kriz toplumsal, siyasal ve hukuksal bir boyut kazanmıştır. Böylece kriz karşısında siyaset biliminin temel kavramlarının alışlagelmiş anlamları da sorgulanır bir hal almıştır.

‘Yurttaş’ kavramı da bunlardan biridir. Üç bin yıllık tarihi içerisinde yurttaş, sahip olduğu haklar ve toplum yaşantısında oynadığı rolün ağırlığı ve aldığı farklı biçim ve içerikler üzerinden siyaset biliminin temel ilgi alanlarından biri olmuştur. Demokrasinin ilk ortaya çıkışından, içerik ve biçim açısından dönüşüm geçirdiği her uğrakta; yurttaş tanımı da yeni biçim ve içeriklere kavuşmuştur. Ekolojik krizin insan toplulukları ve siyasal yaşantıları üzerinde yarattığı etkinin izdüşümü, siyaset biliminin en temel tartışma konularından olan ‘yurttaş’ın yeniden ele alınmasını gerektirmektedir. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nde tarihsel olarak en somut tanımına ulaşan modern yurttaş, ekolojik krizin mülkiyet ve egemenlik tanımları ile katılım mekanizmalarını alt üst edişi karşısında, sahip olduğu haklarını koruyamaz hale gelmektedir. Ekolojik krizden çıkış için özgürlük, eşitlik, güvenlik, hukuk devleti, katılım, kamu yararı gibi yurttaşın toplumsal işlevine işaret eden kavramların, klasik anlamlarının ötesinde yeni içeriklere kavuşturulması gerekmektedir. Nitekim toplumsal aktör ve hak süjesi olarak modern yurttaşın yeni ve gelişmiş haklarla donatıldığına tanık olunmaktadır. Bu yeni haklar setinin ‘yurttaş’ açısından özsel değişikliklerin habercisi olduğu düşünülse de; ekolojik kriz karşısında yeterli olup olmadıkları tartışma konusudur.

Aristo’dan beri yurttaşlığın herkesin mutabık olduğu bir tanımı yapılamamıştır. Antik kent devletlerinden feodaliteye, oradan monarşilere ve modern ulus devletlere kadar, pek çok tarihsel aşama kaydeden yurttaşlık,

Modern Çağ'da da farklı devlet tiplerine ve siyasal rejimlere göre değişik içeriklere kavuşmuştur. Fransız Devrimi ile tarihteki somut ifadesini bulan modern yurttaş, her şeyden önce bireyin devletle ve toplumla kurduğu hukuksal bir statüyü işaret eder. Modern yurttaşın sahip olduğu hakları tarihsel gelişim sırasına göre kategorikleştiren kuşak analizleri ile yurttaş en zengin ifadesini çevre hakkının da içinde olduğu üçüncü kuşak haklar arasında bulur. Fakat bütün gelişmişliğine rağmen; çevre hakkına sahip olan, siyasal ve hukuksal bir özne ve toplumsal bir aktör olarak yurttaşın, ekolojik kriz karşısındaki çaresizliğine tanık olunmaktadır.

Yurttaşın modern sanayi toplumundaki kurucu işlevi, yeni bir tanıımı yapılırken sanayi toplumunun yarattığı başta modern ulus devlet olmak üzere tüm toplumsal ve siyasal kurumların yeniden gözden geçirilmesini ve ekolojik kriz karşısında sorgulanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum uygarlığın tarihsel serüveni içinde gelişen 'yurttaş' tanımının temelinden yeniden ele alınmasını ve ekolojik kriz karşısında yeni bir tanımının yapılmasını gerektirmektedir

BİRİNCİ BÖLÜM

EKOLOJİK SORUNLARIN

TOPLUMSAL VE SİYASAL BOYUTU

Bilim ve teknolojiadaki gelişmeler ile üretim ölçeğinin büyümesinin karşılıklı olarak birbirini beslediği bir dönüşüm olarak Sanayi Devrimi ile birlikte, insanın doğa üzerindeki müdahale kapasitesi, kendi var oluşunu tehlikeye atacak derecede arttı. İnsanın doğa üzerindeki bu müdahalesi ve yarattığı tahribata doğa artık sessiz kalmayarak yeryüzündeki insan varlığının gezegen düzeyinde yok oluş riski taşıdığını hatırlatan sinyaller vermeye başladı. Yeryüzündeki kirlilik doğa tarafından soğurulamaz miktarlara ulaştı ve doğal kaynakların tüketimi ile kendini yenileme süreleri arasındaki açığı her geçen gün geri dönülemez şekilde büyümektedir. Hemen önlem alınması halinde bile; insanlık, tarihte görülmemiş şiddette felaketlere en az birkaç on yıl daha katlanmak zorunda kalacaktır.

Tarihte Sümer, İndus Vadisi, Yunan, Fenike, Roma ve Maya Uygarlıkları, ekolojik felaketler nedeniyle yeryüzünden silinmişlerdir. Yüksek bebek ölümleri, düşük yaşam beklentisi, şiddetli yetersiz beslenme, açlık ve salgın hastalık tehdidi, Sanayi Devrimi öncesinde de dünya nüfusunun büyük kısmını tehdit etmiştir. Günümüzdeki ekolojik sorunları ise, Mezopotamya ve Nil Havzası'ndaki toprakların aşırı sulamadan kaynaklı çoraklaşmasıyla kıyaslanamayacak boyutlardadır. Yeryüzünün jeolojik ve iklimsel evrimi, tarihte büyük nüfuz hareketlerine ya da dinazorların yok oluşu gibi yaşam koşullarında niteliksel dönüşümlere yol açmıştır. Ancak nükleer tehdit ya da iklim değişikliği, doğadaki olağan evrimin bir sonucu olmayıp bizzat insan eylemi ile ortaya çıkan sorunlardır. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne göre teşekkül edilen BM Hükümetler Arası İklim

Değişikliği Paneli(IPCC) tarafından yayınlanan 2007 Raporu; atmosferde ısı artışına yol açan sera gazı emisyonlarını yaratan fosil yakıtlara olan bağımlılık devam eder ve atmosfer, bu hızla ısınmaya devam ederse, yeryüzündeki insan yaşamından en fazla bir ya da birkaç kuşak daha bahsedileceğini bilimsel verileri ile kanıtladı. Rapor, felaketin kapıda beklediğini kanıtlamakla kalmadı. Ekolojik krizin doğadaki insan eyleminin sonucu olduğunu, ekolojik sorunların toplumsal ve siyasal karar ve tercihlerden bağımsız olarak ele alınamayacağını da kanıtladı. İklim değişikliği, ekolojik krizin inkar edilmez boyutunu ortaya koyması yanında, dünyanın dört bir yanında yaşayan insanların doğrudan gündelik hayatlarında gözlemleyebilecekleri sonuçları ile ekolojik sorunların popülerleşmesini de sağladı. Popüler tartışmalar ve kıyamet senaryoları (Demirer, 2006) çoğu zaman iklim değişikliğinin somut nedenlerinin görülmesini zorlaştırırsa da bireysel yaşam alışkanlıklarından en makro düzeydeki ekonomik ve siyasal tercihlerin iklim değişikliğinin nedenlerini oluşturmaktadır.

Ekolojik sorunlar Sanayi Devrimi ve sanayi toplumu ile ortaya çıkmasa da, sanayi toplumu, yeni -belki de insanlık için son- ve 'kriz' nitelmesini hak eden bir eko-tarihsel bir dönemi anlatır. Foster'e göre, kapitalist eko-tarihsel dönemi kapitalizm öncesinin eko-tarihsel döneminden ayırt eden şey, çevresel bozulma ya da ekolojik çöküş tehlikesi değil – çünkü, bunların her ikisi de hiç değilse bölgesel düzeyde daha önce de vardı- kapitalizme özgü iki ayırt edici nitelikler. Bunlardan birincisi; son birkaç yüzyıl boyunca kapitalizm yeryüzünü 'fethetme' konusundaki başarısının geldiği düzeydir. Kapitalizm öylesine başarılı olmuştur ki, bu etkinin alanı bölgesel düzeyden, gezegensel düzeye kaymıştır. İkinci ayırt edici özellik ise doğanın sömürülmesinin gittikçe daha çok evrenselleşmesidir. Doğanın elementleri ile insanın var oluşunun toplumsal koşulları, birlikte ekonominin

alanı içine sokulmuştur. Doğa da “ekonomiyle aynı ölçüye, yararlanabilirlik ölçüsüne tabi tutulmuştur” (Foster, 2002:38).

Bu nedenle ekolojik kriz, nükleer savaş tehlikesi ya da iklim değişikliği nedeniyle dünyanın geleceği ile ilgili bir yok olma tehlikesi ile sınırlı bir konu değildir. Bunlar, insanlık için ekolojik krizi anlamaktan ziyade krizle yüzleşmenin kaçınılmazlığının kanıtlarıdır. Ekolojik krizi, dar anlamda bir yok oluş tehlikesi olarak tanımlamak, krizin kökenine inmek ve sanayi toplumunu yarattığı tüm kurumlarla sorgulamak için sınırlı bir bakış açısı sunar. Ekolojik sorunların kökenine inildiğinde, bugün yeni gibi görünen problemlerin Sanayi Devrimi’nden önce ortaya çıkmaya başladığı ve Sanayi Devrimi ile birlikte katlanarak bugüne geldiği görülür. Nüfus, kentleşme, enerji, susuzluk v.b. konulardaki ekolojik sorunların geçmişine bakılmadan ekolojik sorunlar anlaşılamayacağı gibi, ‘kriz’ vurgusunun toplumsal ve siyasal arka planı da çözümlenemez. Ekolojik sorunlara tutarlı bir çözüm arayışları, giderek topyekun bir uygarlık eleştirisi ile işe başlamak zorunda kalmaktadırlar.

Klasik iktisatçı Thomas Robert Malthus, 1797’de yazdığı ‘Nüfus Üstüne Deneme’ adlı eserinde; toplumdaki açlık ve yoksulluğun, insan ve hayvanların nüfusunun geometrik şekilde artması karşısında, besinlerin ancak aritmetik olarak arttırılabilmesinden kaynaklandığını savunur. Malthus’a göre, açlık ve yoksulluğa çare bulmaya uğraşmak yanlıştır. Açlığa çözüm bulmak, nüfusun daha da artmasına yol açacağından açlıkla mücadele edilmemelidir. Ahlaki düşkünlükleri nedeniyle, yoksullara yapılacak yardımların, nüfusun daha hızlı artmasına neden olacağını ileri süren Malthus, piyasanın yoksullar üstünde yaptığı etkiyi hafifletecek önlemlere karşı çıkar. Nüfusun her 25 yılda bir katlanarak arttığını iddia eden Malthus, geliştirdiği nüfus öğretisi ile toplumun gelecekte daha iyi duruma gelmesinin, eşitsizliği azaltan herhangi bir süreç yoluyla

olamayacağını, yaptığı hesaplamalarla kanıtladığını ileri sürmüştür. Malthus'un teorisinin doğruluğu ya da yanlışlığı bir yana modern toplumla birlikte insanlık kendi toplumsal varlığı ile doğal koşullar arasında bir denge kurması gerektiği konusunda daha gelişmiş bir bilince kavuşmuştur. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen ilkel toplumların kendi doğal koşulları hakkında sahip oldukları bilinçten farklı olarak doğa ve toplum arasında denge kurmaya çalışan modern teoriler, hesaplanabilir, öngörülebilir ve tüm toplumlara uygulanabilir bir model arayışından hareket etmektedirler. Özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte insanın doğa üzerinde denetim kurma kapasitesinin artması ve tarımın endüstrileşmesi, daha önceki tarihsel dönemlerden farklı olarak doğa ile kurulacak dengede insanı merkeze alan düşüncelerin doğmasını sağlamıştır.

Bu açıdan Malthus'un teorisi ekolojik sorunların anlaşılması açısından yürütülen tartışmalarda başat rol oynayan teorilerden biridir. Malthus'un hesabı, tarım teknolojilerindeki atılımlar sayesinde, tarımsal üretim kapasitesinde geometrik artışların da ötesinde hızlı büyümenin yaşanmasıyla çökse de; 'Yeni Malthusçuluk' olarak nitelendirilen düşünsel akım tarafından benzer tezler, 20. yüzyılda da ileri sürülmeye devam edilmiştir. Meadows, Mesaroviç ve Pestel gibi çevre bilimciler, Yeni Malthusçular'ın en tanınmış isimleridirler. Malthus'un tezinin halen geçerli olduğunu ve aradan geçen sürede dünyadaki gelişmelerin, haklılığını ortaya çıkardığını savunan bu çevre bilimcilere göre, "kaynaklar kısıtlı olduğundan, dünya eninde sonunda üzerindeki nüfusu besleyemez hale gelecektir" (Horuş, 2008:131).

D.Meadows ve arkadaşlarınca hazırlanan 'Büyümenin Sınırları' adlı raporda; nüfus, sanayileşme, yiyecek tedariki, yenilenemeyen kaynakların tüketilmesi ve hava kirliliği gibi beş ayrı başlıkta incelemeler yapılmıştır.

Bunun sonucunda yapılan değerlendirmelerde; çevresel krizlerin önlenmesi için ekonomik büyümenin yavaşlatılması gerektiği, bunun anlamının ise; azgelişmiş ülkelerde, eğer batı benzeri bir büyüme görülürse, dünyanın bunu kaldıramayacağı düşüncesidir. Malthus'un toplumdaki zengin ve yoksullar arasında kurduğu eşitsiz ilişki, Yeni Malthusçu tezlerde, küresel toplumda gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler ölçeğine uyarlanmıştır. Malthus'un teorisinde, Yeni Malthusçular'ın kastettiği anlamda doğal kaynakların sınırlılığı sorunu yoktur. Doğal kaynakların artışı ile nüfus artışı arasında gittikçe açılan bir makasın olduğu iddia edilmektedir. Foster'e göre de Malthus'un kendisi düşüncelerini ortaya koyarken "‘aşırı nüfus’ şeklinde bir tespitte bulunmamıştır." (Foster, 2002:133) Çünkü, Malthus'un geç on sekizinci yüzyıl bakış açısına göre, nüfus üzerindeki doğal kısıtlamalar öylesine etkilidir ki, dünyanın sonunda, insan sakinlerince aşırı biçimde doldurulması anlamına gelebilecek bir aşırı nüfus sorunu öngörülebilecek ve korkulacak bir şey değildir.

Amerikalı düşünür, Barry Commoner, 1970'lerin başlarında, çevre sorunlarını doğrudan doğruya nüfus artışına bağlayan çözümlemeye karşı çıkmıştır. Commoner, bu yaklaşımı 'yeni barbarlık' olarak nitelmiş ve çevre sorunlarının sorumlusunun "nüfus artışı değil, teknolojinin niteliği olduğunu ileri sürmüştür." (Keleş, 2005:229) Aynı şekilde Yeni Malthusçu tezleri "‘eko faşist’ olarak nitelendiren David Pepper gibi düşünürler de vardır.

Büyümenin Sınırları Teorisi, 1970'lere gelindiğinde hükümetler ve büyük şirketler açısından da ekolojik sorunların gezegen düzeyinde bir yok oluş tehlikesi yarattığının görülmeye başlandığı yıllarda geliştirilmiştir. Sermayenin sürekli büyüme eğilimi, dönemsel krizleri ve tarihsel kısıtları meselesinde, dünya ölçeğinde fiziksel sınırlarına da gelindiğini ve sistemin bekası açısından yeni önlemlerin devreye sokulması gerektiğini, doğal varlıkları en fazla tüketen büyük şirket sahipleri de fark etmiştir. Daha önce

birer maliyet kalemi olmayan doğal varlıklar önemli birer maliyet kalemlerine dönüşmeye başladığı gibi çevre koruma standartları da yeni maliyet kalemleri yaratmaya başlamıştır. Ted Benton, doğanın, üzerinde pek durulmasa da; öteden beri üretim süreci içinde sınırlayıcı ve belirleyici bir rolü olduğunu belirtir. Benton'un 'doğal sınırlar' olarak tanımladığı bu belirleyici koşullar içinde öncelikle insan emeğinin, insan bedeninin bir etkinliği olarak, insan yaşamının üretim süreciyle dolaylı görünen doğal koşullarını üretim sürecine dahil ettiğini ortaya koymaya çalışır. T.Benton'a göre, emek süreci biçimlerinin her biri doğa-toplum ilişkilerinin somut bir örneği olarak ele alınmalı ve kendi ayırt edici ekolojik bölgesi içerisinde düşünülmelidir. Her somut biçim, kendisine has sınırlar ve kendi yarattıkları çevre krizleri ile çevresel etkenlerin sebep olduğu sosyal çatışmalar biçiminde kavramsallaştırılmalıdır.

“Çevresel etkiler, sosyal pratiklerin ve bu pratiklerin içinde bulunduğu koşulların karmaşık bir bileşkesidir ve sadece kişilerin ve isteklerinin sonucu değildir.”
(Benton, 1996:119)

Toprak, su, iklimsel koşullar gibi doğa tarafından belirlenen koşullar emek sürecinin bileşenleridir. Aynı şekilde hammadde kaynakları, enerji, iklim koşulları gibi doğal etmenler yeterince hesaba katılmasalar da, üretim biçimlerini belirlemişlerdir. Dolayısıyla Büyümenin Sınırları Raporu'nda önerilen çözümler, üretim sürecinin kendisine yönelik olmayıp, ortaya çıkan sonuçları denetleyebilmeyi amaçlar. Değişen Malthus'tan sonraki bir yüzyıl boyunca dünya ekonomisinin ölçeğinde meydana gelen büyümedir. R.Williams, Büyümenin Sınırları Raporu'nu, özgül sorunlardan bir ikisini çözmeye çalışmakla ve bütün sistem içindeki bu sınırlı çözümlerin kesin veya muhtemel maliyet ve sonuçlarını hesaba katmamakla eleştirir. R.Williams, bu kısmi çözümlerin ya iyi niyet temennileri ile sınırlı kaldığını “veya yepyeni bir şeyin bulunacağına” duyulan aptalca bir güvenle hareket

edildiğini”(Williams, 1999:26) belirtir. Bu nedenle yeni bir şeylerin olmasına itirazı yoktur. Ama yeni ögenin sadece bir sektörü değil bütün sistemi değiştireceğinin gösterilmesi gerektiğini savunur. Bu yapılmadığı takdirde Büyümenin Sınırları Raporu’ndaki bütün sayılar ve tarihlerde değişiklik yapsanız da, temel sorunlar öylece kalacaktır.

Büyümenin Sınırları Raporu, 1972 yılında toplanan ve toplandığı 5 Haziran tarihi, Dünya Çevre Günü olarak kutlanan BM Stockholm Konferansı’nda alınan kararlara da ilham kaynağı olmuştur. Klasik Malthusçuluk’un yarattığı karamsar tablo, tarımdaki gelişmeler dışında yeni kıtaların ve sömürgeciliğin gelişmesi ile aşılmıştır. Ancak kapitalist sistemin şu anki küresel ölçekteki sınırları ekolojik kriz açısından daha önceki dönemlerde rastlanılması mümkün olmayan fiziksel sınırlar yaratmaktadır. Ekolojik krizin yok oluş tehlikesinden sonraki ikinci nedeni bu gezegen düzeyinde fiziksel sınırlara gelinmiş olmasıdır. Dolayısıyla ekolojik sorunlara Birleşmiş Milletler düzeyinde yanıt arayan yaklaşımlarda bile sorunun esasına girilmediği düşünülürse modern hukuk sistemleri açısından da gerçek bir krizle karşı karşıya kalındığı daha iyi anlaşılabilir.

Modern sanayi toplumlarının bugün gelişmiş Batı ülkelerinde ortaya çıkması ile işletme ölçeğindeki hızlı büyümeyle doğru orantılı büyük kentler ve bu kentlerin etrafında devasa sanayi atıkları, hava kirliliği, su ve toprakların kimyasal sanayi atıkları ile kirlenmesi gündeme gelmiştir. Bu açıdan bugün ‘çevre korumacılık’ olarak nitelendirilen kirlilikle mücadele sanayi uygarlığı ile birlikte gelişmiştir. Ancak 20. Yüzyıl’ın ortalarına kadar sorunun ekolojik boyutu görünür hale gelmemiştir. Ekolojik sorunlar basit bir kirlilik sorunu olarak ele alınmış; temel ekonomik, siyasal ve kültürel süreçlerle olan toplumsal bütünlüğü içinde kavranmamıştır. Kovel’e göre, çevre, tanımı gereği bizim dışımızda kalan , belli bir yapısı olmayan şeyleri ifade etmek için kullanılır. Ekoloji ise; iç ilişkilerce tanımlanan bir bütündür.

“Çevreler listelenebilir, numaralandırılabilir. Ekolojiler ise bu şekilde ambalajlanamaz, aralarındaki sınırlar aktif dönüşüm alanlarıdır ve içerisi ile dışarısını birbirinden ayıran sabit bir hat yoktur. Özellikle insanlık ile doğa arasındaki sınır bayağı dinamikleşir, tarihsel olarak anlaşılması, siyasi açıdan dönüştürülmesi gereken bir mesele haline gelir” (Kovel, 2005:37).

Kovel’in çizdiği çerçeveden hangi ekolojik soruna yaklaşıp gerek nedenleri gerekse sonuçları açısından ekonomik, siyasi ve kültürel sorunlar başta olmak üzere niceliksel değil niteliksel ve aynı anlama gelmek üzere toplumsal sorunlarla karşılaşırız. Bu bütünlük içinde ekolojik kriz, insan-doğa ilişkisinin de yeniden ele alınmasını gerektirmektedir. İnsan, kendi biyolojik varlığı ile de doğanın bir parçasıdır. Diğer canlı türlerinden farklı olarak insanın doğa üzerindeki müdahale yeteneği insan-doğa ilişkisinde karşılıklı bir etkileşimi ifade eder. Tek taraflı bir ilişki olarak kavranamayacak bu karşılıklı etkileşim, insanın toplumsal var oluşunun fiziksel, iktisadi, siyasal ve kültürel tüm tezahürlerini dolaylı yada dolaysız biçimde belirlemektedir. Böylece tarihsel bağlamı içinde kirlilik ve tüketim gibi kategoriler, “salt doğaya ilişkin olarak ele alınamayacak kategoriler olurlar” (Çiğdem, 1997:98). Ele alınacak ekolojik sorunlar da içinde yer aldıkları belirli üretim tarzlarına, toplum tiplerine ya da tarihsel dönemlere göre açıklanabilir. Toplumsal ve tarihsel bağlamı içinde ekolojik sorunları ele aldığımızda Çiğdem’in altını çizdiği gibi ‘salt doğaya’ ilişkin bir tartışma yürütülmediği görülecektir. Hangi ekolojik sorun ele alınırsa alınsın, insan-doğa ilişkisinin tarihsel bir kesiti ortaya konulmuş olur.

Konuya daha yakından bakılarak ekolojik sorunların toplumsal ve siyasal boyutunu daha net ortaya koymak mümkündür.

I.Biyolojik Çeşitlilik ve Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar

Genetiği Değiştirilmiş Organizma(GDO)'lar, yeryüzündeki açlık ve yoksulluk gerekçe gösterilerek üretilmiş bir teknoloji olmakla birlikte, dünyadaki açlık sorununu daha da arttıran ve kalıcılaştırma tehlikesi barındıran bir olgu haline gelmiştir. GDO teknolojisi ile canlı türler arasında gen transferi yapılarak, doğal ortamları içinde meydana gelecek zararlara karşı dirençleri arttırılmaktadır. Aynı yöntemle türler arsında yaratılan çeşitli kombinasyonlarla ürün verimliliğinde de yüksek artışlar elde edilebilmektedir. Canlı türler arasındaki gen transferleri ile “bir kolera bakterisinin geni yoncada, tavuğunki patateste, akrebinki pamukta, balığinki domates ve çilekte, insanınki domateste” (Bove, 2001:90) bulunabiliyor. GDO teknolojisine sahip çok uluslu tarım şirketleri, maksimum verim elde etmek amacıyla zirai zararlılara bitkilere bağışıklılık kazandıracak ve maksimum verim elde etmelerini sağlayan genetik müdahalelerde bulunuyor ve yüksek gelir elde ederek dünya tarımını yönlendirebiliyorlar. Patent uygulamalarının mülkiyet ilişkilerine getirdikleri yeniliklerle birlikte GDO teknolojisini elinde bulunduran firmalar, bitki ve hayvan türleri üzerinde mülkiyet hakkı elde edebiliyorlar. “GDO'lu terminatör tohum kısır olup toprağa atıldığında yeşermiyor” (Değirmenci, 2006:51). Çiftçiler, her yıl yeniden aynı tohumu satın almak zorunda kalıyorlar. GDO'lar, kısa vadede üretim kapasitelerinde yarattıkları artışın uzun vadede toprağı çoraklaşmasına yol açması ve mono kültür nedeniyle gıda güvenliğinin baş müsebbibi olmuş durumdadırlar. Gıda güvenliği sadece yeterli gıdaya erişmek demek değildir. Aynı zamanda kültürel olarak uygun tarım ve gıda politikası demektir. Bu nedenle GDO kullanılmasa bile kerestecilik gibi mono-kültür tarım, suyun akmasına neden olmakta ve toprakların su muhafaza kapasitesini yok ederek ve yerel tarım bilgisini hiçleştirerek ekolojik tahribata neden olmaktadır.

Sonuç olarak, “topraklar yaşamsal önem taşıyan organik maddeler açısından fakirleşmekte ve toprak nem açığı, sürekli tekrarlanan bir hadise” haline gelmektedir”(Vandana, 2007:136). Bu tür kalıcı ve telafisi zor sonuçları ile GDO’lar, teknolojik bir yenilik olarak tarımda, mülkiyet ve istihdam ilişkilerinde önemli dönüşümlere yol açmaktadırlar.

II.Susuzluk

Su, Mezopotamya ve Mısır'daki ilk medeniyetlerin ortaya çıkışından bu yana insanlığın yaşam kaynağı olmuştur. İklim değişikliği ve sanayileşmenin yol açtığı kirlenme nedeniyle dünyada birçok insan yaşamak için ihtiyaç duyduğu asgari miktarda suya bile erişemez hale gelmiştir. Sorun bununla da sınırlı değildir. J.Robert, tarım alanında sulama suyu ve endüstri için kullanma suyu sağlamak amacıyla yapılan büyük baraj projelerinin su havzalarının kendilerine özgü hidrolojik döngülerinin bozulmasına yol açtığına dikkat çekerek; büyük barajların, yerli topluluklarının geleneksel yaşam koşullarının alt üst ettiğini ve “yöre insanların ‘hacı yutmalarına’ neden olduğunu“ (Robert, 2003:40) belirterek büyük baraj projelerini toptan reddetmek gerektiğini savunmaktadır. Su, para ile alınan bir mal haline gelerek suya erişim hakkı sosyal adalet ve gelir dağılımı sorunu ile iç içe geçmiştir. İnsanlar, suya olan ihtiyaçlarını yağışlara, göl ve akarsulara olan yakınlıklarına göre değil, artık başlı başına bir sektör haline gelen su piyasasına göre ayarlamak zorunda kalmaktadırlar. Uzmanların su sektörü için yaptıkları yıllık gelir tahminlerine göre;

“dünya su piyasası yaklaşık 400 milyar dolar olup, bu değer, petrol gelirlerinin %40'ı, dünya ilaç sanayinin üçte biri düzeyindedir. Vurgulanması gereken nokta ise, suyun satışından elde edilen bu büyük gelirin dünya nüfusunun yalnızca %5'inden sağlandığıdır. Dünya Bankası tarafından(...) revize edilen büyüme hedefleriyle bu miktarın 1 trilyon doları aşacağı da belirtilmiştir” (Suiçmez, 2006:124).

Eğer bu ticarileşme eğilimi devam ederse; petrol kaynaklarını ve enerji koridorlarını güvence altına almak için çıkan savaşların daha

şiddetlisinin su sorunu nedeniyle yaşanması olasıdır. Özellikle nehirlerin su kaynaklarının ülkeler arasında paylaşımı sorunu, bölgesel savaşların başlıca nedeni olabilmektedir. Dünyada etnik ve dinsel temelli görünen pek çok çatışmanın temelinde azalan su kaynaklarının paylaşımı sorunu yatmaktadır.

III.Nükleer Tehdit

Çernobil kazası, nükleer enerjinin yarattığı tehlikenin uluslar arası boyutunu ortaya koymuştur. Kazanın etkisi Batı Karadeniz ile sınırlı kalmadı. Uluslar arası etkisi o kadar fazlaydı ki; “İsveçliler, önce kendi rektörlerinde kaza meydana geldi zannettiler.” (Pektaş, 2006:24). Nükleer teknoloji, uluslar arası dayanışmayı ve insanlığın ortak aklı ile tartışılması gereken bir konu olmasına rağmen, özellikle Soğuk Savaş döneminde ülkeler arasındaki silahlanma yarışında nükleer silahlar önemli bir koz olarak kullanıldı. Dünyada bir nükleer savaş henüz yaşanamamasına ve gelecekte yaşanması bir ihtimal olmasına rağmen, son yarım yüzyılda pek çok devlet, ‘caydırıcılık’ ve sair meşrulaştırıcı gerekçelerle ve kendi halkını korumak adına, kendi otoriter yönetimlerini meşrulaştırmanın bir aracı olarak nükleer teknolojileri kullanmaya başlamışlardır. Nükleer silahlar otoriter rejimlerin kendi iktidarlarını ayakta tutmalarının aracı olmanın yanında çoğu zaman otoriter rejimlerin tesisi için manivela işlevi görmektedir. Bir kez nükleer teknolojiye sahip olduğunda en önemli askeri hatta politik kararların artık çok daha kısa sürede ve gizli alınması gerekmektedir. Siyasal kararların tek elde toplanması nükleer teknoloji söz konusu olduğunda kaçınılmaz hale gelmektedir. Tek tek ülkeler düzeyindeki bu durum nükleer teknolojiye sahip ülkeler arasında da hiyerarşik ve antidemokratik karar alma süreçlerinin doğmasına yol açmaktadır. R. Williams’a göre, küçük devletler nükleer ittifak grupları oluşturmakla birlikte, nihai politik kararlar söz konusu olunca kendileri için karar yetkisini de başkalarına bırakmışlardır. R.Williams, özellikle nükleer füze teknolojisi üzerinde durarak, teknolojinin çok yüksek düzeye eriştiği durumda, demokratik karar alma mekanizmalarındaki bu tür bir geri çekilme ile güçlerin bir merkezde toplanması, kendi içinde akılcı bir tutum olduğunu ileri sürmektedir. R.Williams açısından,

“nükleer füze teknolojisini onaylamak demek nihai kararlardaki özgürlüğün kısıtlanmasını ve dolayısıyla da daha geniş bir politik alanda bağımsızlık ve açıklığın da gittikçe kısıtlanmasını onaylamak demektir” (Williams, 1999:216).

Nükleer teknolojinin kurulması, sivil yaşamın denetiminde ve b rokratikleşmesinde büyük bir artışa neden olarak bir toplumsal maliyet yaratmaktadır. Nükleer santrallere yönelik terörist sabotaj tehdidi, nükleer yakıt  alınmasına ve nükleer savaş riskine karşı alınacak önlemler bahanesiyle tabandan demokrasiye, bürokratik egemenliğ e karşı çıkılmaktadır.

Nükleer enerji santralleri, kaza ihtimali dışında da deniz suyu sıcaklığında büyük artışlara yol a maları nedeniyle deniz ekosistemi üzerindeki olumsuz etkilere sahiptir. “Radyoaktivite sonucu ortaya çıkan ölümcül maddeler doğada milyonlarca yıl kaybolmamaktadır” (Hışır, 2006:8). Çernobil kazasından sonra santralin olduğu bölge elli bin yıl yerleşime kapatılmıştır. Nükleer santrallerde asıl güvenlik sorunu da bu ölümcül radyoaktif maddelerin milyonlarca yıl saklanmasıdır ortaya çıkıyor. “Yarı  mr , 15,7 milyon yıl olan İyodin-129” (Erdoğan, 2006:206) gibi radyoaktif atıklar doğaya salınmaktadır. Dolayısıyla nükleer teknoloji ile insanlık, binlerce yıl sonra doğacak kuşaklar adına da yeryüzü üzerinde tasarrufta bulunmaktadır.

Nükleer savaş olasılığı ve yarattığı riskler dışında nükleer enerji, üretilen enerjinin büyüklüğü, yarattığı riskin kontrolü ve denetimi ile etkisinin yüzyıllar boyu sürecek olması nedeniyle her zaman merkezi otoriter devlet yapılarını gerekli kılan bir teknoloji olmasından dolayı da ‘antidemokratik’ bir

enerjidir. Refah seviyesi ile kişisel enerji tüketimi ve ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile enerji tüketimi arasındaki doğrusal orantı dikkate alındığında; nükleer teknoloji sorununun çözümü, sadece alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesiyle sınırlı kalmaksızın enerjiye olan bağımlılığın gözden geçirilmesi ile mümkündür. Enerji sektöründeki özelleştirmeler nedeniyle enerji şirketleri ile hükümetler arasında, arz güvenliği nedeniyle sorunlar yaşanmaktadır. Dolayısıyla enerji sorunu, yüksek düzeyde enerjiye olan bağımlılığın giderilmesi ve enerjinin demokratikleştirilmesi sorunu ile birlikte çözülebilir.

IV.İklim Değişikliği

İklim değişikliği sorunu ekolojik krizin toplumsal boyutu ve yurttaş ile ilgili tartışmalarda önemli bir yeri vardır. Ancak bu, iklim değişikliğinin ekolojik kriz karşısında bir önceliğinin ya da daha temel bir belirleyiciliğinin olduğu anlamına gelmez. Zira ekolojik sorunlar bütünlük içinde ele alınmalıdır. İklim değişikliği de enerji, tarım ve susuzluk sorunlarıyla iç içe bir sorundur. Ancak ekolojik krizin toplumsal izdüşümleri konusunda ve verili toplumsal ve siyasal kalıpları sorgulamak için yürütülen tartışmaların somut sonuçlarını iklim değişikliği başlığı altında toplamak daha kolaydır.

Ekolojik sorunların yeryüzünde yaşayan herkes tarafından dolaysız olarak hissedilmesi ve dünyanın geleceği açısından yarattığı tehlikenin boyutunun anlaşılması, iklim değişikliği ile olmuştur. Dev kasırgalar, seller, kuraklık, buzulların erimesi, okyanus kıyısındaki ülkelerin sulara gömülmesi, yerel ekosistemlerin yok olması, değişen iklim nedeniyle tarımdaki verim kaybı, türlerin yok oluşu vb. sonuçları ile iklim değişikliği, yeryüzünde yaşanan pek çok felaketin nedenini oluşturmaktadır. İklim değişikliğini önlemeyi amaçlayan Kyoto Protokolü ise ekolojik krizin bir parçasına dönüşmüş durumdadır. BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin eki niteliğindeki Kyoto Protokolü ile taraf ülkeler, 2008-2012 yılları arasında, küresel ısınmaya yol açan sera gazlarını, 1990'lardaki düzeyin en az %5'i oranında indirmeyi taahhüt etmektedirler. Uluslararası Enerji Ajansı'nın 2002 verilerine göre, sera gazı emisyonunda en fazla payı olan ülkeler sıralamasında; "ABD %23,5, Çin %13,6, Rusya Federasyonu %6,2, Japonya %5, Hindistan %4,2, Federal Almanya %3,5." oranıyla en başta gelen ülkelerdir (TÇV, 2005:12). Bu tablo, aynı zamanda dünyanın zengin gelişmiş sanayi ülkeleri olan kuzey ülkeleri ile yoksul güney ülkeleri arasındaki adaletsizliğin de bir başka göstergesidir. 1990 yılından bu yana Protokol'ün yürürlüğe girmesi için yürütülen müzakerelerde, özellikle

sanayileşmiş ülkeler ekonomik gerekçelerle Kyoto Protokolü'nü imzalamamakta diretmektedirler. Dünyadaki sera gazı emisyonlarının tek başına dörtte birini üreten ABD, emisyon indirimi için ayırması gereken bütçenin, ekonomisine büyük bir mali yük getireceği gerekçesi ile Kyoto Protokolü'nü halen imzalamamaktadır. Kyoto Protokolü ile ilgili müzakere süreci, ekolojik kriz ile insanın toplumsal ve bireysel varlığı açısından verili hukuk ve adalet anlayışları bağlamında önemli soru işaretlerini de gündeme getirmektedir. Hemen her gün gazete ve televizyonlarda yer alan pek çok felaket haberlerinin ve doğal felaketlerdeki artışın nedeninin küresel ısınma olduğu dünya kamuoyunca biliniyor. Ölen insanlar, yok olan doğal kaynaklar, çöken tarım, göç ve açlığın yol açtığı zararlar nedeniyle, sera gazı emisyonlarını üreten ülkeler ya da şirketlere karşı herhangi bir hak talebinde bulunulamıyor. Dünyadaki en gelişkin hukuk sistemlerinde dahi; buna olanak tanıyan düzenlemelere rastlamamaktadır. Böyle bir hukuksal mekanizma yaratılsa bile, atmosferdeki bir derecelik artışın, insanlığa maliyetini hesaplamak ve bunu tazmin etmek mümkün değildir. Aynı şekilde iklim değişikliğinden en çok etkilenecek ülkelerin, orta kuşak ülkeleri olduğu belirtilmekte ve ülkeler arasında şimdiye kadar hiç gündeme gelmeyen iklim adaletsizliği doğmaktadır. İklim değişikliği bu hızla devam ederse, pek çok halkın yeryüzünden silinmesine yol açacaktır. İklim değişikliğinin en büyük kurbanları, bu sorunun ortaya çıkmasında en az payı olan kesimlerdir. Kıyı toplulukları, tarım ve hayvancılıkla geçinen köylüler, küçük ada devletlerinin toplulukları, kuraklık, ısı dalgaları ve kasırgalar nedeniyle zarara uğrayanlar ilk sırada yer alan iklim değişikliği mağdurlarıdır. Kyoto Protokolü'nde öngörülen esneklik mekanizmaları ile ülkeler arasında emisyon ticaretine olanak sağlanarak “sanayileşmiş ülkelerin mevcut sanayileşme politikalarından vazgeçmeden protokolü onaylamalarına olanak tanınmıştır.” (UNEP/CCS, 1998).

Bu, temiz havanın alınıp satılan bir ticari mal haline gelmesi demektir ve zengin ülkeler ile yoksul ülkeler arasında daha vahim eşitsizliklere yol açmaktadır. Dolayısıyla uygulanması halinde bile Kyoto Protokolü'nün iklim değişikliğini önlemek açısından yeterli düzenlemeler getirip getirmediği kuşkuludur. Protokol, iklim değişikliği ile ilgili dünyada kamuoyu yaratma konusunda önemli bir yol kat etse de; sonuç olarak dünyada bir karbon borsası oluşmasına neden olmuştur. Andre Gorz'un deyiimiyle 'iktisadi aklın'(Gorz, 2007), piyasalarda sera gazlarının el değiştirmesinden öteye bir önerisi yoktur. Lawrence Summers gibi Dünya Bankası yetkilileri; dünyanın en düşük ücretle insan çalıştırılan ülkelere büyük miktarlarda zehirli atık boşaltılmasının ardındaki iktisadi mantığın kusursuz olduğunu savunabilmektedirler.

“Afrika'daki nüfusları son derece düşük, gelişmemiş
ülkelerdeki çevre kirliliğinin çok az olduğunu,
havaalarının Los Angeles veya Mexico City ile
kıyaslandığında yüksek kalitede olduğunu” (Kovel,
2005:109)

belirten Summers'e göre, az gelişmiş ülkelere kirlilik ihracı olağan karşılanmalıdır. Ekolojik sorunlar karşısında Summers gibi düşünen bazı azgelişmiş ülke yöneticilerinin varlığını hesaba katıldığında, insanlığın geleceği için iyimser tahminlerde bulunmak oldukça zorlaşmakta ve ekolojik krize çözüm arayışlarının gündemine mevcut kapitalist anlayışlarla da hesaplaşmayı koymaktadır.

Sayılan ekolojik sorunlarla birlikte; silahlanma, madencilik, tarımda aşırı nitrat kullanımı, kentsel atıklar, hava kirliliği, türlerin yok oluşu, ırkçılık, cins ayrımcılığı, erozyon ve daha pek çok sorun ekolojik sorunlar olarak

sıralanabilir. Sıralanan ekolojik sorunlar; doğanın kendi yasaları karşısında, insan uygarlığının yarattığı ekolojik krizin önü alınmazsa yeryüzündeki insan varlığının sonuna yaklaşıldığının kanıtlarını oluşturmaktadır. ABD'nin ünlü Kolombiya ve Yeyl Üniversiteleri'nce her yıl yayınlanan hesaplara göre, "dünyanın kirliliği özümleyerek giderme sığası olan ekolojik taşıma kapasitesi %47 oranında aşılmıştır ve bu eğilim sürmektedir." (Duygu, 2005:610) Tarihte pek çok uygarlık kaynakların tükenmesi ile yok olmuştur. Ama onların yerinde yeni uygarlıklar kurulabilmiştir. Gezegen düzeyinde bir tükeniş durumunda aynı durumun yaşanabileceğini düşünmek için gerekli olan sınırlar ise çoktan aşılmıştır.

On dokuzuncu yüzyılda Nitrat'ın tarım kullanılması ile yirminci yüzyılın sonunda geliştirilen GDO'lu tarım tekniklerinin amacı tarımda azami verimi elde etmektir. GDO'lar ve Kyoto Protokolü, bir ekolojik sorunu çözmek için sunulup daha büyük bir ekolojik soruna yol açmalarından dolayı ekolojik sorunların 'kriz' karakteri kazanmasının ilginç örneklerindendir. Aynı durum, sanayileşme ile ortaya çıkan yüksek enerji ihtiyacının on dokuzuncu yüzyılda buhar makinesi ile çözülmeye çalışılmasına karşılık yirminci yüzyılda bu talebin nükleer enerji ile giderilmeye çalışmasında da görülür. İklim değişikliği de; "1824'de (Mısırlı bilimci, siyasetçi, hekim, matematikçi) Joseph Fourier (...) tarafından öngörülmüş ve sera etkisi olarak adlandırılmıştı" (Robert, 2000:105). Dolayısıyla ekolojik sorunlar, 20. Yüzyıl'ın sonunda bir anda ortaya çıkmış sorunlar değildir. Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan meselelerin salt niceliksel birikiminin sonucu değil; sanayi toplumun özünde barındırdığı çelişkilerin sonuçlarıdır. Sanayi toplumunun kendi krizi, onu derinden sorgulatan bir kurumsal kriz söz konusudur.

Sanayi toplumu, denetlenebilir, öngörülebilir, hesaplanabilir bir rasyonaliteye sahip olmakla övünen bir toplum anlayışına sahiptir. Bu

nedenle sanayi toplumunun kavramsal ufkundan bakıldığında kriz belirsiz ve görünmez bir hal alabilecektir. Ekolojik krizi anlamak için öncelikle sanayi toplumunun yarattığı düşünce sistemi sorgulanmalıdır. Dünya çapında bir ekolojik bunalımın yürürlükteki ekonomik ve teknolojik gelişme kalıplarının öngörülebilir bir sonucu olduğuna işaret etmek zorunlu hale gelmektedir. GDO'lar ve nükleer enerji örneklerinde olduğu gibi ekolojik krize yol açan politikalar hem ekonomik, siyasal ve aynı anlama gelmek üzere teknolojik tercihlerin sonucudur. Çünkü teknolojik tercihlerle toplumsal politik tercihler arasında koşulsuz bir bağ vardır. Teknolojik yapı, belli zaman çerçevesindeki insanlık durumunu yansıtmaktadır. Teknoloji,

“Genel anlamıyla insanlığın o anki gelişmesini gösterir, fakat kesinlikle teknolojik düzenin örgütlenme biçiminden(özellikle, mülkiyet ilişkilerinden) ayrı düşünülemez” (Ejder, 1997:45).

Sanayi toplumu, kültür ve teknoloji arasındaki ilişkiyi görünmez kılarak, verili toplumsal ve politik tercihlerin teknolojiyi yarattığını ve sonuçlarını belirlediğini kabul etmeyerek, her şeyin teknoloji tarafından belirlendiği bir teknolojik determinizm anlayışına sahiptir. Dickson; teknolojinin bir gelişme düzeyinden diğerine geçilmesini sağlayan nesnel bir iç mantığa sahip olduğu düşüncesini ret eder. Dickson'a göre; bu anlayış; teknolojinin iktidar ve denetim konularındaki tarafsız olduğu yanılsamasını yaratarak her durumda teknolojinin tarafsız kaldığına inanılmasına yol açmaktadır. Böylece toplumsal gelişmeyi sağlamak için teknolojik gelişme yoluyla sanayileşme, politik değil pratik bir zorunlulukmuş gibi meşrulaştırılır. Dickson bunu 'sanayileşme ideolojisi' olarak adlandırır. Bu ideolojinin gizlediği şeyse; hemen her durumda, sanayileşme süreciyle ve buna bağlı olarak da çağdaş teknolojinin gelişmesiyle at başı gitmiş olan politik sömürü ve manipülasyonun vardıgı boyutlardır. Dickson'a göre; “sanayileşme, insanın hem diğer insanları hem de doğal çevreyi

sömürmesini zorunlu kılmış ve bu sömürüyü meşrulaştırmıştır” (Dickson, 1992:65). Dickson, sanayileşme ile karmaşık üretim hattı donanımını işletmek için otoriter bir disiplin oluşturmayı ve fabrikayı hiyerarşik bir biçimde örgütlenmeye duyulan ihtiyacın ortaya çıktığını, bu sayede yönetimin ve işçiler arasındaki bunlarla beraber gelen hiyerarşik ilişkilerin de meşrulaştırıldığını somut örnekler olarak vermektedir. Sanayileşme ile yaratılan otoriter disiplin ve sömürü ilişkileri, gelişmek için sarf edilmesi gereken kaçınılmaz fedakârlıklar olarak gösterilir. Bireysel özellikler ve yaratıcılık yok edilir.

V.Risk Toplumu

U.Becke'e göre sanayi toplumunun hesaplanabilirlik, öngörü ve ilerleme iddiaları çökmüştür ve sanayi toplumundan Risk Toplumu'na geçilmiştir. Risk Toplumu'nda insanlar feodal zümrelerin, dinsel aşkınlığın verdiği güvencelerden koparılıp, sanayi toplumu dünyasının ötesine birbirinden çok farklı, birbiriyle çelişen küresel ve kişisel risklere katlanmak zorunda kaldıkları bir dünyada yaşıyorlar. Risk Toplumu:

“modern toplumun, yenile(n)me dinamiğinin yaratmış olduğu toplumsal, ekolojik ve bireysel risklerin gitgide sanayi toplumunun denetim ve emniyet kurumlarının etki alanından çıktığı bir gelişme aşamasını imler” (Beck, 2005:33).

Nükleer teknolojinin yarattığı tehlikelere karşı geliştirilmiş kesin bir tedbirin olmaması ve küresel ısınmanın yarattığı risklerin önüne geçilememesi gibi insanlar, kendi türlerinin geleceği hakkında asgari moral bir duyguya dahi sahip olamadan yaşıyorlar. Risk Toplumu'nda açığa çıkan tehlikenin boyutu, sigorta korumasının kapsamını aşmaktadır. Küresel ısınma çok büyük ölçüde maddi hasarlı kasırgalara yol açıyor. Florida ve Hawaii'de kopan fırtınaların, dokuz sigorta şirketinin iflasına neden olduğunu belirten Beck, ABD'nin bazı eyaletlerinde daha şimdiden evlerini sigortalayamadıklarının altını çizer. Beck'e göre, makro ve mikro ekosistemlerin korunması zorunlu olarak çoğulcu alternatifleri gündeme getirirken; gezegensel yok oluş riski, tüm insanlığı tekleştirmektedir ve sanayi toplumunun mekanik evren paradigması içinde dünyayı tek bir ekolojik sistem olarak algılayıp değerlendirmek mümkün değildir. Bu nokta ekolojik sorunlara çözüm arayışlarında belirlenecek stratejiler açısından hayati bir önem taşımaktadır. Bu nedenle insanlığın kurtuluşu fikri yeni bir faşizm alternatifini gündeme getirmek için son derece elverişlidir. Beck'e

göre; burada modern olan iki şey vardır. Bunlardan ilki, ekolojik kimyasal ya da genetik mühendisliği ile ilgili tehlikelerin bir takım kararlar sonucunda meydana gelmesi olgusudur. Bu karşısında artık yaşanan felaketlerin üzerine denetim kurulamayan bir takım doğa güçlerine, tanrılar ve cinlere atfedilip, onların üzerlerine atılamazlar. İkinci husus ise yerleşik norm sistemlerinin başarısızlık göstermeleridir. Her iki unsur birlikte ele alındığında geleneksel güvenlik anlayışının çöktüğüne şahit olunmaktadır.

Ekolojik sorunlar nedeniyle ortaya çıkan, savaşlar, açlık, yoksulluk, göç, iç çatışmalar dikkate alındığında; asıl güvenlik sorununun, nedeninin siyasal ve toplumsal karar alma süreçlerinden kaynaklandığı ve giderek ekosistemin güvenliği sorununa dönüştüğü ortaya çıkmaktadır. İnsanlar açısından güvenlik sorunu, sosyo-politik, ekonomik ve hatta askeri sistemler gibi durağan makro-toplumsal süreçlerin bir işlevi ile sınırlı kalmaksızın yeni bir ekolojik güvenlik sorununa dönüşmektedir. Güvenlik, dışsal bir olgu olmaktan daha çok, insan varlığının mikro düzeyinde ele alınması gereken bir olgu” (Mazlum, 2003:344) haline gelmektedir. Mazlum’un ekolojik açıdan güvenliğin, ‘insan varlığının mikro düzeyinde ele alınması’ önerisi ile kastedilen; insan söz konusu olduğunda güvenliğin, kişinin kendi vücut bütünlüğünü ve yaşam hakkını teminat altına almak için dar anlamda can güvenliğinden daha geniş bir içeriğe kavuştuğudur. Ekolojik kriz, en dar anlamında bile bireysel var oluşun maddi güvencelerini tehdit etmektedir. Ekolojik kriz, herhangi birey ya da zümreye dünyanın geri kalanı dışında kendi güvenliğini sağlama hakkını vermemektedir. Beck’e göre bu durum, modern sanayi çağının bütün rasyonellik iddialarının ve bu iddiayla üretilmiş otoritesinin başarısızlığını göstermektedir. Başarısızlıkla kastedilen ise;

“denetim iddiasının yalnızca tekil bir vaka çerçevesinde değil genel anlamda su götürür olduğu, yani, haklı

nedenlerle, yalnızca denetimin değil, denetlenebilirliğin su götürür olduğudur” (Beck, 2005:40).

Beck, bu durumu kıtalararası yolculuk yapan bir uçağa takılan frenin, bir bisiklet freni gibi kalmasına benzetir.

Sanayi toplumunun yarattığı değerler ve kurumlarla birlikte çözülüşü, yeni toplumsal ve siyasal sorunları da beraberinde getirmektedir. Ekosistemin bütünsel(holistik) özelliği farklı ekolojik sorunların ayrı ayrı ele alınmasına izin vermediği gibi, ekolojik sorunların ekonomik tercihlerle olan bağı nedeniyle, tıpkı enerjinin demokratikleşmesi sorunu gibi, bir ‘gıda demokrasisi’, ‘su demokrasisi’ sorunu yaşanmaktadır. Küreselleşme ile birlikte artan toplumsal eşitsizliklerle ekolojik yıkım birbirine paralel ilerlemektedir. Dünyadaki yoksullukla ekolojik sorunların yaşandığı bölgelerin haritaları gittikçe daha çok örtüşmektedir. Bu nedenle ekolojik sorunların ele alınışında da dönüşüm yaşanmaktadır. Bookchin ‘çevre korumacı hareketler’ olarak nitelendirdiği

“temiz hava ve suyun korunması, yiyeceklerdeki katkı maddelerinin kullanımının sınırlandırılması, radyoaktif atıkların çevreye karışmasının engellenmesi, vahşi hayatın korunduğu alanların genişletilmesi ve muhafaza altına alınması, hayvan türlerinin insanlar tarafından katledilmekten korunması”(Bookchin, 1994:52).

hedefiyle hareket eden doğa korumacı yaklaşımlar, yerini daha toplumsal ve siyasal taleplerle ekoloji mücadelesi veren ve politik taleplerle ortaya çıkan hareketlere bırakmaktadır. Küreselleşme, dünyanın güneyini, çevresel düzeyde de, kuzeye bağımlı kılmakta ve onun nesnesi haline getirmektedir. Çevresel düzeyde küreselleşme, kirlilik yaratan teknolojilerin yoksul Güney’e ihracı anlamına da gelmektedir. “Dünyadaki pek çok çevreci

hareket ‘çevresel adalet’ talebiyle ekolojik yıkıma karşı çıkmaktadır (Foster, 2002:159). Özellikle 1990’lı yıllarda yoksul dünyada ortaya çıkan ekolojik temeldeki toplumsal hareketler, dolaylı ya da dolaysız olarak küreselleşmenin yarattığı eşitsizlikleri sorgulamaya başlamışlardır. Yeryüzündeki yoksullukla çevre sorunlarının haritaları gittikçe daha fazla birbiriyle örtüşmeye, toplumdaki farklı eşitsizlik ilişkileri ile ekolojik sorunlar birlikte ele alınmaya başlanmıştır.

Ekolojik krizin geldiği aşamada insanlığın geleceği açısından karamsar tahminlere yaygınlık kazandırmaktadır. Sanayi toplumunun felsefi temelini meydana getiren “Aydınlanma düşüncesini oluşturan ayırt edici öğelerden birisi de ilerleme düşüncesidir” (Çiğdem, 1997:42). Aydınlanma’nın bilimi ve akli esas alan anlayışı ile insanlık tarihi doğrusal bir ilerleme anlayışı ile ele alınır. Aynı düşünsel bakış açısı bilim ve aklın rehberliğindeki geleceğe dair bir iyimserliği de taşımaktadır. Bugün insanlığın karşı karşıya kaldığı barbalık olasılığı, Aydınlanma Düşüncesi’nin iyimserliğini de alt üst etmektedir. Ahmet Çiğdem’in de altını çizdiği gibi dünyada hala iyi şeylerin olabileceğine inananlar için savunulması gereken çok şey vardır. Ancak bu “çocuksu iyimserliği sürdürmek, ancak kötülüğün bilincini tespit etmekle mümkündür” (Çiğdem, 1992:103).

Bu çerçevede ekolojik krizi anlamak ve çözüm bulmak ancak topyekün bir uygarlık eleştirisi ile mümkün hale gelebilecektir. Bu da en başta sanayi toplumun tüm kurumlarının sorgulanmasını gerektirmektedir. Ekolojik krizin apaçıklığı ve insanlık açısından gelecek duygunun her geçen gün zedelenmesi, her geçen gün artan umutsuzluk, moral bir soruna da dönüşmektedir.

Ekolojik sorunlar, egemenliğin sınırları dışında, verili egemenlik anlayışları konusunda insan-doğa ilişkisini yeniden ele alan önemli ve daha köklü düşünsel açılımları da gündeme getirmektedir. Toplumsal Ekoloji akımının önde gelen ismi Micheal Bookchin, ekolojik bakış açısıyla bakıldığında, sadece devlet(ler)in egemenliğinin değil, toplumdaki tüm egemenlik ve tahakküm ilişkilerinin sorgulanması gerektiğini savunur. Bookchin'e göre, Toplumsal Ekoloji; "insanlığın doğa üzerindeki tahakkümünü yok etmek için insanın insan üzerindeki tahakkümünü ortadan kaldırmayı hedeflemektedir" (Bookchin, 1996:78). Bookchin, doğayı 'hizmet edebilecek' bir dışsal nesneler ve güçler yığını olarak gören 'araççı' ya da teknik anlayışları reddetmektedir. Egemenlik tartışması Bookchin'in düşüncesinde, insanın, bilimin ve teknolojinin imkanları ile doğa üzerinde kurduğu egemenlik ilişkisinin eleştirisine dönüşmektedir. Bookchin, her türlü egemenlik ilişkisinin ve en temelde insanın doğaya egemen olma düşüncesinin ekolojik bir problem olduğunu ve bununla hesaplaşmadan ekolojik sorunların anlaşılamayacağını ileri sürer. Bookchin'e göre;

"Hayatta kalma, günümüz toplumunun davranışına yön veren tek ilke ya da amaç olduğu oranda, o amacı destekleyebilecek her araç toplumsal bakımdan kabul edilebilir. Dolayısıyla, güneş enerjisi yerine nükleer güçle, 'uygun' teknoloji yüksek teknolojiyle, 'gönüllü basitlik' medyanın yönlendirdiği bollukla, merkezileşme ademi merkezileşmeyle, 'büyümenin sınırları' sınırsız birikimle, komünler çok uluslu şirketlerle, hazcılık kemer sıkmayla ve karşılıklı yardım rekabetle yan yana var olabilir" (Bookchin, 1996:268).

Bookchin'in teorisi, ekolojik krizin çözümü konusunda insan-doğa ilişkisi bağlamında felsefi düzeyde açılımlar yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ekolojik krizin kaynağı doğada değil, insanda ve yarattığı

toplumsal ve siyasal sistemlerin doğayı tahakküm altına alma düşüncesindedir.

Ekolojik sorunlar, kaynağındaki toplumsal ve siyasal süreçlerle birlikte ele alınmadıkça var olan krizin daha da derinleşmesine yol açılacaktır. 1960'lı yıllarda açlık ve yoksulluğa çözüm getirmek iddiasıyla zirai ilaçların ve teknolojinin tarımda yaygın olarak kullanılmaya başlanması, dönemin artan ekolojik duyarlılığı ve Yeşil Hareket'in filizlenmeye başladığı siyasal ortamında, 'Yeşil Devrim' olarak adlandırılmıştır. Ancak Yeşil Devrim, tarımın sanayileştirilmesine yol açarak iddia edilenin aksi yönde sonuçlara yol açmıştır. Yeşil Devrim'in uygulamaya soktuğu teknolojiler, ortaya çıkışlarının siyasi, ekonomik ve sosyal koşullarına bağlı olarak bölüşüm eşitsizliğinin daha da artmasına yol açmıştır. Yüksek sermaye gerektirmeleri, ekonomik ölçekleri ve krediye ulaşmadaki amaçları nedeniyle büyük çiftlikler küçük ölçekleri olanlara göre daha avantajlı konumlarını kullanmışlardır. Sonuçta; tarımın kapitalistleşmesine yol açılmış ve küçük toprak sahipleri mülksüzleştirilmiş ve kırsal ya da şehir emekçileri haline gelmiştir. Ekolojik krize yol açan teknolojilerin çoğu, Yeşil Devrim gibi 'çözüm' adı altında sunulmuş teknolojilerdir. Gerçek çözüm, sanayi uygarlığının eleştirisi ile ortaya çıkacak yeni toplumsal ve siyasal açılımlarda saklıdır.

Bu çözüm arayışları, modern toplumun ortaya çıkışında kurucu bir rol oynayan yurttaşın da tanımında yeni arayışları gündeme getirmektedir. Sanayi toplumu ile modern ulus devletin ve modern yurttaşın tarih sahnesine çıkması aynı dönemde olmuştur ve aynı toplumsal ve düşünsel iklimin ürünüdürler. Aralarındaki bu özdeşlik nedeniyle, sanayi toplumunun evrimi ile ulus devletlerin ve ona bağlı olarak modern yurttaşın evrimi iç içe yaşanmış süreçlerdir. Ekolojik sorunlar ve sanayi toplumu ile ilgili ideolojik

ve siyasal tüm tartışmalar, aynı zamanda yurttaş ve yurttaşlıkla ilgili bir tartışma alanına da işaret eder. Ekolojik kriz tüm modern siyasal yapıları alt üst ederken; “gerçeğin gitgide büyüyen bir bölümü, geleneksel devletler ve kurumlar tarafından kavranamamakta” (Minc, 1995:199) ve modern yurttaşın toplumsal ve tarihsel işleviyle anlam kazanan kavramlar ya başkalaşmakta ya da çözülmektedir.

Geleneksel modern yurttaş tanımı; ait olduğu tarihsel ve toplumsal bağlamın yaşadığı dönüşümle birlikte artık kendi temelleri üzerinde duramamaktadır. Zira modern yurttaş, her geçen gün sahip olduğu haklarının sayısı artmasına rağmen yaşanan ekolojik kriz karşısında çaresiz kalmaktadır. Şüphesiz sanayi toplumunun eleştirisi ile yurttaş tanımını da yeni kapsam ve içeriklere kavuşacaktır. Ancak yurttaş tanımındaki bu yenilenmeden önce geleneksel yurttaş tanımının sınırlarını ortaya koymak, geleneksel yurttaş tanımında yaşanan dönüşümü kavramayı kolaylaştıracaktır.

İKİNCİ BÖLÜM HUKUKSAL STATÜ OLARAK MODERN YURTTAŞ TANIMIN AŞILMASI

Tarihin bütün dönemlerinde ve farklı toplumsal yapılarda yurttaşın açık ya da örtük bir tanımı vardır. Ancak yurttaşın her dönemde geçerli olan bir tanımını yapmak zordur. Kent devletlerinden feodaliteye, imparatorluklardan modern ulus devletlere, günümüzdeki küreselleşme tartışmalarına kadar, ait olduğu tarihsel ve toplumsal bağlama göre farklı anlamlar taşıyan yurttaş, modern çağda da farklı devlet tiplerine ve siyasal rejimlere göre değişik içerikler ve anlamlar taşımıştır. Her siyasal rejim, belirli bir yurttaşlık tanımı içinde yalnızca kendisini tarif etmekle kalmamıştır. Aynı zamanda belirli ve meşru kabul ettiği bir insan tipinin, haklar ve görevler modelinin de hukuksal olarak sınırlarını saptamak suretiyle, toplumu meydana getiren sosyal ilişkileri birey-yurttaş düzeyinde tanımlamıştır.

Modern yurttaş tanımı, toplum sözleşmesi kuramının ilham kaynağı olduğu Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi ile tarihteki somut ifadesini bulmuştur. Modern siyaset teorisinde yurttaşın çok sayıda tanımı yapılmıştır. Ancak tanımlar arasındaki farklara rağmen, yurttaş tartışması her ikisi de sözleşmecî teoriden beslenen temelde iki ana siyasal gelenek tarafından biçimlendirilmiştir. John Locke, Thomas Hobbes, Stuart Mill gibi düşünürlerde klasik ifadesini bulan liberal-sözleşmecî gelenek, bireyin özgürlüğünü öne çıkararak yurttaşın bağımsız özerk kimliğine vurgu yapmaktadır. Bireyin görevlerinden ziyade haklarını öne çıkaran liberal sözleşmecî gelenek, birbirleriyle çatışan rakip özgürlüklere sahip bireyler arasındaki ilişkileri varsayımsal bir sözleşmeyle düzenlenmektedir. Bireylerin sözleşmeye kendi özgür iradeleri ile katılmak dışında hiçbir yükümlülükleri yoktur.

Cumhuriyetçi gelenekte ise; yurttaş açısından özgür olabilmenin koşulu görev ve çıkarların örtüşmesi ile mümkündür. Cumhuriyetçi gelenek, yurttaş bireyin içerisinde yer aldığı toplulukla olan üyelik ilişkisini tanımlayan bir statü olarak ele alır ve yurttaşın toplumsal varlığına kendinde bir değer yükler. Bireyleri birbirinden ve topluluktan farklılaştıran değil, onları topluluğa karşı görevleri ve bütünle kurduğu bağla edindiği statü içinde anlamlandıran bir yaklaşım sergiler. Bu açıdan belli bir siyasal topluluğa ait olmakla ve topluluğa karşı üstlenilen sorumlulukla yurttaşlık statüsü edinilir.

Doğal ya da toplumsal varlığının zorunlu bir sonucu olarak “insanlar, tabi ki yurttaş olarak doğmazlar” (Barber, 2003:19). İnsanı yurttaş haline getiren içine doğduğu hukuk sistemi ile ilişkisidir. Bu anlamda modern yurttaşlık öncelikle içinde yer aldığı siyasal organizma olarak ulus devletle birey-insan arasındaki bir hukuksal statüyü ifade eder. Bu statü her ne kadar geri planındaki ideolojik-siyasal ve ahlaki değerler sistemini de içerse; bu değerler ancak hukuk sistemi tarafından tanındığı ölçüde meşruiyet kazanmaktadır. Eşitlik, özgürlük, kardeşlik şiarıyla ifade edilen şey, bir evrensellik iddiası ile yaratılan bu hukuksal statüye meşruiyet kazandırmak çabasıdır. Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi’nde sayılan ve daha sonra ‘Birinci Kuşak Haklar’ olarak tanımlanan ve insanın insan olmaktan kaynaklanan hakları, hukuk tarafından tanımlanmış ve çerçevesi çizilmiş haklardır. Modern yurttaş tanımında, ‘insan’ ve ‘yurttaş’ farklı iki varlıktır. Bildirge’deki eşitlik anlayışı da maddi anlamda bir eşitliği değil, yasa önünde eşitliği anlatmaktadır. Hukuksal bir statü olarak bu soyut eşitlik anlayışı, her şeyden önce yurttaşları homojenleştirmektedir. Yasa ve kurallarla yurttaşlar, birbirlerinden farklılaştıkları değil, ama birbirlerine benzeyen türdeş varlıklar haline geldikleri oranda yurttaş olurlar. Toplum, bu türdeş varlıkların toplamından meydana gelen bir organizma olarak ele alınır.

I.Sosyal Yurttaş

Fransız Devrimi ve modern yurttaşlık tanımı, toplumda yaşayan bireyleri eşitleyen bir işlev görse de, modern yurttaşlığın ortaya çıkışından bu yana yurttaşın sahip olduğu haklar ve toplumsal işlevi ile ilgili yurttaşlar arasında sahip olunan haklar bakımından toplumdaki katman farklılıkları hep gündeme gelmiştir. Gelişen toplumsal mücadelelerle hukuk önünde eşitliğin mantıksal sonucu olan ekonomik ve siyasal yeni haklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu haklar modern yurttaşın sahip olduğu haklarda ve tanımında bir genişlemeye yol açmıştır.

T.H.Marshall'ın 'sosyal yurttaş' tanımı, yurttaşın tanımını genişletmeye yönelik en ünlü girişimlerden biridir. 'Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar' adlı çalışmasında T.H.Marshall yurttaşlığı, hukuksal-siyasal eşitlik ile ekonomik eşitsizlik arasındaki çelişkiyi çözmeye yarayacak ideolojik bir kurum olarak kabul eder. Marshall, modern yurttaşlığın medeni haklar, siyasal haklar ve sosyal haklar şeklinde üç aşamada olgunlaştığını belirtir. Yurttaşın tarihsel gelişimi içinde mülkiyet hakkı, kişi özgürlüğü, ifade ve inanç özgürlüğü gibi medeni yurttaşlıktan sonra genel oy hakkı ve yönetime katılma ile siyasal yurttaş gelir. Son olarak yurttaşlığın ekonomik refah, sosyal güvenlik, eğitim ve sosyal hizmetler haklarını taşıyan en gelişkin biçimi olarak da sosyal yurttaşlığın yurttaşın tanımını genişlettiğini belirtir. Marshall'a göre de yurttaşlık bir statüdür ve bu statüye sahip herkes, statünün içerdiği tüm haklar ve görevler bakımından eşittir. Marshall için bu hak ve görevlerin ne olması gerektiğini belirleyen evrensel bir ilke yoktur. Ancak "yurttaşlığın gelişen bir kurum olduğu toplumlarda bir ideal yurttaşlık imgesi yaratılabilir" (Marshall, 2006:26) ve bu ideal, yapılanların ve yapılması istenenlerin ölçütü olabilir.

Toplumsal yapıyı incelerken yurttaş temel parametre olarak ele alan Marshall, bu sayede yurttaşlığı toplumdaki sosyal eşitsizlikleri de giderecek ortak bir statü haline getirmeye çalışmaktadır. Bu statü, sosyal haklarla geliştirildikçe yurttaşlar arasındaki eşitsizlik sorunu da çözülebilecektir. Marshall, genel anlamda Sanayi Devrimi'nin yarattığı ekonomik eşitsizliklere, yurttaşlık idealinden vazgeçmeksizin çözüm bulmaya çalışır. 'Sosyal Yurttaş' tanımı, klasik modern yurttaş tanımının temel niteliklerine sadık kalarak, yurttaşın yeni bir hak tanımak yerine modern yurttaş tanımını genişletmeye çalışır. Oy verme hakkına ilişkin biçimsel siyasal eşitlik ile sosyal ve ekonomik eşitsizlik arasında çelişki karşısında yurttaşın ideolojik bir işlev yükler. Marshall'a göre;

“Yurttaşlığın kapitalist sınıf sistemini değiştirmeye zorladığı açıktır. Ancak statü, sözleşmeyle çelişen bir ilke olmasına rağmen, yurttaşlığa nüfuz etmekte olan katmanlı statü sisteminin, dışarıdaki ekonomik dünyaya yabancı bir öge olduğunu varsaymamamız gerekir. Sosyal hakların modern biçimde, statünün sözleşmeye bir şekilde dahil olması, Pazar fiyatının sosyal adaletle tabi hale gelmesi, serbest pazarlığın yerini hakların ilanının alması örtük biçimde söz konusudur” (Marshall, 2006:31).

Marshall, 'sosyal yurttaş'ın kapitalist toplumunun ve piyasa sisteminin yarattığı eşitsizliklere karşı toplumun yok olmasının önüne geçilmesini sağlayacağını savunmaktadır. Böylece yurttaşın sahip olduğu haklar ile kapitalizmin bir denge içinde devamını sağlamayı amaçlayan, tipik bir refah devleti bakış açısı ile hareket etmektedir. 'sosyal yurttaş' tanımında, sosyal hakların, yaşam kalitesi ile olan bağı ve yaşam kalitesinin toplumların ve yurttaşın yaşam kalitesine göre değişmesi nedeniyle 'sosyal yurttaş'ın tanımının ve Marshall'ın belirttiği statünün ucu açık kalmaktadır.

‘Sosyal yurttaş’, sanayi toplumunun kitlesel üretim ölçeği ile bağlantılı olarak, ortaya çıkan eşitsizliği aynı kitlesel bakış açısıyla kurgulanan Refah Devleti ile çözmeye çalışır. Refah Devleti anlayışı ile sanayi toplumunun üretim mantığı içinde devasa merkezi ve bürokratik yardım kurumları yaratılmış ancak 20.Yüzyıl’da yaşanan yoksulluk, eşitsizlik ve medeni haklardan yoksunluk gibi sorunlar çözülememiştir. Marshall’ın teorisinin önemi, modern yurttaş ideali ile sanayi toplumunun pratiği arasındaki çelişkiyi ortaya koymasındadır. Yasa önünde eşitlikle ekonomik eşitsizlik arasındaki açığı gidermek için yasa karşısındaki eşitliğin kapsamını genişletmeye çalışmıştır. Ancak Marshall, teorisini sanayi toplumunun üretim kalıpları ve modern yurttaş tanımının hukuksal bir statü olarak yurttaşlık anlayışı içerisinde inşa etmeye çalıştığından amacına ulaşamamıştır.

II.Sivil İtaatsizlik

Hukuksal bir statü olarak modern yurttaş tanımının aşınmasında ve yurttaşın hukuk tarafından tanınan soyut varlığı ile somut toplumsal ve bireysel gerçekliği arasındaki açının görünür hale gelmesinde sivil itaatsizlik eylemlerinin önemli bir yeri vardır. Hatta modern yurttaşın varlığının bu iki yüzü arasındaki aç olmasaydı sivil itaatsizliğin de ortaya çıkmayacağı ileri sürülebilir. ‘Sivil İtaatsizlik’ kavramını siyaset literatürüne kazandıran Henry David Thoreau, 19.Yüzyıl’da yaşayan bir Amerikan yurttaş olarak köleliğe göz yuman hükümete seçim vergisi ödemeyi reddederek, bu eyleminin karşılığında cezaevinde bir gece geçirmeyi kabul etmiş ve eylemini ‘sivil itaatsizlik’ olarak nitelendirmiştir. Sivil itaatsizliğin bu en klasik örneğinde de görüldüğü gibi, yurttaşın hukuksal varlığı ile gerçek adalet her zaman birbiri ile örtüşmemektedir.

Sivil itaatsizlik, mahkemeler başta olmak üzere hukukun artık yetersiz kaldığı ve toplumu bir arada tutan uzlaşma zeminlerinin olağanüstü bir hal aldığı durumlarda, azınlık grupların toplumun bütününe ikna ederek yeni bir uzlaşma zeminine davet ettikleri koşullarda gündeme gelmektedir. Toplumsal sözleşme teorilerinin diliyle söylenecek olursa, toplumsal sözleşmenin her an revize edilerek canlı tutulacağı ve yeni koşullara ve sorun alanlarına adaptasyonunu sağlayacağı gelişmiş bir eylem türüdür. Bu nedenle yasaya karşı gelirken toplumu var eden kurucu irade anlamında ortak ve bir arada yaşama iradesine bağlılıkla hareket edilir. Arendt’ e göre, yurttaşın yasaya ahlaki itaat sorumluluğunun nedeni, yasanın egemenliği altında insanların yabancı bir iradeye değil, kendi iradelerine itaat etmiş olmalarıdır. Bireyin yasayı onaylamış olması ya da bizzat kendisinin yasa yapıcısı olması bu gerçeği değiştirmez. Bunun sonucu ise;

“herkesin aynı zamanda kendi efendisi ve kölesi olması ve kamunun esenliği için çalışan yurttaşla kendi mutluluğu için çaba gösteren öz benlik arasında var olduğu kabul edilen özgün çatışmanın içselleştirilmiş olmasıdır” (Arendt, 2001:103).

Sivil itaatsizlik anlayışında şiddetten, özellikle de insanlara karşı şiddetten kaçınılır. Şiddetten, kaçınılmasının nedeni ise, şiddetin bir tavrın kesin ifadesi olarak anlaşılmasıdır. Çünkü sivil itaatsizlik eylemiyle amaçlanan kamuya bir mesaj vermek ve kendini sorgulamasını sağlamaktır. Sivil itaatsizliğin amacı vicdani ve ahlaki açıdan yasaları sorgulamaktır. “Bu nedenle uyarıda bulunup ihtar edebilir, ancak tehdit edemez.” (Arendt, 2001:59) Sivil itaatsizlik eylemine temel karakterini veren unsurun hedefinin toplumun ortak çıkarını savunmasıdır. Şiddete başvurmayan, vicdanen karar verilmiş, ama politik, yasa-karşıtı ve genellikle yasada veya hükümet politikasından bir değişikliğe yol açmaya yönelik olarak gerçekleştirilen ‘kamusal eylem’ (Bové, 2006:163) olarak tanımlanmaktadır. Yasaya karşı gelinirken eylemin kamusal niteliğinin gölgelenmemesi amacıyla eylemlerin grup halinde yapılmasına özen gösterilir. Bu eylemleri yapanlar; ortak bir çıkardan ziyade ortak bir düşünce ve hükümetin politikasına karşı çıkma kararıyla, “bir araya gelmiş örgütlü azınlıklardır” (Arendt, 2001:82) Tek bir bireyin eylemi, Arendt’e göre ancak ‘vicdani ret’ olarak adlandırılabilir. Bu durumda hukuka aykırılık karakteri taşıyan sivil itaatsizlik eylemi, üstün bir adalet anlayışı mesajı vermek bir yana trafik kuralı ihlali gibi basit bir hukuka karşı eylem olarak anlaşılmaya müsait hale gelme riski taşır. Bu eylemler amaçları ve kamusalılıkları açısından aleni yapılan eylemlerdir. Yapılan eylemin katılımcıları açısından da nerede başlayıp nerede biteceğinin ve sınırlarının önceden bilinmesi gerekmektedir. Sivil itaatsizlik eylemcisi ihlalin yasal sonuçları üstlenilmeye hazır olarak eylemini gerçekleştirir. Böylece ahlaki ve kamusal bir sorumluluğun her şeyden önce kendi vicdanındaki sorumluluğunu üstlenmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Fransa’da GDO’lu

tarıma karşı yürüttüğü sivil itaatsizlik eylemleri ile tanınan Jose Bové, sivil itaatsizliği, “iyi bir yurttaş olmanın yoğunlaşmış ifadesi” (Bové, 2006:164) olarak tanımlamaktadır. Bové’ye göre, itaatsizlik ancak kolektif olduğunda anlam taşır.

“Eğer gerekçeler bencilceyse savaşa isyan eden kişi tek başına firar eder, kadın yasadışı olarak kürtaç olur, köylü ekolojik suçun ortağı olamamak için meslek değiştirir. Böyle yaparak kendilerini inkâr etmemiş olmanın onurunu taşıyabilirler, ama topluma da sırtlarını dönmüş olurlar” (Bové, 2006:164).

Sivil itaatsizlik yasallıkla meşruluk arasındaki sınırda kalır. Sivil itaatsizlikle karşı gelinen anayasal sistem değil, bir ya da birkaç kuraldır. Var olan toplumsal otoritenin genel çerçevesi ve hukuk düzeninin genel meşruiyeti kabul edilir. Klasik sivil itaatsizlik örnekleri olarak verilen Sokrates, Thoreau, Gandhi ya da Martin Luther King’in eylemleri; yasalara karşı gelirken özünde adalete olan bağlılıkları nedeniyle, hukukun kendini sorgulamasını sağlamaya çalışmışlar ve hukuka olan sadakatlerinden vazgeçmemişlerdir. Toplum sözleşmesi kuramları açısından bakıldığında, sivil itaatsizlik eylemleri, toplumsal sözleşmenin kendini her an güncellemesine olanak yaratma işlevi taşıyan eylemlerdir. Bu nedenle Dworkin’e göre, “uzun vadede toplumu iyileştirmeye katkıda bulunacaksa birey cezalandırılmamalıdır” (Dworkin, 2001:156) Bu nedenle doğru uygulandığında yasaların sivil itaatsizliği desteklemeleri gerektiği yönünde bir tartışma yapılabileceğini savunur.

Yurttaş, Latince kökeni olan civilis(sivil) anlamı ile kamusal ve bireysel var oluşu arasındaki gerilimden kurtulmaktadır. Sivil itaatsizlik kavramında yurttaşın bireysel ve toplumsal var oluşu arasındaki açığı kapatmaya dönük bir çaba vardır. Bu da modern yurttaş tanımındaki ikiliği

aşılmaya dönük Marshall'ın tepeden girişiminin aksine aşağıdan yurttaşlar eliyle gerçekleştirilen fiili bir süreçle gerçekleştirilmiştir. İyi bir yurttaş olmak ile iyi bir insan olmak, sivil itaatsizlik açısından özdeş anlamlara sahip değildir. Yurttaş kendi eylemiyle kendisini tanımlayan yasayı değiştirmeye çalışarak, yurttaş olarak varlığının sadece bir hukuksal statüye tabi olmaktan çıkarmaktadır. Sivil itaatsizlik, Bookchin'de de 'doğrudan eylem' olarak karşımıza çıkar. "Bu eylem biçimi, aynı zamanda kişilik duygusunun gelişmesi ve 'aktif yurttaşlığın' geri çağırılmasıdır" (Bookchin, 1994:54).

Modern yurttaş tanımındaki yasa ve realite arasındaki mesafe sorunu sivil itaatsizlik eylemlerinin de ortaya çıkmasının temel nedenidir. Ekolojik temelli toplumsal hareketlerin pratikleri ve bu hareketlere ilham veren kuramlar, yurttaşın gelecekte kazanacağı tanımlar konusunda önemli ipuçları verirken sivil itaatsizlik eylemlerinin ortaya çıkardığı yurttaş davranışlarından önemli girdiler elde etmektedirler. Özellikle taban hareketlerinin pek çoğu, siyasal alana doğrudan müdahil olmadan 'sivil toplum' alanında mücadele vermeyi tercih etmektedirler.

Ekolojik sorunların yurttaşın tekil ve makro var oluşunu örtüştüren boyutu ile ekolojik krizin insanlığın geleceği açısından yarattığı tehlikelerin yurttaşla yüklediği ahlaki ve vicdani sorumluluklar birlikte düşünüldüğünde sivil itaatsizlik eylemlerinin hukuksal kabına sığmayan yurttaşının yeni bir yurttaş tanımı için çok sayıda veri içerdiği görülecektir.

III.Yeni Toplumsal Hareketlerin Katkısı

1970’li yıllar, ekolojik krizin vahim sonuçlarının daha net görülmeye ve tartışılmaya başlandığı yıllar olmakla kalmamış, ekolojik sorunlarla ilgili sanayi toplumunun daha bütünlüklü bir eleştirisinin de gelişmesine tanıklık etmiştir. Bu eleştirilerin odağında, endüstriyalizmin tüm kurumlarıyla eleştirel bir muhasebeye tabi tutulması vardır. 1970’lerden sonra, ileri sanayi ülkelerinde ortaya çıkan Yeryüzü Dostları (Friends of the Earth) ve Yeşil Barış (Green Peace) gibi örgütlenmeler, çevre korumacılıktan öteye geçerek, temel bir toplumsal değişim fikrini geliştirmişlerdir. Almanya başta olmak üzere kurulan yeşil partiler yeni toplumsal hareketlerin dönüştürücü politikaları ile mevcut politik kurumların gerçekliği arasındaki uçurumun anlaşılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Bu sayede, bir bireysel sorumluluk nosyonu yanında bir kolektif strateji nosyonunu da kucaklayan yeni bir politik kültür yaratmışlardır.

Yeni toplumsal hareketler, geleneksel sosyoekonomik sistemin göz ardı ettiği ve geleneksel iktisadın bir değer olarak görmediği sistem içinde marjinalleşmiş ya da hesaba katılmayan unsurları siyaset sahnesinin alanına dahil etmiştir. Yeryüzü Dostları Derneği (FOE) üyesi ve yeşil hareketin içinden gelen Jonathan Porritt, yeşil hareketi sağ ve sol siyasal kutuplaşmanın dışında tanımlayarak, her iki ideolojinin endüstriyalizm ortak paydasında buluştuklarının ve önemli olan endüstriyalizme karşı mücadele olduğunu belirtir. Porritt’e göre, bu yaklaşımların her ikisi de endüstriyel gelişme, üretim araçlarının yayılmasına, insan ihtiyaçlarını karşılamada en iyi aracı olarak maddeci bir ahlaka ve engellenemez teknolojik ilerlemeye bağlıdır. Her ikisi de artan merkezileşmeye ve büyük ölçekli bürokratik kontrol ve koordinasyona dayanır. Dar bilimsel rasyonalizmin bakışıyla her ikisi de, gezegenin fethedilmek için var olduğu, büyüğün kendiliğinden güzel olduğu ve ölçülemeyenin önemsiz olduğu noktasında birleşir. Sonuçta da

ekonomi hükmeder ve sanat, ahlak ve toplumsal değerler ekonomi karşısında bağımlı bir statüye indirgenir.

Yeni toplumsal hareketlerin taşıyıcıları ise, 1970’li yıllarda öğrenci hareketleriyle birlikte açığa çıkan ve öğrenci hareketleri geriledikten sonra bu kez onun yarattığı boşluğu doldurmaya aday olan öğrenciler ve kapitalizmin kültürel eleştirisinden etkilenen orta sınıflardır. Bu hareketler, insan hakları, anti-nükleer kampanyalar, feminizm, göçmenlerin hayat şartları, tüketici ve hayvan hakları vb. konularda aktif bir tutum takınmışlardır. Fabrika sistemine, toplumsal ve siyasal ayrıcalık ve önceliklere, kapitalist rasyonaliteye, rekabet mekanizmalarına, kar maksimizasyonuna, kaynakların kötü kullanımına, çevresel tahribata karşı çıktılar. Dolayısıyla yeni toplumsal hareketlerin sunmaya çalıştıkları aidiyet ilişkileri ile klasik anlamda modern yurttaşlığın sunduğu aidiyet ilişkisi birbirinden farklıdır. Yeni toplumsal hareketler, bireysellik ve farklılık, kendine yeterlik, küçük ölçekli yerel girişim gibi aynı zamanda kolektif ve evrensel değerlerin önem kazanmasına uğraşmışlardır. Yurttaşlık ise yaratılmaya çalışılan bu yeni ve evrensel aidiyet biçimleri ile karşılaştırıldığında ulus devletle olan hukuksal sınırları aşamayan tekil bir aidiyet biçimi olarak kalmaktadır. Çiğdem’e göre;

“yeşil hareketi belirleyen temel problematik, partinin tek bir sorun etrafındaki duyarlılığa bağlı örgütlenmesinden kurtulması gerekliliği idi. Dolayısıyla kendilerini genel bir alternatif olarak sunmaktaydılar. Rekabet yerine dayanışmayı, tabiilik ilişkisi yerine işbirliğini bir değer olarak işlevselleştirmeye çalıştılar”(Çiğdem, 1997:61).

Modern yurttaş tanımında yurttaşların atomize varlıklar olarak ele alınması ve genel oy hakkı başta olmak üzere karar alma süreçlerinde azınlık-çoğunluk hesaplamaları da ekolojik kriz karşısında işlevini yitirir. En başta genel iradenin oluşması dahi azınlık-çoğunluk hesaplaması ile yapılır. Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi'nde de hakim olan anlayışa göre, bir insanın özgürlüğü diğerinin özgürlüğünün başladığı yerde biter ve "özgürlük, başkalarına zarar vermeyen her şeyi yapabilmektir" (Ağaoğulları, 2006:217). Bu atomize bireylerin tek tek iradelerini devretmeleri ile genel irade oluşur. Atomize birey kurgusu azınlık çoğunluk tanımında niceliksel hesaplamayı kolaylaştırır ve modern sanayi toplumunun her şeyi hesaplanabilir bulan anlayışı ile örtüşür. Sözlük anlamıyla da azınlık: "Bir toplulukta herhangi bir nitelik bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar veya bunların bu hali" (Tuğlacı, 1971:199) olarak tanımlanmaktadır. Ancak toplumsal bir varlık olarak birey-yurttaş ekolojik krizle birlikte ele alındığında azınlık kavramı, niceliksel değil niteliksel yönü ağır basan bir kavrama dönüşür. Cangızbay'a göre sosyolojik bakış açısıyla "azınlık kelimesiyle karşıladığımız 'minorité'nin kökündeki 'minor/mineur', nicel/sayısal azlıktan çok, nitel anlamda eksikliğe, astlığa işaret" (Cangızbay, 2006:57).

Doğanın yasaları ile toplumun yasaları arasındaki derin bir açığı vardır. Ekolojik kriz, toplumsal bir varlık olan insanın biyolojik varlığını tehdit ederek doğanın yasalarına boyun eğmek zorunda bırakmaktadır. Her zaman doğruyu gösteren genel iradenin çoğunluğun iradesi olması ve azınlık-çoğunluk ayrımı ekolojik sorunlar karşısında anlamını kaybetmektedir. Sera gazı salımlarındaki artış durdurulmalıdır. Çünkü fosil yakıtlara olan bağımlılık –insanlık ekosisteme zarar vermeyen alternatiflerini geliştirene kadar- insanlığın geleceğini tehdit etmektedir. Bu, bilimsel bir gerçektir. Bu gerçeklik karşısında, çoğunluğun oluşturduğu genel iradenin doğruyu gösterdiği ileri sürülemez. Bu nedenle ekolojik sorunlar konusundaki bilimsel

veriler karşısında genel iradeyi oluşturmak için aranan çoğunluk kavramı yeni bir boyut kazanmaktadır.

Cumhuriyetçi ya da toplulukçu geleneğe sıkı sıkıya bağlı olan Pettit, “tahakkümsüzlük olarak özgürlük” (Pettit, 1998:79) ilkesiyle, yurttaşın klasik hak ve özgürlükleri ile ilgili pozitif ve negatif özgürlükler anlayışına karşı yeni bir ilke önerir. Yurttaşın atomize bireysel var oluşu ile kolektif varlığı arasındaki ikiliğin yurttaşın gerçek bir özgürlük yaratmadığını savunur. Birincisinin yurttaşın keyfi müdahalelere maruz kalmasına diğerinin ise, tahakküm altında yaşamasına yol açan anlayışlar olduğunu belirtir. Kişisel özerklik ile yurttaşın toplumsal varlık olarak diğer bireylerden ve kurumlardan gelebilecek müdahalelere karşı bir otonomiye sahibi olmasını anlatır. Pettit, bu düşüncelerini ortaya koyarken ekolojik sorunlara açıkça insan merkezli baktığını kabul etmesine rağmen ekolojik sorunlara bir baskı grubunun talebi olarak yaklaşamayacağını kabul eder. Bu açıdan çevrecilerin taleplerini bir grup talebi olarak ortaya koymalarını eleştirir. Pettit’e göre;

“Kendini böyle ifade eden radikal çevrecilik, benzeri dinsel gruplaşmalardan farksız, sektör bir hareket olarak ortaya çıkacak ve iddiaları kamusal dünyada özel bir yankı uyandırmayacaktır” (Pettit, 1998:184).

Çevre sorunlarının topluma insani olmadığı tartışmazsınız bir baskı olduğunu ancak çevrecilerin özel bir dil oluşturduklarını ve bu nedenle taleplerini genel siyasal ve sosyal tartışma alanında gösteremediklerini belirtir. Bunun için çevrecilere kendi taleplerini toplumun genel öncülleri ile ifade etmeyi önerir.

Gerek Marshall'ın 'sosyal yurttaş' tanımı, gerek sivil itaatsizlik eylemleri, gerekse yeni toplumsal hareketlerin politik mücadele alanına yaptıkları katkılar, hukuksal statü olarak yurttaşlığın karşısına F.Üstelin 'yaşanan yurttaşlık' dediği ve hukuksal statü olarak modern yurttaş tanımına karşı eleştirel bir deneyimler toplamı çıkarmaktadır. Cangızbay'a göre;

“İnsanın, birey olarak 'vatandaş' statüsü çerçevesinde formüle edilmiş olan özneleşme hakkının, yani bireyin kendisini kendi doğal belirlenmişliği karşısında özne yapacak 'iş'lerin gerektirdiği üretim aracı olarak kendi bedeni/organlarının yegane karar vericisi olma statüsünün, insanın kolektif olarak özneleşme sürecini de kapsar hale gelmesini de hedeflemeyen bir insan hakkı anlayışı, ancak ve ancak bugünün egemenlik ilişkilerini meşrulaştırıp, beşeri anlamda insan olmanın sadece bireysel bedenlerle sınırlı olduğu bir dünyayı yegane mümkün dünyaymış gibi göstermek suretiyle, insanları, birey olarak özneleşmelerinin kolektif olarak köleleşmeleri şartına bağlandığı bir paradigmaya hapsetmekten başka hiçbir işleve sahip olmayacaktır” (Cangızbay, 2006:56).

Böylece Cangızbay, Üstel'den daha ileriye giderek, yurttaşı hukuksal bir statüye hapsetmenin yurttaşı sahip olduğu bütün değerlere yabancılaştırdığını ve hiçleştirdiğini ortaya koymaktadır. Ekolojik sorunlar, toplumsal yaşamdaki diğer sorunlarla kıyaslandığında insan-yurttaşa sorunlar karşısında tolerans tanımamaktadır. Bu durum modern yurttaşın var oluşunun bireysel ve kamusal boyutu arasındaki gerilimi arttırmaktadır. Ekolojik kriz karşısında sessiz kalmamak modern yurttaşın sahip olduğu hak ve ödevler arasındaki ikilemi de ortadan kaldırmaktadır. Bu ikilemin kaynağı insanın toplumsal var oluşunda değildir. Aydınlanma Düşüncesi'ne hakim

olan pozitivist bakış açısıyla beşeri bir varlık olarak insanı, soyut hukuk kuralları ile tanımlayan modern yurttaş anlayışıdır. Cangızbay gibi bu ikiliği yurttaşın hakları lehine reddeden yazarlara göre; ‘vatandaş/yurttaş’ statüsünü insanın insan olmasından doğan/insan olarak kalmasını sağlayan halkların tümünü garantileme konusunda yetersiz kılan bir husus daha vardır:

“Söz konusu statü, insanı sadece tek tek bireyler bazında kucaklarken , insan sadece tek tek bireyler halinde değil, kolektif varlıklar olarak da öznelik taşıyabilir. Ayrıca şunu da vurgulamak gerekir ki, sadece an-içi (senkronik) olarak değil de an-ötesi(diyakronik) olarak ele aldığımızda, insan özneliğinin en bireysel tezahürleri bile aslında kolektif bir nitelik taşır” (Cangızbay, 2006:34).

Ekolojik yok oluş tehlikesi, yurttaşın birey olarak hak ve ödevleri ile toplumsal sorumluluklarını ve kamusal politikaların oluşturulmasındaki rolünü örtüşürmektedir. Bu örtüşme aynı zamanda yurttaşın hak ve ödevlerini de örtüşürmektedir. İnsan olarak yurttaş, her şeyden önce kendi bedensel varlığını –yaşam hakkını- korumak gibi meşru bir temelde eylemde bulunabilirken aynı zamanda birey yurttaş olarak toplumun ve insanlığın bir parçası olduğundan ahlaki ve vicdani temelde ekolojik krize karşı koymak zorunda kalmaktadır. Bu karşı koyuş, ekolojik sorunların bütünselliği ile birlikte insanın özgürleşme problematiğini de gündeme getirmektedir. Marks’ın dediği gibi:

“ancak gerçek insan, birey kendinde soyut vatandaşı kavradığında ve hayat deneyiminde, bireysel çalışmasında, bireysel ilişkilerinde, türsel varlığında birey haline geldiğinde; ancak kendi gücünü, toplumsal

güç olarak kavrayıp örgütlediğinde, toplumsal gücü, siyasal güç biçimi altında kendinden ayırmadığında, ancak o zaman insan özgürleşmesi tamamlanır” (Pasukanis, 2005:134).

Marks’ın analizi ekolojik sorunlarla insan teki arasındaki bu bütünselliği görmeye elverişli olmakla birlikte yeni bir yurttaş tanımının üzerinde yükselmesi gereken temeli de ‘insan özgürleşmesi’ olarak ortaya koymaktadır. Ekolojik kriz karşısında yurttaşı hukuksal bir statü olarak ele alan modern yurttaş tanımının aşılması yönündeki tespitle Marks’ın komünist toplum tahayyülündeki benzerlik tesadüf değildir. Hukuksal statü olarak yurttaş her şeyden önce devletin varlığı ön kabulünden hareket eder. Bu nedenle devletin olmadığı bir düzende ‘insan’ eşittir ‘yurttaş’ olacaktır. Ancak ekolojik kriz, tüm insanları ortak bir sorun ve ahlaki sorumluluk etrafında tekleştiren ve bilimsel kesinlik iddiası taşıyan karakteri gelecekte yeni bir Faşist ideolojinin yaratılması için de son derece müsaittir.

IV.Çevre Hakkı

Hukuksal bir statü olarak modern yurttaş tanımının sınırlarını ortaya koyabilmek için ekolojik sorunlar karşısında modern hukuk sistemlerinin yurttaşı nereye kadar donatabildiğini göstermek gerekmektedir. Kuşkusuz yurttaşın ekolojik sorunlar bir hak öznesi olarak var olabilmesi için kendisine tanınan hak çevre hakkıdır. Bu açıdan çevre hakkının ekolojik kriz karşısında yurttaşı yeterince donatmadığı ortaya konulmadan ekolojik kriz karşısında modern yurttaş tanımının yetersiz kaldığı savunulamaz.

Yurttaşın sahip olduğu hakları kuşak analizleri ile açıklayan ve genel kabul gören teoriye göre yurttaş hakları üç kuşak haklar olarak ele alınmaktadır. Buna göre Fransız Yurttaş ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi'nde sayılan ve insanın insan olmaktan kaynaklanan hakları birinci kuşak hakları oluşturur. Bu haklarlar seti modern yurttaş tanımının özünü oluşturmaktadır. İkinci kuşak haklar ise, sosyal devlet anlayışı ile özdeşleşmiş “sendika özgürlüğü, grev hakkı, çalışma, dinlenme ve sosyal güvenlik hakları ile yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma hakkı, sağlık, eğitim” (Kaboğlu, 1996:10) hakkı gibi haklardan oluşmaktadır. Bu haklardan sonra çevre hakkının da içinde yer aldığı üçüncü kuşak haklar gelmektedir.

2.Dünya Savaşı'nın insanlık için yarattığı büyük yıkım ve bilimsel teknolojik gelişmelerin, nükleer enerji gibi insanlık için yeni ve topyekun yıkıma götürecek silahların ortaya çıkmasına imkân vermesi, devletlerin hukuk alanında sadece kendi iç hukuklarına uymaları ile çözülemeyecek boyutlarda yeni düzenlemelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birleşmiş Milletler'in kurulması, Aralık 1948 yılında imzalanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1966 yılında kabul edilen Medeni ve Siyasal Haklar Anlaşması, İktisadi Sosyal ve Kültürel Haklar Anlaşması gibi

girişimler üçüncü kuşak hakların hukuksal alanda ifade edilmelerine ve gelişmelerine hizmet etmiştir. Yine 1965 yılında yürürlüğe giren Avrupa Sosyal Şartı'nda imzacı ülkeler;

“Çevrenin geliştirilmesinde fertlere ve kamuya teşebbüs imkanı sağlayacak iyi bilgilendirilmiş bir toplumun rolünün önemine dikkat çekeriz. Bu amaçla, uygulanan politika, proje ve programların çevre üzerindeki etkilerinin halka açıklanmasının yanı sıra, çevre ile ilgili toplum bilincini ve eğitimini geliştireceğimizi taahhüt” (Özkan, 1995:61)

ederek üçüncü kuşak hakların ve çevre hakkının gündeme gelmesi konusunda somut katkılar sunmuşlardır. Geriye dönüp bakıldığında; ‘çevre hakkı’ konusundaki taleplerin geçmişi altmışlı yıllara dayanmaktadır. Dayanışma hakları, insanlar arasındaki dayanışma ve birlikte hareket etmeyi geliştirmeye yönelik olup İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin idealini gerçekleştirmeyi de doğal olarak amaçlamaktadır. Dayanışma haklarının kaynaklandığı sorunlar, “tüm insanlığın yan yana geldiği takdirde çözebileceği, yoksa tek tek insanların ya da ülkelerin üstesinden gelemeyeceği sorunları” (Topçuoğlu, 1998:27) oluşturmaktadır. Sınaî, teknik ve bilimsel gelişmelerin ürünü olmalarında dolayı, insanlık tarihi için yeni sorun alanlarında hukuksal düzenlemeleri gerekli kılan üçüncü kuşak haklar, bu niteliklerinden ötürü diğer ilk iki kuşak haktan farklı olarak, çıkış noktalarını bir takım uluslar arası anlaşmalardan almıştır. Çevre hakkı ise; Dayanışma Hakları ön tasarısına göre; “herkes ve bütün insanlar birlikte, sağlıklı, ekolojik olarak dengeli, ekonomik olduğu denli sosyal, kültürel, siyasal ve hukuksal gelişimlerine elverişli bir çevre hakkına sahiptirler” (Kaboğlu, 1996:19) şeklinde tanımlanmıştır. Üçüncü kuşak haklar somutlaştıkça, birinci ve ikinci kuşak haklar arasında daha çok bağ kurarak, bu hak kategorilerinin güncel ve işlevsel tanımlarını yapılmasına olanak

sağlarlar. Örneğin en temel insan hakkı olan yaşam hakkı açısından bakıldığında “doğal bir olgu olan yaşam sayesinde birey hak ve özgürlüklerin öznesi” (Sert, 2004:72) olabileceğinden yaşam hakkı ve çevre hakkı iç içe geçmektedir.

İnsan haklarını ‘kuşaklar’ anlayışı ile ele alan ve üçüncü kuşak hakların bireysel ve kolektif özneler öngördüğünü savunan Vasak’a göre; üçüncü kuşak hakların en temel özelliği bu hakların “belirli bir ortak yaşam kavramına dayanması, bu nedenle de, bireylerin, devletlerin ve diğer özel ve kamusal kurumların ortak çabaları ile gerçekleştirilebilir olmasında yatar.” (Özdek, 2000:380) Üçüncü kuşak haklarının çeşitli hak ve özgürlükler arasındaki ilişkilendirici niteliği, birey ve birey toplulukları ile kamusal kuruluşlar ve devlet arasında da karşılıklı ilişkilene ve koordinasyonu zorunlu hale getirmiştir. Bu çerçevede çevre hakkının unsurları, katılım, bilgiye erişim ve başvuru hakkı olarak sıralanmaktadır.

A.Katılım

Çevre hakkının kullanılması her şeyden önce demokratik katılım mekanizmalarının, ortak karar alma süreçlerinin ortaya çıkması ve işletilmesiyle mümkündür.

Çevre sorunlarının çözümü ve çevrenin korunup geliştirilmesindeki ‘ortak yarar’ nedeniyle çevre hakkı söz konusu olduğunda karar alma süreçlerine ‘halkın katılımı’ konusu özel önem taşımaktadır. Bu katılım yalnızca bireylerin çevreyi kirletmeme gibi bir takım yasaklara uyma şeklindeki bir tutumla değil, aynı zamanda katılımın en ileri ve en etkili yolu

olan aktif tavır takınmakla da gerçekleşebilir. Halkın çevre ile ilgili idarî faaliyetlere katılımı, tepki gösterme, birlikte hazırlık çalışması, danışma, karara katılma ve çevre yönetimine katılma biçiminde gerçekleşebilir. Bu katılım yalnızca bireylerin çevreyi kirletmeme gibi bir takım yasaklara uyma şeklindeki tutumla veya genel seçimlerde ‘oy kullanma hakkı’ sınırlı değildir. Aynı zamanda katılımın en ileri ve en etkili yolu olan bireylerin yönetim süreçlerine doğrudan katılımı ve aktif tavır takınmakla da gerçekleşebilir. Çevre hakkı açısından katılımın gerçekten işlevsel olabilmesi, birçok sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal koşulun bir arada bulunabilmesine bağlıdır.

B.Bilgiye Erişim Hakkı

Çevre hakkı ile ilgili diğer bir temel unsur ise bilgiye erişim hakkıdır. Bilgiye ulaşma hakkı da çevre hakkının uygulanmasının ön koşuludur. Çevre hakkının gerçekleştirilmesinde, çevre ile ilgili karar ve önlemlerden etkilenebilecek birey ya da grupların bu karar ve önlemler hakkında bilgilendirilmesi temel bir gerekliliktir. Zira hakkın güvencelerini oluşturan diğer iki hak yani katılma ve başvuru hakları ancak gerekli bilgilerin edinilmesi halinde kullanılabilir.

Çevre alanında, kamu makamları yanında özel kuruluşların girişim ve yatırım tasarıları da bilgiye ulaşma hakkının kapsamında yer almaktadır. Çevreyi bozabilecek nitelikte ya da çevre için tehlikeli olabilecek özel program ve projelerin kamuoyuna duyurulması, çevre hakkının gerçekleştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun yanında bilgiye ulaşma hakkı ister kamu kuruluşları isterse özel kuruluşlar nezdinde kullanılsın sadece gerçekleştirilmesi plânlanan faaliyetlere ilişkin değildir. Plânlama aşamasını geçmiş ve çevre üzerinde olumsuz etkileri olan faaliyetler hakkında da kullanılabilmelidir. Bu faaliyetlere ilişkin bilgilenme,

kişi ve gruplara zamanında gerekli başvuruların yapılması yolu ile müdahale etme olanağı sağlayacaktır.

Bilgiye ulaşma hakkı, çevreyi olumsuz yönde etkileyen ya da etkileme olasılığı bulunan plân, program ve faaliyetlere ilişkin bilgi ve belgelerin kamu makamları tarafından yayımlanmasını, dolayısı ile bu bilgi ve belgelere serbestçe ulaşılmasını gerekli kılar. Bu da ulusal ve yerel düzeydeki otoritelerin, bilgilerin hem kendiliğinden hem de istek halinde yayınlanmasına olanak tanıyan bir enformasyon ağına sahip olmaları ile mümkündür. 1998 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Aarhus Sözleşmesi olarak bilinen Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi hazırlanmış ve konunun yasal bir çerçeveye kavuşması yönünde önemli bir adım atılmıştır. Bu sayede bilgiye ulaşım ile ilgili kamu ya da özel sektörün menfi tutumlarına karşı yargıya başvurma hakkının önü açılmıştır.

C.Başvuru Hakkı

Çevre hakkının güvencelerinden olan bilgiye ulaşma hakkı ve katılım hakkının işlevsel olması ancak, başvuru hakkının tanınması halinde mümkündür. Bu hak çerçevesinde hak sahipleri, çevreye zarar verilmesini önlemek, zarar veren eylemleri durdurmak ya da zararın tazminini sağlamak gibi taleplerle başvuruda bulunabilirler. Dolayısı ile başvuru hakkı, hak arama özgürlüğünün çevre hakkı yönünden kullanılmasıdır.

Başvuru hakkının kullanılabilmesi için hak sahiplerine, zararı önlemek, gidermek veya zarar veren eylemi durdurmak amacıyla şikâyetle

bulunma olanağı veren ve yürütmenin durdurulması gibi acil durumlara ilişkin usulleri de kapsayan idarî ve yargısal başvuru yollarının tanınması gerekir. Bu yolla çevresel değerlerin korunmasına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmeyenlere ve çevreye zarar verenlere idarî, hukukî ve cezaî yaptırım uygulanabilecektir. Bu hak katılım ve bilgiye erişim haklarının işlevsel niteliğini oluşturmaktadır. Bu hak çerçevesinde hak sahipleri, çevreye zarar verilmesini önlemek, zarar veren eylemleri durdurmak ya da zararın tazminini sağlamak gibi taleplerle başvuruda bulunabilirler. Bu uygulamaların ortak paydası birey-yurttaşın kamu adına denetçilik yapma imkânı tanınmasıdır.

Çevre hakkı uluslar arası hukuk ve ülkelerin ulusal mevzuatlarında somutlaşmaya başladıkça tanımlanması zorlaşmaktadır. Zorluğu yaratan nedenlerin başında, çevre hakkının işlevsel olabilmesi için diğer pek çok hakkı içermek zorunda olmasıdır. “Yeryüzü Hakları” (Turgut, 2001:148) nitelemesinde görüldüğü gibi, çevre hakkı, diğer haklar ile çatışması durumunda ezici bir üstünlüğe sahip olmaktadır.

“diğer insan hakları, insan-insan, insan-devlet, devlet-devlet ya da sosyal öbekler arasındaki menfaat çatışmalarını düzenlerken; çevre hakkı, insan-doğa ilişkisini düzenlemeye çalışmaktadır. Doğanın bir parçası olmaları nedeniyle, insanların ve çevrenin menfaatlerini birbirinden tamamen ayırabilmek mümkün olmadığı için ‘belirgin’ bir çatışmanın varlığını kabul etmek de güç olmalıdır” (Turgut, 2001:149).

Yaşam hakkını koruması ve gelecek kuşakların sorumluluğunu da yüklemesinden dolayı çevre hakkının kullanılmasında ‘üstün kamu yararı’

kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Ekolojik sorunların kuşatıcı niteliği hukuk sistemi içinde çevre hakkının kuşatıcı niteliğine dönüşmektedir.

Çevre hakkının dominant karakteri, sadece diğer yurttaş haklarıyla yarışırken çevre hakkının sahip olduğu üstünlüğü değil, aynı zamanda çevre hakkının diğer haklar üzerindeki asimilasyoncu etkisini de ortaya çıkarır. Çevre hakkı, eğitim, sağlık, örgütlenme, aile ve özel hayata saygı, vücut bütünlüğü, hukuksal güvenlik ve dilekçe hakkı gibi pek çok hakla birlikte işlevli kılınabilen kompleks bir nitelik kazanır.

Modern yurttaşın klasik tanımındaki makro ve mikro düzeyler arasındaki gerilim çevre hakkı açısından tüm çıplaklığı ile karşımıza çıkmaktadır. Çevre hakkı mantıksal sonuçları içerisinde somutlaştırıldığında nerdeyse modern yurttaşın sahip olduğu tüm hakları içermek zorunda kalmaktadır. Ekolojik açıdan bakıldığında toplumda var olan tüm yasaların çevre mevzuatı olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu da bir hak tanımı yapmanın imkânsızlığını ortaya koymak için yeterli koşuldur. Ancak tam da bu noktada çevre hakkının sınırlarına gelinmiş olunmaktadır. Çevre hakkı, ortaya çıkışının, gelişiminin ve yurttaşın korumaya çalıştığı değerlerinin mantıksal sonuçlarına erişemez. Yurttaşın sahip olduğu haklar setine eklenen yeni bir hak olarak kalır. Aynı sorun çevre hakkını makro düzeyde tanımlama çabalarında da karşımıza çıkmaktadır.

BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1992'deki Rio zirvesine hazırlık amacıyla 1987 yılında hazırlanan ve Brundtland Raporu olarak tanınan 'Ortak Geleceğimiz' adlı çalışma, çevre sorunları ile ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasında yakın ilişki olduğunu ve kalkınma düzeyleri farklı ülkeler arasında işbirliğinin insanlığın geleceği açısından vazgeçilmez

önemde olduğunun altını çizerek, bu konuda stratejik açılımlar sunmuştur. Raporun asıl amacı, ekolojik sorunları da gözetken küresel bir ekonomik düzen kurmaktır. Brundtland Raporu'na göre sürdürülebilir kalkınma: "gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama olanağını tehlikeye atmaksızın, şimdiki kuşakların ihtiyaçlarını karşılayan" bir kalkınma anlayışıdır. (TÇV, 2005:47) Ancak; komisyonun genel değerlendirmesi, "çevrenin getirdiği sınırlamalara saygı duyarken, uluslar arası ekonominin dünyadaki ekonomik büyümeyi hızlandırması gerektiği yönündedir" (TÇV, 2005:47).

Brundtland Komisyonu'nun daha hızlı büyüme, daha büyük sermaye akışı ve az gelişmiş ülkelerin doğal kaynaklarına daha fazla erişebilme konusunu vurgulaması, bunların tümü, çevrenin gereksinimlerinden çok sermayenim gereksinimlerine karşı bir sorumluluk duyulduğunu gösterir. Böylece Komisyon, hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin ürünleri için piyasaya daha kısıtlamasız girebilme imkanı, daha düşük faiz oranları, daha çok teknoloji transferi ve hem ayrıcalıklı hem ticari olmak üzere, önemli ölçüde daha büyük bir sermaye akışı önermek suretiyle kapitalist piyasa mekanizması içinde kalarak ekolojik krize çözüm sunmaya çalışmıştır. Nüfus düzeylerinin istikrarlı hale geleceğinin beklendiği gelecek yüzyılın ortalarına kadar, az gelişmiş ülkeleri sanayileşmiş ülkelerin tüketim düzeyine getirebilmek için, az gelişmiş ülkelerde (özellikle en az gelişmiş ülkelerde) yüzde 5-10 arasında bir ekonomik büyümenin zorunlu olduğu savunulur. Bu arada, sanayileşmiş ülkelerin büyüme oranı da hızlandırılmalıdır. Bütün bunlar 'daha az materyal-yoğun ve daha az enerji-yoğun teknolojileri' özendirerek, küresel açıdan daha eşitlikçi kalkınma yaratarak ve dünya üstündeki nüfus baskısını azaltarak başarılacaktır. Az gelişmiş ülkeler için de belli bir büyüme oranı öngörülse de gelişmişlik düzeyleri açısından az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki açının kapatılabileceğine dair bir umuda Rio Kararları'nda rastlanmaz. Rio

Zirvesi'nin sonuç bildirgesi olan Gündem 21, iktisadi büyüme konusunda doğal kaynaklar ve kalkınma arasındaki ilişki içinde kaynakların sınırsız olmadığını fark edilmesi, işte bu doğal kaynakların etkili ve uzun vadeli kullanımına ilişkin bir kavramsallaştırma olarak sürdürülebilir kalkınmayı gündeme getirmiştir. “Kaynakların etkili kullanımı ise, ekonomik büyüme oranının azaltılması anlamına gelir ki, bu da esas olarak Güneyin kalkınma mitinden vazgeçmesiyle olası görülmüştür” (Aslanoğlu, 1994:41). Böylece Sürdürülebilir Kalkınma, kuzey ülkelerinin tek yönlü serbest ticaret hakkını uzun vadede korumak ve uzun vadeli karını engelleyecek ekolojik bozulmaların önüne geçmeyi amaçlamaktadır.

Çevre hakkının da içinde yer aldığı üçüncü kuşak haklar için kullanılan ‘dayanışma hakları’ tabiri, ülkeler arasında işbirliği ve dayanışmayı vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır. Nitekim ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki fark, yaşanan çevre felaketlerinin temel nedenleri arasında sayılmaktadır. Ancak raporun yayınlanmasından bugüne kadar yirmi yıl geçmesine rağmen; gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkeler arasındaki kirlilik oranı, gelişmemiş ülkeler aleyhine büyümeye devam etmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma söylemiyle ortaya atılan ve kapitalizmin daha kontrollü gelişmesini amaçlayan, bu ve benzeri açılımların başarısızlığı, ekolojik kriz ile kapitalizm arasındaki ilişkinin uluslar arası kamuoyu tarafında daha dikkatli izlenmesine neden olmuştur.

‘Sürdürülebilir Kalkınma’ kavramıyla, ekolojik soruna kapitalizmin sınırları içinde bakıldığını, bu nedenle başarısızlığının kaçınılmaz olduğunu savunan Foster’e göre bir eko-tarihsel oluşumun fiziksel bakımdan sürdürülebilir olması için üç koşulu karşılaması gerekir:

“1-*Yenilenebilir* kaynaklardan yararlanma oranının, onların kendilerini yenileme oranını geçmemesi gerekir; 2-*Yenilenemez* kaynaklardan yararlanma oranı, sürdürülebilir alternatif kaynakların geliştirilme oranını aşamaz ve 3-Kirlenme ve çevre tahribatı ‘çevrenin özümleme kapasitesi’ni aşamaz. Fakat şimdiki ekoloji bilgilerimize göre, bu amaçlara erişmek için sadece mevcut ekonomik büyüme eğilimlerini yavaşlatmakla kalmamalı, onları *tersine çevirmeliyiz*. Kapitalizmin tarihinde ise, bunun olacağını ima eden hiçbir şey yoktur” (Foster, 2002:151).

Rio Deklarasyonu, çevre hakkı ile siyasal ve ekonomik karar alma süreçlerini birlikte ele almak suretiyle ciddi bir açılım sunmaya çalışmıştır. “Sürdürülebilir Kalkınma” kavramına karşı tutumu ne olursa olsun tartışmanın tüm tarafları, kavramın çevre hakkının öznesini(yurttaşı), aynı zamanda siyasal bir aktöre dönüştürdüğü konusunda açık ya da zımni bir ön kabul sahibidirler. Nitekim Rio’nun devamı ve aradan geçen süredeki gelişmeleri değerlendirmek amacıyla 2003 yılında toplanan Johannesburg Zirvesi’nde;

“yoksullukla mücadele ve çevrenin korunması konusunda küresel eyleme hız verilmesi(...), Yoksulluğun giderilmesi için ‘Dünya Dayanışma Fonu’nun kurulmasına destek vermek(...), Afrika’nın kalkınma ihtiyaçlarına hitap edecek çabalara daha iyi odaklanma” (TÇV, 2006:61)

gibi yoksullukla ekolojik sorunlar arasındaki ilişkiyi derinleştiren, yenilenebilir enerji ve sağlık sorunlarının altını çizen ve eğitimin çevre hakkının kullanılmasındaki önemine değinen kararlar alınmıştır.

Çevre hakkının gittikçe siyasallaşan bir içeriğe kavuştuğunu göstermesi yanında Brundtland Raporu ve devamındaki Rio ve Johannesburg Zirveleri, verili hukuk kalıpları içerisinde bağımsız bir hak olarak çevre hakkını tanımlama çabasının önündeki çok büyük yapısal güçlüklerle de tanıklık etmektedir. Çevre hakkı, ekolojik sorunların ve yurttaşın toplumsal varlığının bütünselliği nedeniyle ayrı bir hak olarak tanımlanamamakta ve sınırları çizilememektedir. Bu nedenle çevre hakkı ile ilgili tartışmalar, ekolojik krizin bir veçhesi olarak modern hukuk sistemlerinin krizini de ele vermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODERN YURTTAŞ TANIMININ MEKÂNSAL BOYUTU

Toplum sözleşmesi teorisi, yurttaşlık tartışmasında iki ana akım olan liberal sözleşmecî gelenek ve cumhuriyetçi gelenek tarafından da paylaşılmaktadır. Egemenliğin kullanılması ile ilgili olduğundan toplum sözleşmesi teorisi yurttaşın kurucu bir rol biçer. Her iki siyasal gelenek açısından da bakıldığında yurttaş tanımındaki değişim toplumdaki tüm hukuksal ve siyasal kurumların ve meşruiyet kalıplarındaki karşılıklı bir dönüşümü anlatmaktadır. Çağdaş bütün anayasaların toplum sözleşmesi teorilerinden ilham aldığı düşünüldüğünde modern hukuk sistemlerinin oluşturdaki yurttaşın kurucu işlevi daha net görülebilecektir. Bu açıdan modern yurttaş tanımının çözülüşü, bir siyasal sistem olarak modern devlet sistemlerindeki çözülüşü de açıklayan bir laboratuvar işlevi de görür.

Modern yurttaşın ortaya çıkışı ile ulus devletlerin ve milliyetçiliğin gelişimi birlikte olmuştur. Etimolojik olarak ta; ‘yurttaş’ kavramında yer alan ‘yurt’ ile ulus devletin egemenlik alanı kastedilmektedir. ‘Yurttaş’, çoğu zaman ‘ulus devletin üyesi’ olarak milliyet, toprağa dayalı ya da kan esasına dayalı aidiyet anlamında da kullanılmıştır. Küreselleşme ile koşut olarak derinleşen ekolojik kriz, öncelikle ulus devlet modelini aşındırmaktadır. İklim değişikliği başta olmak üzere ekolojik sorunların küresel bir boyut kazanması, ekolojik kriz konusunda ulus devlet ölçeğini aşan bir tartışmayı davet etmektedir. Küreselleşme süreci ile birlikte “siyasi iktidarın topraktan kopmaya, “deterritorialize olmaya başladığı ileri sürülmeye” (Yıldızoğlu, 2002:153) başlanmıştır. ‘AB yurttaşlığı’ gibi yurttaşlığın ulus ötesi tanımlarını arayan girişimler küreselleşme süreciyle hız kazanmıştır. Benhabib’e göre modern ulus-devlet sistemi tek bir ilkesel kategoriye dayanarak düzenlenmiştir: “Ulusal vatandaşlık.(...) Devlet egemenliğinin yıpranması ve ulusal vatandaşlık kurumunun bölünüp parçalara ayrılması ile birlikte yeni

bir döneme” (Benhabib, 2006:11) girildiği düşünöldüğünde, bu yeni dönemde geleneksel modern yurttaş tanımının asli öğesinin de ortadan kalmaya başladığını kabul etmek gerekmektedir. Ekolojik sorunların bütönsel özellikleri, biyosfer düzeyinde çözüm bulmayı zorunlu kılarak devletlerin egemenlik alanları olan ulus devletlerin sınırlarını da alt üst etmektedir.

“ABD Kanada’ ya; İngiltere İskandinav ölkelerine bol miktarda asit yağmuru yolluyor. Büyük Sahra çölü, sınır tanımadan on üç Afrika ölkesinde birden güneye doğru ilerlemekte” (Kışlalıoğlu, Berkes, 1990:63).

İklim değışikliğinin dünyadaki iklim kuşaklarının yer değıştirmesine yol açarak, devletlerin egemenlik alanlarını belirleyen sınırları yok etmektedir. Küresel ısınma sorununa yol açan sera gazlarını üreten ölkelerin toplam emisyonları, atmosferin tamamında kümölatif bir etki doğururken, GDO’ların yaratacağı riskin kümölatif bir hesaplama ile ele alınarak, bu teknolojiyi kullanan ölkelerle zarar gören ölkeler arasında bir denge politikası izlenmesinin bilimsel bir karşılığı yoktur. Çünkü tek bir GDO’lu ürünün ekosistem üzerindeki etkisi öngörölememektedir. Dolayısıyla yeryüzündeki tek bir GDO lu uygulama bile, besin zinciri yoluyla tüm canlıların genlerinde öngörölemez değışikliklere yol açabilir niteliktedir. Bové’ye göre GDO’lu bir ürünün “bir çiftçi tarafından ekimi, gördüğümüz gibi, gezegen çapında ekolojik bir cinayettir, kamu sağlığına ve özgürlüğe bir saldırıdır” (Bové, 2006:164).

Gen teknolojisi ile ilgili patent uygulamalarını düzenleyen TRİP anlaşmaları kapsamında şirketlerin genetik bilgi bankaları, ‘ticari sır’ sayılabilmektedir. Bu da şirketlerin suiistimallerine açık bir hukuksal çerçeve

yaratmaktadır. “Canlıların çoğunun gen merkezleri üçüncü dünya ülkelerindedir” (Gürkan, 1995:69). Buna karşın yüksek maliyetler gerektiren gen teknolojileri gelişmiş ülkelerdedir. Bu da gen teknolojisi sonucunda gündeme gelen ve doğanın insanlığa dayattığı bir başka demokrasi sorusudur: Gen kaynaklarının bütün insanlığın ortak çıkarına kullanılması nasıl sağlanacaktır? Aynı şekilde;

“Dünya Ticaret Örgütü’nün (DTÖ) Ticaret ile ilgili fikri mülkiyet hakları anlaşması ile evrenselleştirilen yeni fikri mülkiyet hakkı rejimleri, büyük şirketlere, tohum bilgisini gasp etme ve bu bilgiyi özel mülkiyet ilan ederek tekelleştirme hakkı tanımaktadır. Zamanla tohumun kendisi üzerinde büyük şirket tekelleri yaratılmaktadır” (Shiva, 2006:16).

Çevre duyarlılığının ilk olarak gelişmiş sanayi toplumlarında ortaya çıkmasına karşın küreselleşme süreci ile birlikte dünyada ülkeler arasındaki ekonomik sömürü ile birlikte ekolojik krizin mağdurlarını daha ziyade az gelişmiş ülkelerin yoksul hakları oluşturmaya başladı. İktisadi alın her şeyi belirlemeye başladığı bu süreçte en temel insan hakları bile ekonomik önceliklere göre tabi hale geldi. ‘Kapitalizm Demokrasiye Karşı’ adlı eserinde liberal demokrasi ile kapitalizmi birlikte ele alan Wood’a göre; terazinin dengesi kesinlikle bir yöne doğru çok bozuldu ama, bu durum liberal demokrasinin temel ilkeleriyle tamamen de uyumsuz değildir. Çünkü, modern liberal kapitalist toplumlarda, iktisadi olanın ayrı bir yere hapsedilmesiyle ekonomi demokratik etkilere karşı korunaklı bir hal almaktadır.

“Bu dokunulmazlığın korunması, demokrasinin temel bir ölçütü haline dahi gelmiştir. Mülkiyetin ve piyasanın demokratik güce karşı korunması gerektiğinde, “yurttaş toplumu’ nu ilgilendiren diğer alanlarda, hatta siyasi alanda demokratik hakların kısıtlanması demokrasi adına yapılmıştır” (Wood, 2006:277).

Wood’un analizinde piyasa koşulları içerisinde yurttaşın alanının genişletilmesi çabası yatmaktadır. Liberal kapitalist sistem içerisinde iktisadi alanın toplumu ve dolayısıyla yurttaşı ilgilendiren diğer alanlarla bağı kurulmadığı müddetçe demokrasiden bahsedilemeyeceğini ileri sürer. Ekolojik kriz derinleştikte, temiz hava ve suya erişmek ve gıda güvenliğine sahip olmak konusunda dünyadaki yoksullukla paralel ‘ekolojik eşitsizlik’ denilebilecek ülkelerin yaşam standartları arasında fark oluşmaya başladı. Gelişmiş ülkeler doğal varlıkları daha fazla tüketmelerine ve daha fazla atık üretmelerine rağmen bu eşitsizlik yoksul ülkeler aleyhine büyümeye devam etmektedir.

I.Kozmopolit Yurttaşlık

Klasik yurttaş tanımının homojenleştirici etkisine karşılık, insanın doğayla ilişkisi hiçbir zaman tek bir biçim altında tezahür etmemiştir. Ulus devletin yurttaşları homojenleştirici üyelik statüsü ile ekolojik krizin yarattığı küresel boyut ve tek tek ülkelerin kendi içindeki etnik, kültürel ve dini sorunlar nedeniyle ortaya çıkan çoğulcu yapıyı taşıyamamaktadır. Yurttaşlık giderek mekânsal boyutundan arınmaktadır. Yurttaşlığın inşasını mekansal boyuta dayalı geliştirilen tarihsel açıklamalar, ‘Doğu’ ve ‘Batı’ gibi genelde soyutlama düzeyi yüksek ve her halükarda kuşkulu bir karşılaştırma ekseninden hareketle söz konusu coğrafyalarda ortaya çıkan özgül durumları dikkate yanıt üretememektedirler.

“Ulus devlet, yeni çevre tarafından yaratılan ekonomik, ekolojik, bağışıklıkla ilgili ve bilişimsel sorunlarla başa çıkmak için fazlasıyla küçük; öte yandan kimlik kaynaklı sosyal bölgeselci hareketlerin isteklerini uzlaştırmak içinse çok büyük”
(Benhabib, 2006:15)

ölçek oluşturmaktadır. D.Held, komşu ülke sınırına yakın yere nükleer tesis kurmak, bir ülkeye gıda yardımında bulunmak gibi bir ülkenin aldığı kararların tek başına kendi yurttaşlarını etkilemediği ve “yerli etkinliklerde yeni birçok uluslaşma ve karar almanın çokulusluluk çerçevesinde yoğunlaşması görülmektedir” (Held, 1995:199) demektedir. Modern egemen devlet teorisi ulusal bir kader cemaati fikrini öngörür. Kendisini doğru bir biçimde yöneten ve kendi geleceğini belirleyen bir cemaat fikrinin ekolojik, ekonomik, askeri, politik, karşılıklı bağımlılık ilişkileri vb. nedenlerle aşındığını belirten Held’e göre; uluslar arası bir hava meydanının büyük bir

kent yakınına, yapılması örneğinde olduğu gibi, yöre halkının oylarının kaybedileceği korkusuyla yapılmaması yolunda alınan bir kararın, doğrudan temsil araçlarından yoksun bütün dünyanın hava trafiğinden yararlanan yolcular için olumsuz sonuçlar doğurabileceğini belirtir. Yurttaşlığın toplumsal bir statü olduğunu kabul eden Held, yurttaşa tanınan hakların bireyi yetkilendirdiğini savunur. Günümüzde yurttaşlık politikasının genel gündeminin yurttaş haklarının bireysel ve toplumsal boyutları arasında denge aradığını belirtir. Bu iki yönün birbirine bağımlı ve ayrıştırılmaz olduğunu ve tek başına hiçbirinin yeterli olamayacağını belirterek çözümün ‘kozmpolit yurttaşlık’ anlayışıyla mümkün olduğunu iddia eder. Kozmpolit yurttaşlık ekseninde yeni bir yurttaş tanımı getirmeyi amaçlayan bu kavram, uluslar arası ilişkilerdeki karşılıklı bağımlılıktan hareket eder. Held’e göre;

“böylesi bir yurttaşlık, insanların yaşamsal ihtiyaçlarını ve çıkarlarını etkileyebilecek farklı alanlarda oluşan karar verme mekanizmalarında söz sahibi olabilecekleri, herkesin eşit haklara ve görevlere sahip olduğu bir dünya düzeninde mümkün olabilir. Kozmpolit yurttaşlık, ortak kurallar ve ilkelerle birleştirilecek çok boyutlu ve çok katmanlı olmak zorundadır (Tol, 2004:184)

Kozmpolit yurttaşlık, ekolojik kriz karşısında yeni bir yurttaş tanımı ekseninde düşünüldüğünde taşımayı iddia ettiği anlamların altında kalır. Ekolojik krizin holistik karakteri ele alındığında; “eğer holizm, en azından, ilişkilerin bir birliği ve tutarlılığı anlamına geliyorsa, günümüz toplumu tarihin gördüğü en parçalanmış toplumdur” (Bookchin, 1996:267). Çünkü ekosistem kavramı ile canlı cansız tüm doğanın bir biri ile bağlantısı olduğu ve bütünün bu parçaların toplamına indirgenemeyeceği anlatılır.

'Kozmopolis', salt mekânsal ya da coğrafi bir kapsayıcılığı ifade etmez. Bu nedenle yeryüzünde henüz keşfedilmemiş kıtaların olduğu bir dönemde, stoacılar tarafından ilk olarak kullanılabilmektedir.

Ancak Held'in tanımında da görüldüğü gibi Kozmopolis, yurttaşlığın özündeki değişimden ziyade; ulus devlet ölçeğinden vazgeçmeyerek ulus devletlerarasında yeni bir hiyerarşi yerine işbirliğini tarif eden bir yurttaşlık tanımı önerilir. Kozmopolisin ortaya koymaya çalıştığı bir dünya-evrensel bir yurttaşlıktır ve bu yurttaşlık, federal devletlerdeki katmanlı ilişkinin daha gelişkin bir biçimi olarak dünya devleti yurttaşlığından öte bir anlam taşımamaktadır. Klasik yurttaş tanımının homojenleştirici niteliğinin dünya ölçeğinde yeniden tanımlanmasıdır. Küreselleşme için sık sık kullanılan 'dünya artık küçük bir köy oldu' belgisinin uzantısı olarak yurttaşa yeni ve daha evrensel bir boyut katmak yerine, yurttaşı 'köye' hapseder. Kozmopolit yurttaş, kozmosun anlamındaki sonsuzluğu değil artık bir sınıra gelindiği kabul eder.

Yurttaşın evreni, Aristo ve Eflatun'da köleler ve kadınlar dışında kalan kent devletinde yaşayan insan topluluğu ile sınırlıydı. Yurttaşın evreni, Fransız Devrimi ile ulus devlet ölçeğine erişti. Ekolojik kriz ise küresel boyutu ve uygarlığın yok etme riski nedeniyle yurttaşın evrenini kozmoza taşımıştır. Yurttaşlığın tarihini incelerken Heater, dünya yurttaşlığı tartışmasının Aydınlanma Dönemi'nin başında ve sonunda Locke ve Kant gibi iki siyasal düşünce devi de dahil sayısız yazarın tarafından gündeme alındığını belirtir. Heater'a göre;

"Sıklıkla 'dünya yurttaşı' diye çevrilen Yunanca sözcük 'kozmpolites' tir, ama bu "kozmos" veya "evren" in yurttaşı diye çevrilse daha doğru olur. Yalnızca insanlar

değil tanrılar da dahil tüm yaşam biçimleri bu terimin kapsamındadır” (Heater, 2007:64).

Antik kentler günlük hayatın maddi ihtiyaçlarını gerçekleştirmek için kurulmamışlardı. Adeta birer sanat eseri gibi inşa edilen bu kentlerin çoğu bir tanrıya adanmış ya da onunla özdeşleştirilmişti. Bu kentler insanı evrene bağlayan manevi bir hayatı da kurardı. Kent sakini her şeyden önce bu manevi hayatın taşıyıcılarıydılar. Ancak Bookchin’in altını çizdiği modern toplumdaki parçalanma ile birlikte düşünüldüğünde kozmopolit yurttaşlık fikrini yurttaşın kendi varlığının hem yerel hem de küresel ölçekte bilgisini ve kendi hayatının öznesi olacağı donanımı vermediği görülür. Bu açıdan kozmopolit yurttaş, bir aidiyet biçim sunmadığı gibi var olan aidiyetlerini yurttaşın elinden almaktadır. Modern ulus devletlerin hukuk karşısında homojenleştirici bir işlev yüklenen yurttaş anlayışlarının bütün bu etkilerine rağmen günümüzde etnik ve kültürel, dini azınlıklar sorunu aşılamamıştır. Kymlica’ya göre; “liberalizm modern toplumların kaçınılmaz çoğulculuğu ve çeşitliliğine verilebilecek tek insani yanıttır (Kymlicka, 1998:13). Batı’daki çok uluslu federasyonların akla yatkın her kritere göre bunu başarmıştır. Azınlık haklarının bireysel özekliğin etkili uygulanması ve gelişmesinin vazgeçilmez bir koşulu olduğunu savunan Kymlicka, isteyen herkes yerine belli bir grubun üyeliği olarak yurttaşlığı sınırlama taraftarıdır. Önemli olan kişilerin ahlaki eşitliğidir. Yurttaşların eşitliğinden bahsetmek, bireylerin kültürel ve ulusal kimliklerinin görülmesini engeller.

Ülkeler arasındaki siyasal sınırların ekolojik kriz karşısında belirsizleşmeye başlaması, siyasal sınırlar yerine doğal sınırları baz alan alternatif teorilerin gelişmesini sağlamaktadır. Bu amaçla ortaya atılan kavramlardan biri de “biyobölge” kavramıdır.

“Bir biyobölge, kabaca sınırları insanlar tarafından değil doğa tarafından dikte edilen, çevresindeki diğer bölgelerden flora, fauna, su, iklim, topraklar ve yeryüzü şekilleri gibi özellikleri ve bu özelliklerin var ettiği insan yerleşimi ve kültürleri tarafından ayrılan bir yeryüzü parçasıdır” (Sale, 1991:59).

o bölgede yaşayanlar tarafından anlaşılabilir ve algılanabilir. Bir biyobölge bir çöl de olabilir, bir orman da, bir kayalık bölge de; geniş ya da dar olabilir. Ancak onda vatandan daha sıcak bir tınsal tını vardır. “O bir ‘yuva’ dır.” (Demirağ, 2006:22)

Biyobölgecilik “ulus devletin parçalanması hareketinin ekolojiye çevrilmiş hali” (Kovel, 2005:224) olmakla eleştirilir. Özellikle ekolojik krizin küresel boyutu üzerinde yeterince durulmadığı takdirde; mikro milliyetçi ve ayrılıkçı politikalar için ekolojik bir ‘gerekçe’ sunma potansiyeli vardır. Biyobölgecilik, siyasal sınırlar yerine doğal sınırlar önermeye çalışarak, ülkeler arasındaki sınırların yapay olduğunu ileri eleştirirken aynı hataya kendisi de düşer.

Ekolojik krizin biyosferik karakteri ve holistik paradigma içinde ele alındığında tek bir biyobölge vardır: O da yeryüzüdür. Yine ekolojik sorunlar nedeniyle ortaya çıkan çevre mülteciliği açısından insanın yurt hakkı düşünülüğünde herkes kendi yurdunda mülteci olabilecektir.

II.Ademi Merkezilik

Sanayi toplumunun büyük ölçekli ekonomileri yaşamın her alanına yayan belirleyici karakteri nedeniyle sanayi toplumu eleştirileri açısından ‘ölçek sorunu’ gerçekleştirilen eleştirilerin mihenk taşıını oluşturmaktadır. Sanayi sonrası toplum kuramcıları tarafından insan etkinliğinin biçimlerinin büyütülmesi ve genişletilmesi endüstriyel bir ideolojinin kalıntısı olarak algılanmaktadır. Endüstriyalizmin yeşil eleştirisinin temel bir unsuru haline gelen ölçek küçültme eğiliminin nedeni, şeylerin çok büyük olmasının yalnızca insanın kişisel var oluş imkanlarını ortadan kaldırması değil, aynı zamanda insanın başarısızlığıyla gezegeni yok etme noktasına varmasının da başlıca nedenlerinden biri olmasıdır. Bu nedenle E.F.Schumacher’in ‘Küçük Güzeldir’ adlı kitabı yeşil eleştirinin üzerinde en fazla durulan kaynaklarından biri olmuştur. Schumacher kitabında, kitlesel üretim teknolojisinin iç bünyesi bakımından zorba, çevreyi yıpratıcı, yenilemez kaynaklar bakımından kendi amacına aykırı düşen ve insan kişiliğini felce uğratan bir nitelik taşıdığını belirtmektedir. Buna karşılık ‘kitlelerin üretim teknolojisi’ olarak adlandırdığı teknolojinin ise, çağdaş bilgi ve deneyimlerden en çok yararı sağladığı gibi, ademi merkeziyetçiliğe açık, çevre-bilim yasalarıyla uygun, kıt kaynakların kullanımında dikkatli ve insanı makinelerin uşağı kılacak yerde ona hizmet etmeye yönelik bir teknoloji olduğunu iddia etmektedir. Schumacher’e göre kitlelerin üretim teknolojisi;

“Geçmiş çağların basit teknolojisine kıyasla çok büyük üstünlüklere sahip olduğu halde, varlıklı ülkelerin süper teknolojisine kıyasla da çok daha sıradan, ucuz ve bağımsız olduğu için (...) Kendi kendine yardım teknolojisi ya da demokratik teknoloji veya halkın teknolojisi de denebilirdi” (Schumacher, 1979:185).

Çünkü bu teknoloji, herkesin erişebileceği, yalnızca zaten zengin ve güçlü olanlara özgü olmayan bir teknolojidir.

Eflatun ve Thomas More gibi klasik toplum bilim kuramcıları da kendi ideal toplum tasavvurları için belli sayılar belirlemişlerdir. Ancak bu gelenek sanayi toplumunun eleştiri ile birlikte özerklik ve kendine yeterlilik bağlamında ele alınmaya başlanmıştır. Bu eğilime örnek vermek gerekirse; E.F. Schumacher 500 ile 1000 kişilik bir topluluk yaşantısını, Rudolf Bahro 3.000 kişilik bir topluluk, P.Kropotkin ve anarşistler sanayi öncesi şehir büyüklüğünü, biyobölgeci biyobölgenin 5.000. ile 10.000 kişinin gereksinmelerini gerçekleştirmeye yetecek bir büyüklükte olacağını belirtmişlerdir. Bookchin, 1960'lardaki komün hareketlerinin ortaya çıkardığı kolektiviteleri sağlayan büyüklükte toplulukları önermiştir. Robert Hevemann'da, geliştirdiği ütopyasında dünyanın ideal nüfusunun 6 milyar olarak hesaplar.

“Dünyanın oturulabilir ve ekilebilir kara parçası yaklaşık 100 milyon kilometrekaredir. Bu, yer kürenin toplam alanının yaklaşık beşte biridir. Kilometre başına ortalama 60 kişilik nüfus yoğunluğu ile 6 milyar insana yer olacaktır” (Haveman, 2005:153).

Schumacher' göre, “insanlar da ancak küçük, kavranabilir gruplar içinde kendilerini bulabilirler” (Schumacher, 1979:90). Kentle taşra arasındaki zenginlik, güç, kültür, çekicilik ve umut dengesizliğinin çağdaş dünyayı saran bir hastalık olduğunu belirtir. Üretim mantığına temelden itiraz ederek, bu mantığın kaçınılmaz olarak işletme ölçeğini büyüteceğini savunur. Bu nedenle büyük ölçekli üretim mantığının bir parçası olan planlamayı da reddeder. Bu iddiasını kanıtlamak için modern ekonomi ile

Budizm'i karşılaştırarak ekonominin maddeciliğinin doğaya karşı bir zorbalık olduğunu anlatır. Budizm konusundaki tercihinin ise tesadüf olduğunu aynı karşılaştırmaların Hristiyanlık, Musevilik ve Müslümanlık için de yapılabileceğini ve benzer sonuçlara ulaşmanın mümkün olduğunu belirtir. “insanların ellerini ve beynini fazlalık hale sokacak yerde daha da üretken hale gelmelerine yardımcı olacak, değişik türden, insan yüzlü bir teknoloji” (Schumacher, 1979:184) dediği orta ölçekli teknolojiyi savunur. Orta ölçekli teknolojide, gözetim denetim ve örgütlenme daha basittir; önceden kestirilemez zorlukların etkisinde daha az kalır ve istihdam sorununu çözülür.

Porritt, Kirkpatrick Sale'nin 'İnsani Ölçüler' önermesine atıf yaparak Schumacher'in 'küçük güzeldir' anlayışının hak etmediği bir övgüye sahip olduğunu büyük olanın mutlaka kötü sayılmaması gerektiğini ve insan grupları için tek bir uygun büyüklük tanımlamanın doğru olmadığını ileri sürer. Porritt'e göre uygun ölçek üç etmene dayanır:

“Söz konusu grubun yapısıyla kişilerin özdeşleşebileceği ve bunun yanında modern toplumdaki bazı yabancılaştırıcı etmenlerin aşılacağı büyüklük; insanların kendi katılımlarını kontrolleri altında hissettikleri ve “bu konuda ben ne yapabilirim ki?” sorusunun gereksiz hale geldiği büyüklük; ve bu kontrolü sorumlu bir şekilde kullanma şanslarının olduğu aşama. Bunun anlamı insan dışı ölçülere uyma zorunluluğu yerine kurumları, teknolojiyi ve sosyal yapıları insani ölçülere uydurmaktır” (Porritt, 1989:159).

Sanayi sonrası toplumla ilgili öngörülerdeki bir diğer genel eğilim ise, ademi merkezizyetçilik eğilimidir. Sanayi toplumunun otoriter ve katı merkezci yapısına merkezkaç bir tepki olan bu eğilim, ekolojik sorunların bütünsel ve evrensel karakteri ile kendi kendine yeterlilik ve özerklik sorunu arasında bir gerilimle muzdariptir. Ekolojik Ütopya'nın öncüsü olarak bilinen William Morris'in 1890'da kaleme aldığı "Hiçbir Yerden Haberler" adlı çalışmasında Morris, kendi ütopyasındaki toplumun " siyasi olarak ademi merkezizyetçi, çevresel ve toplumsal olarak da dengeli" (Kumar, 2005:164) bir toplum olarak tanımlar. Bütün sanayi sonrası topluma ilişkin teorilerde can alıcı soru; yaşamın yeniden üretimini sağlayacak bir çevreyle eşitlikçi ve demokratik yeni bir düzenle uyumlu sanayi ne kadar ve ne tür olmalıdır sorusudur. Porritt'e göre;

"sorun sadece nicel terimlerle ifade edilen bir boyut sorunu değildir, nitelikle de çok yakından ilgilidir. Boyutları ne olursa olsun, değerimizi yok eden, bizi aktif katılımcılar yerine pasif alıcılar yapan, kendimize güven duymamızı değil bağımlı olmamızı sağlayan, yaptığımız işten ve birlikte yaşadığımız insanlardan bizi yabancılaştıran şey çok büyüktür. Her insan etkinliği için uygun bir büyüklük tasarlamaya çalışmak herhangi bir bulutun üzerine oturabilecek melek sayısını hesaplamaya çalışmaya benzer". (...) "Bugün bürokrasiler içinde karşılıklı bağımlılık ve karmaşıklık düzeyleri o kadar yüksek ki içlerindeki en yetenekli karar alıcılar bile bunalıyor. Bu karmaşıklığı koordine etmenin maliyetleri çok büyük. Bir örgüt ya da bürokrasi ne kadar ne kadar büyük olursa o kadar katı ve esneklikten uzak olur; yaratıcı ve çeşitlilik taşıyan düşünce alanı o kadar daralır. Aynı şekilde büyüklüğü arttıkça standartlaşmış, kişisizleşmiş işleme

yöntemleri insanların yabancılık duygusunu daha da artırır (Porritt, 1989:92).

Porritt ile aynı paralelde düşünen Boris Frankel, merkezi ve ademi merkezci sistemler arasında denge kurmaya çalışan “yarı otarşi” önerisinde bulunur. Yarı otarşi; tek tek ulusal ve yerel ekonomilerin denetimi ve kimliklerini yitirmelerine yol açmaksızın, , yaşamsal önemdeki kültürel, siyasal ve diğer ilişkileri özendiren bir sistem olarak sunulur. Yarı otarşi formülünün, Yaşamsal maddi üretim araçlarının hiper-merkezileşmesinin ve dünya çapında bütünleşmesinin nasıl olup da yerel demokrasiyi koruyan bir formül olduğunu iddia eder. Frankel, enerjinin korunduğu, gereksiz yere çok miktarda hammaddenin, yiyeceğin ve mamul malların artık uzun mesafelere, çevreye zarar veren kara, deniz ve hava ulaşım araçlarıyla taşınmadığı, hangi mal ve hizmetlerin nerede ve nasıl üretileceğini vatandaşlar çoğunluğunun belirlediği bir toplum isteniyorsa, toplumsal planlama ve açık kamu tartışmaları zorunlu olduğunu belirtir. Frankel’ göre;

“bu planlama mekanizmalarının SSCB, ABD; Çin ya da Hindistan gibi çok geniş topraklara ve yüzmilyonlarca kişilik nüfusa sahip ülkelerden çok, nüfusu yüz milyonun altındaki ulus devletlerde başarılı olması daha yüksek bir olasılıktır. Kuşkusuz geniş toprakları, ama az nüfusu(örneğin Avustralya ve Kanada) olan ülkeler olduğu gibi küçük toprakları, ama kalabalık nüfusu olan (örneğin Japonya) ülkeler de vardır. Bu sorunların ideal bir çözümü ya da ideal bir ülke boyutu yoktur. Uzun vadeli siyasal hedef, büyük toplumların, etnik, dilsel, Sosyo-kültürel ya da biyobölgesel ölçütler temelinde gerçekten özerk cumhuriyetlere rasyonel biçimde bölünmesi olmalıdır. Elbette daha kolay idare edilebilir

küçük ulus devletleri gibi alt bölünmeler kısa dönemde siyasal açıdan pek olası değildir” (Frankel, 1991:272)

İvan İllich te Frankel'e benzer bir denge siyaseti izleyerek endüstriyel büyüme ile kişisel otonomi arasında optimal bir denge kurmaya çalışır. Bu kişisel otonominin bir değer olarak tanınması ile mümkün olacaktır. Bunun için bir takım nicel ölçütler ve modellemelere, ekoloji adına yapılan totaliter düzenlemeler olacağı için yapmaya kaşı çıkar. “kişisel otonominin yeniden kazanılması, etik bir uyanışı destekleyen siyasi bir eylemin sonucunda olacaktır” (İllich, 1995:187). Bu kişisel eylemler ile insanlar, adalet, okul, eğitim, ulaşım, sağlık gibi endüstriyalizmin büyüyen kurumsal yapılarını sınırlayacaklar ve çevre ile toplumun geleceği açısından tehlike yaratmayacak sınırlara çekilmesini sağlayacaklardır.

“doğal çeşitlilik, yalnızca ekosistemi oluşturan bileşenler ne kadar çeşitli olursak ekosistemin o kadar istikrarlı olacağından değil; çeşitliliğin kendi başına, güçlü bir canlı evren nosyonunun parçası olarak bağrımıza basmamız gereken bir değer olmasından dolayı da değerlendirilmelidir” (Bookchin, 1996:62).

diyen Bookchin, ‘Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü’ alt başlığını taşıyan ‘Kentsiz Kentleşme’ adlı eserinde, antik kent devletlerinde yurttaşın daha özgür ve demokrasinin daha gelişkin olduğunu savunur. Ekolojik sorunların, bu kent devletlerinin daha sonraki merkezileşme eğilimleri sonucu imparatorluklar ve ulus devletler gibi tahakkümcü toplum sistemlerinden kaynaklandığını savunur. Bookchin’ e (1996:262)göre;

“ekolojik bakış, hangi alana uygulanırsa uygunlasın, çeşitlilik içinde birliği, yansız olarak karşılıklı var olan öğelerin bir yığıntısı olarak değil, farklı parçaları ahenk içinde bütünleştiren holistik bir dinamik bütünlük olarak görür”

Bookchin, ademi merkezileşme ile ortaya çıkacak ve ‘eko-cemaat’ olarak nitelendirdiği toplulukların küçük ölçekleri nedeniyle yeni bir eko-teknolojinin yaratılmasını da kolaylaştıracağını savunur. Devamında:

“böyle bir eko-cemaat kentle kır arasındaki ve hatta mesleki görevlerin rotasyonu ya da çeşitlendirilmesiyle endüstri ve tarımı, entelektüel ve fiziksel çalışmayı kaynaştırarak zihinle beden arasındaki çatlağı kapatır” (Bookchin, 1996:243).

der. Ancak yaratılacak eko teknolojinin doğaya dönüş anlamına gelmeyeceğini, aksine eko-cemaatin ölçeği nedeniyle kullanılan kaynakların yeniden çevrime sokulması açısından avantajlar sağlayacağını ve büyük kentlerin atık sorunu başta olmak üzere geri dönüşümü kolay doğal kaynaklara yöneleceğini, nakliye masraflarını kısacağını savunur. Ancak bunun için önemli olan toplumsal organizasyona dönük yeni yeknesak ölçek arayışı ile sınırlı kalınmadan insani ölçeği baz alarak

“yüz yüze demokrasi ve ekolojik bir toplumun kuruluşu için can alıcı önem taşıyan özyönetim ve öz eylemliliği gerçekleştirebilecek tam gelişmiş benliklere dayalı özgür, doğal dengeli topluluklar arası bir ağ anlamına” (Bookchin, 1996:79)

geldiğini belirtir. Bu açıdan bakıldığında organik tarım, ekolojik uyumu bozmadığı için tercih edilmelidir. Fakat organik tarımda çiftçi ile tarımsal üretim pratiği arasında, insan-doğa ilişkisi açısından da bir uyum vardır. Aynı organik tarım metoduna dayalı üretim, organik tarım şirketlerinin yüz binlerce dönümlük alanlarda sözleşmeli tarım yöntemleriyle gerçekleştirildiğinde; küçük çiftçinin üretici etkinliği bireyin öz eylemliliği bağlamında yok edilmekle kalmaz, çiftçi ile üretim etkinliği arasındaki ekolojik uyum da yok edilir. Gandhi'nin söylemiş olduğu gibi;

“dünyadaki yoksullara yardım edecek olan kitlesel üretim değil, kitlelerin üretimidir. İleri düzeyde, çok sermaye-yoğun, yüksek ölçüde enerji girdisine bağlı ve insan emeğinden tasarruf sağlayıcı teknoloji üzerine kurulu olan kitlesel üretim tekniği, tek bir işyerinin meydana getirilmesi için büyük sermaye yatırımı gereksindiğinden önceden bir varlık birikiminin olduğunu varsaymak gereklidir. (Schumacher, 1979:90)

Toplumun üzerinde var olduğu doğa parçası ile arasındaki ekolojik uyum düşünüldüğünde, devletlerin egemenlik haklarının ekolojik kriz karşısında geçirmek zorunda kaldığı dönüşümün bir benzeri yurttaşın mülkiyet hakkı açısından da gündeme gelmektedir. “Yeryüzünden talep edebileceğimiz tek şey intifa hakkı” olabilmektedir(Kovel, 2005:302). Ekolojik kriz karşısında mülkiyet hakkı “yurt hakkı” denilebilecek özgür ve doğayla dengeli bir şekilde kendini var etme hakkı tarafından sorgulanabilecektir. Cangızbay’a (2006:32)göre;

“ ‘Kişinin ekolojik dokunulmazlığı’ ya da ‘insanın yurt hakkı’ olarak adlandırabileceğimiz bu hak, bir özne olarak insanın maddi/bedensel sınırlarını bireysel

nesnenin ötesinde yer alan bir alana taşınmış olmaktadır. (....) Zira ‘yurt hakkı’ temelindedir ki, hangi gerekçeyle olursa olsun insanın doğup büyüdüğü kentten, köyden, evden ya da ormandan kendi rızası hilafına ayrılmasını istemek,, onu böyle bir şeye –hangi yolla olursa olsun- icbar etmek ya da kendisinin yurt bildiği mekanı artık kendisinin tanıyamayacağı bir hale getirmek en aslisinden bir insan hakkı ihlali olarak tanımlanabilecektir.”

Yurttaşların birbirine ne kanla ne de sözleşme ile bağlı olmadığını ama ortak çelişkilerine ortak çözümler üretme saikiyle ortak çıkarlarının ve katılımlarının bir araya getirdiği ‘komşu’lar olduklarını düşünen B.Barber, ‘Güçlü Demokrasi’nin aktif ve sürekli katılıma dayalı bir süreçle gerçekleştirebileceğini savunur. Barber’e göre güçlü demokratik cemaat;

“Pratikte, gerilimin varlığı devam edecek ve yoğun ve etkin katılıma olan bağlılık ideal yurttaşlık için, egemenliğe ve hakiki kamusal görüşün her şeyi gören karakterine olan bağlılığın doğurduğundan daha yerel ve sınırlı bir ölçü doğuracaktır. Teleskoplarda olduğu gibi, büyültme derecesi ne kadar yüksekse, görüşte o kadar bulanık olur; kamusal olanın menzili genişlerken, kamusal olarak görme kapasitemiz azalır. Dünya yurttaşı ideali görkemli bir idealdir, fakat dünya yurttaşı kamusal sınırlarının dışında karanlıkta gözden kaybolur” (Barber, 2003:283).

Böylece Barber için de sorun bir ölçek sorunu olarak ele alınmaktadır. Ancak bu ölçek sorunu 'kendi içine çekilmek ve kendi kendine yetmek' anlamında otarşinin gerçekleştirilmesi için aranan bir ölçektir.

Dolayısıyla nicelik arayışından çok bir nitelik arayışıdır. Bilimsel arayışlar ve sonuçları tıpkı toplumsal sorunlardaki gibi farklı tercihlerin çatışması ile gerçekleşir. Bilim ya da teknoloji nesnel ya da tarafsız değildir. Bilimsel çabaların kökeninde siyasal ve sosyal tercihler açık ya da örtük olarak vardır. Hatta Kuhn'un belirttiği gibi; "Bir paradigmaya bağlanmadan olağan bilim yapılamaz" (Kuhn, 2006:195).

Boris Frankel de 'Sanayi Sonrası Ütopyalar' adlı kitabında ekolojik bir yaşam için sanayi toplumunun eleştirilerinde nicelikten çok nitelik üzerinde durulmasını savunur. Sanayi sonrası ütopycıların çoğunun sanayi-sonrası iktisadi gelişme, enerji kullanımı ve savunma politikaları arasındaki bağlantıyı gözden kaçırdıklarını ve "teknolojik ilerlemenin hemen hemen bütünüyle mevcut askeri politikalar ve enerji politikalarından soyutlanmış olarak kavrandığını" (Frankel, 1991:127) belirtir ve 'küçük bombalar güzel değildir' der. Nükleer savaş tehdidi endüstriyalimizmin kaçınılmaz sonucudur ve onun sürekli büyüme ve otorite arayışından bağımsız çözümlenemez. Alvin Toffler, Alec Nove, Rudolf Bahro ve Andre Gorz gibi sanayi-sonrası toplum kuramcılarının görüşlerini inceleyen ve sonuç olarak kendi ütopya teorisi olarak "somut ütopya " olarak nitelediği toplum tasavvurunda B.Frankel'e göre;

"Çevresel, teknolojik ve öteki maddi nedenlerden ötürü pek çok ulus devleti tam anlamıyla kendine-yeterli olmak için gerekli kaynaklardan yoksundur. Bundan dolayı, uygulanabilir bir 'somut ütopya', çoğu durumda, bir yarı otarşi olmak zorundadır. Bu nedenle, yaşamsal önemdeki yiyecek, hammadde ya da öteki mallar ve hizmetlerin belli bir kısmının başka ülke ya da yerlerden ithal edilmesi gerekecektir. Tam kendine-yeterliliğin toplumsal bir hedef haline gelmesi taşralığa ve

öbür(daha yoksul) halkların gereksinimlerinin bencilce ihmaline yol açabilir. Uluslararası ticaret ve yardım, dünya ülkeleri arasında vazgeçilmez bağlardır” (Frankel, 1991:270).

Bu nedenle Frankel, yarı otarşinin sınırlandırılmasının doğal ve teknik kaynaklardan yoksunluk dolayısıyla hem bir zorunluluk hem de sömürüye dayanmayan tüm bu alanlarda çeşitli topluluklar arasında daha çok işbirliğinin gelişmesi için olumlu bir koşul olduğunu belirtir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YENİ BİR YURTTAŞ TANIMINA DOĞRU

İnsanlığın maddi tarihi, şu anda içinde bulunduğu ekolojik kriz koşullarından önce de doğa ile gerilimli bir ilişki içinde olmuştur. Neolitik ve Bronz Çağı devrimleri olarak nitelendirilen dönemler, insanın doğa üzerindeki etkisinin tipik örnekleridir. Daha sonraki çağlarda da çiftçilik, hayvancılık ve demircilik gibi uğraşlar bir şekilde insanın doğal kaynakları tüketmesi ile sağladığı etkinliklerdir. Ancak bu yaşam biçimleri bütün tüketici etkilerine rağmen yine de insan türünün varlığı açısından mutlak tehditler yaratmamıştır. R.Williams, ekoloji tartışmalarının geneline hakim olan bir düşünce olarak geçmişe dönmenin artık mümkün olmadığını söyler.

“Sırf ilke olarak bile olsa, bu bilinçli müdahalelerden önceki aşamaya dönmeye çalışmak çekici gelebilir. Ama böyle bir şey mümkün olmadığı gibi gerekli de değildir. Biz artık müdahalelerimizi de izleyebilecek ve böylece onları denetleyebilecek konumdayız. Hayatı çeşitli biçimlerde destekleyip çoğaltacak müdahaleleri seçebilir ve zararlı olduğu tespit edilen ya da zarar verme ihtimalini içinde barındıran müdahaleleri reddedebiliriz. Ekolojik tez de zaten budur.” (Williams, 1989:249)

Williams, bu tezin etkili olabilmesi için politik ve ekonomik tezlerle birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koyar. Ancak doğa ile yeniden kurulacak bu ilişkinin şimdiye dek alışlagelmiş politika ve ekonomi nosyonlarını değiştirecek şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü

asıl değişmesi gereken, sadece doğayı değil, insanları kar ya da iktidar elde edebilmek için hammaddeler olarak değerlendirilen görüştür.

Ekolojik duyarlılıkların dünyada yayılmasında dönüm noktası sayılan eserlerden Rachel Carson'un 'Sessiz Bahar' adlı kitabı Yeşil Devrim'le birlikte tarım zararlısı böceklere karşı artan DDT kullanımının yarattığı ekolojik felakete hasredilmiştir. İnsanın doğayı kendi amaçları için kontrol altına almasının doğru olmadığını anlatan Carson, insanlığın tarihte yaşanan pek çok doğal felaket ve salgınlardan dolayı yaşadığı trajedilerden farklı olarak kendi kendini yok edecek teknolojileri doğaya salmaya başladığı uyarısıyla ekolojik kriz konusunda nc niteliğinde bilimsel tespitlerde bulunmuştur. İnsan merkezli doğa anlayışını eleştiren Carson, Darwin bugün yaşasaydı onun "en uygunun soyunu devam ettireceği" kuramını etkili biçimde doğrulayan böcek dünyası onu şaşırtır ve mutlu ederdi" (Carson, 2004:263) diyerek doğanın insan karşısında yenilgi kabul etmeyeceğini ve insanın doğaya hkim olma çabasının kendi sonunu hazırlayan bir silaha dönüştüğünü anlatır.

Teknolojik uygarlığın yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunan F.Vester ise; bugünkü çizgide ekolojik yok oluşun önüne geçilemeyeceğini ancak teknolojiyi reddederek tabiata ya da ilkelliğe dönmenin de artık imkansız olduğunu belirtir. Vester, doğada bir düzenin olduğunu, uygarlığın yanlış bir teknoloji ile doğadaki bu düzeni bozduğunu ancak insanlığın teknolojik uygarlığı yeniden düzenleyebileceğini savunur. nemli olan husus, doğa ile uyum sağlama yönünde niyet ve çaba göstermektir.

"Politik glerden ve özel ekonomik ilgi alanlarında bağımsız olarak harekete geçirilmiş ve tümüyle düzenli olmayan teknolojik gelişmeler yerine, sibernetik bir

teknolojinin oluşturulması zorunluluğu bulunmaktadır. Bu teknoloji, biyosfer ile bir denge durumunda olmalı ve onunla fonksiyonel bir ortak yaşam meydana getirmelidir” (Vester, 1997:188).

Bu fonksiyonel ortak yaşamın oturtulacağı teknoloji için Vester, İnsan bedeninin çözümlenmemiş “mucizelerine” yoğunlaşır. Beynin bilgi edinme ve öğrenme biçimleri üzerine kafa yorarak, duyular ve hormonlar aracılığıyla insanın doğanın ve gündelik yaşamın gittikçe artan bilgilerini otomatik olarak alabileceğini gelişen bilgisayar sistemlerinin de bu süreci destekleyeceğini savunur. Vester için insanın doğa ile olan bütünselliği biyoloji insanın kendisindeki doğa yasaları ile doğayla fonksiyonel bir bütünlük sağlayabileceğini, düşünerek insanı doğadaki bu ‘ilahi’ düzene boyun eğmeye davet eder.

19. yüzyılda hızlı endüstrileşme ile birlikte kirlilik ve sanayiden kaynaklanan pek çok hastalık nedeniyle çevre korumacılığı gelişmeye başladı. Derin ekolojinin kuramsal öncülerinden Arne Naess’in arzbilgeliği (ekowisdom) olarak nitelediği insan için doğanın dışında değil tüm canlı ve cansız varlıkları içinde hisseden (ortak yaşam) symbiosis ilkesi ile bir evren tahayyül edilir. İnsan merkezcilik reddedilerek canlı cansız doğaya varlıkların kendinde bir değeri olduğu, buna saygı gösterilmesi ve korunması gerektiği savunulur. İnsanların sade biçimde doğadan almaları gerektiğini almaları ve ekosistemdeki tüm yaşamın dengeli olması gerektiği savunulur. Doğa mülk edinilecek bir varlık değildir ve doğadaki çeşitlilik korunmalıdır. Derin ekolojinin bakış açısını kabul edenler, “sadece yaban yaşamın yok olup devamı sağlanamayan bir tarımın gelişmesi adına yağmur ormanlarının tüketilmesine karşı olmayıp, salt doğa var oluşunu, onun anlamını savunmaktadırlar” (Tamkoç, 1994:89)

Amerika da Dünya Dostları Derneği gibi gruplar vahşi doğaya dönüş şeklinde etkinlikler ve ekopaj eylemleri yapmışlardır. Ancak derin ekoloji akımı doğaya dönüş ve yaban hayatın korunması, sadelik gibi ahlaki ilkeler dışında ekolojik sorunlara çözüm önermez. Bu nedenle modern öncesi dinlere özellikle Budizm'e özgü bir yaşam tarzını savunan tarikat benzeri topluluklar halini alan bir yaşam tarzı yaratılmıştır. Özellikle gelişmiş sanayi ülkelerinin yarattığı modern kent hayatından sıkılan insanların maneviyat arayışlarına cevap üretmeye çalışmıştır. Bu nedenle derin ekoloji hareketi, ekolojik sorunlara çözüm bulma noktasında soyut ilkeler üretmekten öteye geçemese de, bu akımın kendisinin ortaya çıkarak taban bulması ekolojik krizin insani ve toplumsal temeldeki varlığına olgusal bir gerçeklik kazandırır.

Derin ekoloji giderek insanı doğanın karşısında bir güç olarak görerek bir anti-hümanizma geliştirir. Ekolojik sorunlar konusunda toplumsal eşitsizliklerle ilgilenmeyerek herkese eşit sorumluluk yükler. El değmemiş bir doğa. Suçlu insan olduğu için doğaya borcunu ödemelidir. Doğa insanı yok edebilir. Dolayısıyla örtük bir insan merkezilik kendini var etmeye devam eder. Doğada insan elinin değmediği alanları korumak ve doğayı insandan korumak için ekopaj eylemleri yapılır. Gerçek dünyanın uygarlığın olmadığı doğal yaşamdan ibaret olduğunu ve doğaya dönüşü savunur. Kuş izleme, dağcılık, güneş banyosu yapmak, doğa gezileri düzenlemek gibi tinsel arayışlar içine girilir. İnsandan soyutlanmış bir doğa tarihi yanılsaması yaratılır.

I.Doğayla sözleşme

James Lovelock tarafından geliştirilen Gaia Teorisi'ne göre: dünyanın yaşayan organizmalar tarafından kendilerine uygun bir biçimde yapılmış ve idare edilen tek bir sisteme sahip olduğu savunulur. Doğada denge bunun en güzel göstergesidir. Doğadaki bu bütünlükle birlikte dünyadaki her şey aynı maddeden yapılmıştır. İnsan da bütün insan olmayan canlıların kimyasını paylaşmaktadır. Bu ortak öz ve kutsal bir varlık olarak 'toprak ana' figürüyle ve Yunan Toprak Tanrıçası'nın adıyla tanımlanmış bir hipotezdir. Ekolojik krizin yol açtığı felaketler Gaia hipotezine göre doğanın kendini savunmak için geliştirdiği tepkilerdir. Nihayetinde doğanın insan varlığını korumak gibi bir amacı yoktur. Bu nedenle küresel ısınma nedeniyle yeryüzündeki insan varlığının yok olması doğanın kendi varlığının değişik bir formda sürdürmesidir. Gaia Teorisi, insan merkezci doğa anlayışına tepki olarak geliştirilmiş teoridir.

Ekolojik kriz, insan merkezci doğa algılayışının sorgulanmasına ve insanı tüm değerlerin ölçütü olarak ele alan Aydınlanma düşüncesine karşı doğaya da değer atfeden yeni teorilerin geliştirilmesine olanak sağlamıştır. Modern yurttaş tanımının ortaya çıkışında en fazla ilham kaynağı olan yazar Rousseau'dur. Rousseau;

"Avrupa toplumunun 'uçurumun kenarında', en şiddetli alt üst oluşların eşiğinde olduğunu ilan ederek çağdaşlarını hayretlere gark etti. Bu toplumdaki –eski özellikle de başkent Paris'teki- gündelik hayatı bir toplumsal kasırğa gibi algıladı" (Berman, 2005:30).

Rousseau'nun sanayi toplumunun şafağında duyumsadığı bu toplumsal kasırga karşısında bulunduğu çözüm, şimdi kendi yarattığı sistemi de yok etme kapasitesine sahip daha büyük felaketlerle karşı karşıyadır. Ekolojik kriz, Rousseau'nun Avrupa toplumu için yaşadığı endişeden çok daha büyük bir tehlikeyi ve soru işaretlerini insanlığın karşısına koymaktadır. Jean Robert, iklim sorununun duygusallıktan uzak bir tarzda ve yarı matematiksel bir netlikle yeni tartışmayı zorunlu hale getirdiği ileri sürer. İnsanlık dışı sonuçları olan iklimsel-iktisat düzeni ret eden yurttaş koalisyonlarının desteklenmesini savunur. Bu nedenle sorunun kökeninin ve çözümünün mekânsal boyutu yeni bir etik bir temel yarattığını belirtir:

"İklim siyasasını bir komşular grubuyla kendine özgü güçlükleri ve bağışları olan bir mekânın iklimi arasında yenilenen bir anlaşma olarak kavıyorum. Özgürce kararlaştırılmış gönüllü bir öz-sınırlandırma kuralı altında bir kişiler arası ilişkiler 'oikos' unun kuruluşu" olarak formüle eder (Robert, 2000:126).

Doğayla sözleşme düşüncesi Grostius, Hume, Hobbes, Locke, Mill, Rousseau ile devam eden insan merkezci toplum sözleşmesi anlayışının yerine sadece birey-birey ve birey-toplum arasındaki sözleşmeyi değil, birey-doğa, toplum doğa arasında sözleşmenin yapıldığını kabul etmek gerektiğini ileri sürmektedir. Rousseau'nun toplum teorisi başta olmak üzere, sözleşmecî teorilerin bakış açısı, toplumu organik bir siyasal bütünlük olarak ele almaya yatkın olduğundan, aynı organik bütünlüğün biyosferik düzeye uyarlanmasını kolaylaştırmaktadırlar. Bu nedenle Rousseau'nun insan merkezci Toplum Sözleşmesi'ne itiraz ederken aynı organik bütünlük sistemiyle Serres, 'doğayla sözleşme' önerir;

“toplum sözleşmesi, nasıl ki uzlaşının imzacısı insanlar arasında belli bir eşitliği tanıyorduydu(...), aynı şekilde doğa sözleşmesi de öncelikle topyekun müdahalelerimizin gücüyle dünyanın topyekünlüğü arasındaki yeni eşitliği kabul eder” (Serres, 1994:60)

‘Politika’ sözcüğünün de insan merkezci bakış açısı dışında ele alındığında anlamını değiştirdiğini savunan Serres, ‘politika’nın Yunan kent devletlerinde, sitenin ya da ait olduğu diğer insan toplulukları içinde anlam kazandığını, içinde bulunduğumuz aşamada doğayı da kapsamı gerektiğini anlatır. ‘Politika’nın alanının doğayı da kapsamıyla pozitif bilimlere yaklaştığının altını çizerek, “fizikçi de, sözcüğün en eski yunanca anlamıyla, ama aynı zamanda da en modern anlamıyla, politikacıya yaklaşıyor” (Serres, 1994:58) demektedir. Doğayla insan ya da insan toplulukları arasındaki bu eşitliğin zeminini hukuk ve fizik birlikte tanımlar: Yeryüzü ölçeği. “Genel irade”nin yerine de; “doğayla sözleşme, bizi tümlüğü içinde dünyanın bakış açısını düşünmeye” yöneltir (Serres, 1994:61).

Ferry, “doğayı bir hukuk öznesi olarak tanımlayan tutarlı bir doktrin inşa etme” (Ferry, 2000:26) uğraşının ciddiye alınması gerektiğini belirtmesine rağmen; Serres’i derin ekolojinin metafizik yorumlarını taşımakla eleştirir. Seres’in insan merkezci 1789 tarihli Fransız İnsan Hakları Bildirgesi’ne karşı çıkmak zorunda kaldığını belirterek; “önerdiği sözleşmeye özgün bir anlam kazandırmanın oldukça güç görüldüğünü” ileri sürer (Ferry, 2000:112). Ferry’e göre Serres’in önerisinde;

“yeniden değer kazanan bütün bir *kozmos*, *en* sonunda, insanlığınkinden daha da üstün ve olumlu bir katsayıyla donatılmış olmaktadır. Çünkü bu kavram, varlıkların hiyerarşisi içinde ilk koşulu oluşturmaktadır: doğa

insanlardan vazgeçebilir, ama bunun tersi mümkün değildir, bu nedenle bir “doğa tercihi” fikri, sonuçta derin ekolojinin en mantıksal metafizik ufkunu oluşturarak adım adım meşrulaştırılmış olmaktadır” (Ferry, 2000:114).

Derin ekolojistler, doğanın sadece insanı çevreleyen şeyden ibaret olduğu anlayışını eleştirerek insanın kendisini çevreleyen bu varlığı tahrip ederek kendi varlığını tehlikeye attığı bir bilincin geliştiğini ileri sürer. Fakat Ferry’e göre, “bu kimliğiyle doğa, bir hukuk öznesi, kendi kendine mutlak bir değere sahip kendilik olarak düşünülemez (Ferry, 2000:259). Bir düşünsel akım olarak derin ekoloji;

“yaşanmakta olan çevre sorunlarının, insanların çevrelerini algılama biçimlerinden, değer yargılarından; çevreleri ile aralarındaki ilişkilerin niteliği ve yaşama biçimlerinden kaynaklandığını; dolayısıyla çevre sorunlarının önlenmesi için de, öncelikle doğaya ilişkin değer yargılarının ve yaşama biçimlerinin değiştirilmesi gerektiğini ” (AÇS, 2001:128)

savunur. Ferry’nin doğanın da bir hak sujesi olarak tanınması noktasında, ortaçağ kilise hukukundan verdiği dava örneklerindeki gibi; hayvanların ve bitkilerin dava açmalarına kadar varan hukuk tarafından tanınmış birer hak sujesi olarak ele alınmaları ile Serres’in önerisi tam olarak denk düşmez. Çünkü Serres, insanla doğa arasında bir denge kurmaktan ve haklar konusunda bir pozitivist bir eşitlikten ziyade, insan-doğa ilişkisinin yeniden tanımlanması önerir. Serres’in teorisine göre, insanlığın nesne muamelesi yapmış olduğu dünya, yeniden ve intikam almaya muktedir bir özne haline gelmektedir. Belki de daha somut olarak, doğayla sözleşme yapmak, belli bir adaleti yeniden kurmak anlamına gelecektir. İnsan, doğayla olan ilişkisini

tek yönlü olarak, dolayısıyla eşitsiz bir tarzda sürdüren ‘asalak’ durumdan, ‘ortak yaşayan’ (symbiote) durumuna geçmeli, ödünç alınanı gerivermekten ibaret olan takası kabul etmelidir.

Bu açıdan derin ekolojinin ‘doğaya dönüş’ önerisi ile doğayla sözleşme arasında önemli bir fark vardır. Doğayla sözleşme önerisinde geriye dönüş değil ekolojik krizin yarattığı yeni sorunların gereklerini yerine getirme kaygısı vardır. Klasik toplum sözleşmesi anlayışının symbiotik bir anlayışla daha ileri taşınması olarak “doğayla sözleşme” kavramını ve denge formülü yerine eşitlik formülünü önerilir.

Ancak Serres, önerisini teorik düzeyde bırakarak somut pratik karşılığı konusunda bir veri sunmaz. Toplum Sözleşmesi’nin tarihte oynadığı rol üzerinde durulmayarak, doğayla sözleşme önerisi, insan merkezciğe ve toplum sözleşmesi kuramlarına teorik bir itiraz ve çözüm için bir takım etik reçeteler üretmekle sınırlı kalır. Michel Serres,

“Doğayla Sözleşme”nin yaratacağı toplumun ve toplumsal ilkelerin, geleceği bir nebze olsun garanti altına olmak olacağını söylemleştirebilir. Ancak bu isteğini bireylerin, psikolojilerin ve bazı kategorilerin eleştirisi bağlamında ortaya koyması, çalışması açısından olumlu fakat realite içinde, sadece insanları gerçek bir sorgulamanın içine düşürmekten ziyade uzaklaştırır” (Erdağlı, 2000:90).

İnsan merkezli yaklaşım ve doğa merkezli yaklaşım arasında yeni bir açılım olarak ‘biyo-merkezcilik’ diyebileceğimiz bu yaklaşım, çevre hakkı söz konusu olduğunda bu hakkın sınırlarının çizilmesi açısından önemli

olanaklar sunmaktadır. Zira, çevre hakkını, insan hakları kategorisi içinde değerlendiren anlayışlar, gittikçe yoğunlaşan ekolojik kriz karşısında, mülkiyet ve sözleşme özgürlüğü gibi haklar ile çevre hakkı arasında tercih yapmayı zorunlu hale getirmektedir. Bunun yanında doğa merkezli anlayışların insan ve doğa arasında iki farklı hak kategorisi oluşturacak çerçeveler sunma çabaları, insanın bedensel varlığı ile doğanın bir parçası olması nedeniyle soyut ve etik referanslar dışında bir anlam ifade etmemektedir.

“Ama söz konusu olan bundan daha fazlası:İlkel toplum sözleşmesini yeniden gözden geçirmenin ve hatta yadsımanın gerekliliği. Bu sözleşme, bizi, iyi ve kötü günde, dünyanın yer almadığı birinci köşegen boyunca birleştiriyor; şimdi, tehlike karşısında birleşmeyi öğrendiğimize göre, öteki köşegen boyunca, dünya ile imzalanması gereken yeni bir ittifak gerekiyor:doğanla sözleşme.iki temel sözleşme kesişiyor” (Serres, 1994:27).

II.Ekolojik Yurttaş

“Ekolojik Yurttaş” tanımlamasının amacı; salt literatüre terminolojik bir katkı ve “ekoloji” ve “yurttaş” sözcüklerinin yan yana gelmesinden elde edilmiş bir tanımlama değilse ya da var olan yurttaş algısına yeni ve daha belirgin çevreci bir nitelik katmaktan öte yepyeni bir yurttaş anlayışı ortaya koymaksa, tartışmanın insan-doğa ilişkisi anlamında felsefi ve toplum devlet sistemleri açısından siyasal-ideolojik yönünü dikkate alınmalıdır. Keleş, "Acaba bir ekolojik yurttaş tanımının yapılmasına mı ihtiyaç var?" sorusunu" ortaya atarak var olan yurttaş tanımlarına kapsayıcı olduğunu düşündüğü bir yenisini eklemeye çalışmaktadır. Bu tanımla vatandaşın doğayla ilişkilerinde, çevreyle olan ilişkilerinde davranışlarına yön vermesi gereken bir takım etik kuralları duyan, çevresel güvenlik konularına ilgi duyan yeni bir yurttaşlık anlayışı ortaya çıkartmaya çalışır.

"aynı zamanda uluslar arası platformlarda zengin ülkelerin yoksul ülkelerle ilişkilerine de hakim olabilecek; bugünkü kuşakların haklarıyla yetinmeyip, gelecek kuşakların hakları konusunda da dikkatli olacak bir yeni yurttaşlık anlayışına ihtiyaç var gibi görünmektedir" (Keleş, 2005:18)

diyerek ‘ekolojik yurttaş’ tanımı konusunda son derece temkinli bir öneride bulunur. Ancak Keleş’in ‘ekolojik yurttaş’ tanımı, ‘yurttaş’ a ekolojik sorunlara duyarlılık göstermek yönünde tavsiyelerde bulunmakla sınırlıdır. Bu sınırı, yurttaşın klasik çerçevesi içinde ekolojik tanımının sınırı olarak da değerlendirmek gerekir. Yine de önerisini bir anlayış değişikliği ekseninde sunarak, sorunun köklü bir kopuşla çözülebileceğinin sinyalini verir.

Ancak ‘ekolojik yurttaş’ tanımında en başta etimolojik sorunlar vardır.

Çünkü bu tanımlamada yurttaş hakkın öznesi değil nesnesidir. Dolayısıyla yurttaşın ekolojik kriz karşısında daha etkin bir rol alması bir yana pasifleşmesine yol açar. İnsan-doğa ilişkisinin dinamik yönünü görmez.

“bir benliği tümcü anlamda daha geniş bir benlik sistemi içinde yuvalandırmak demek, onun kimliğini söz konusu sisteme göre tarif etmek demektir. Geometrodinamik dünyada kozmos bir benliktir.(...) fakat insani benlikler olarak kozmosla tümleyici bir ilişki, bir ‘birlik’ ilişkisi içinde olduğumuz tezi, bize etik kurallar listesinin ötesinde bir şeyler vaat ediyor sanki: kim olduğumuz, niçin doğduğumuz ve hangi sebeple yaşadığımız vb. gibi yüzyıllardır sorula gelmiş soruları açacak bir anahtar, kısaca hayatın anlamı üzerine tutulmuş bir ışık” (Mellor, 1993:131).

Mellor’un bakış açısı ile ele alındığında ise ‘ekolojik yurttaş’ tanımı, yurttaş birinci kuşak hakların atomize yurttaş düzeyine yeniden çekilmekle kalmaz, toplumsallığını yitirmiş birey-yurttaş, doğa karşısında da atomize olarak ekolojik kriz karşısında edilgenleştirilir. Dolayısıyla yurttaş tanımında ileriye dönük bir sıçramayı değil, toplumsallığını yitirmiş bir yurttaş tanımıyla, ekolojik kriz karşısında yurttaşın diğer haklarını geliştirip derinleştirme ve bütünleştirme imkanını vermez. Aksine yurttaşın toplumsal gerçeklik içinde parçalanmasına yol açar.

Ekolojik krizin insanlığın geleceği açısından oluşturduğu başat tehlikeyi bir kenara bırakarak; tüketici yurttaş, engelli yurttaş, sporcu yurttaş, kadın yurttaş, hayırsever yurttaş, depremzede yurttaş tanımlarında olduğu

gibi yurttaşın toplumsal gerçeklik içindeki bir görünümüne dönüşür: Ekolojik sorunlara duyarlı yurttaşa, ‘ekolojik yurttaş’ denir.

Yurttaşa yeni haklar ya da yeni sıfatlar eklemek suretiyle ekolojik kriz karşısından yani bir tanımının yapılması mümkün değildir. Liste, ne kadar uzatılırsa uzatılsın dönüp dolaşıp yurttaşın ekolojik kriz karşısında özsel bir değişikliğinin yapılmasını zorunlu hale getirmektedir.

III.Öznenin Dönüşü

Ekolojik sorunlar karşısında elbette klasik modern yurttaş tanımı ile sınırlı kalınarak hükümetler ve devletler tarafından yurttaş'a yeni haklar getirilmiştir. Bugün Üçüncü Kuşak Haklar arasında sayılan çevre hakkı 20.Yüzyıl'ın sonlarında yapılan en geniş katılımlı uluslar arası toplantıların önemli gündemleri arasında yer almıştır. Büyümenin Sınırları gibi, Ortak Geleceğimiz ve Rio Konferansı sonucunda ilan edilen 'Gündem 21' adlı rapor, ekolojik sorunlara dikkat çekmekle birlikte yurttaş'a da yeni bazı haklar tanımışlardır. Bu hakların temel özelliği ekolojik konularda katılım ve bilgiye erişim yönünden yurttaşın daha etkin bir pozisyona getirilmesini amaçlamaktadır.

Andrew Ross, diğer ilk iki kuşak haklardan farklı olarak toplumsal mücadelelerin ürünü olarak değil de, tepeden bazı düzenlemelerle getirilen bu hakların yurttaşın ekolojik sorunlar karşısında beklenen etkinliğini yaratmadığını ileri sürer. 'Şirket Ekolojisi' olarak nitelediği bu raporların, her düzeyde ekolojik talepleri özendirmede yararlı bir kaynak olarak kullanmamak için birkaç geçerli nedeni vardır. Ross'a göre, bu raporlar, bilgi politikasının seçkin bir ürünleri olarak ekoloji hareketinin, bu harekete düşman şirketler tarafından "sömürgeleştirilmesini" ne yol açmaktadır. Bu raporların son tahlilde ekolojik sorunların engellenmesi noktasında bazı başarıları olduğunu kabul eden Ross, bu başarıların da; incelikli eko pazarlamanın kapsamlı bir özelliği haline gelmiş olan tüzel "iyilikseverliğin" bir yan ürünü değil, bilimsel kanıtlara dayalı ikna edici çalışmaların sonucu olduğunu savunur. Ross'a göre;

"Ekoloji hareketinin geçirdiği deneyim göstermektedir ki çevreci fütüroloji, önderliği, bilimsel çalışmayı yerel toplulukların gündelik yaşamında ve bu topluluklar

temelinde uygulayarak “gerçekleştiren” kamusal ve popüler aktivizmin elinden almadıkça, kolayca bastırılabilir. Çünkü daha ekotopyavari bir geleceğin tohumları, bilgisayarda gelecek modeli üretenlerin hazırladıkları karmaşık haritalarda olduğu kadar insanların yaşamak isteyecekleri alışılmış gelecek düşüncesinde de bulunmaktadır” (Ross, 1995:243).

Zira modern yurttaş, yurttaş olarak doğuştan bazı haklara sahip olduğu kabul edilse de bu hakları kullanmak ve yurttaş olarak üzerine düşen görevlerini yapabilmek için eğitim başta olmak edinmesi ve yerine getirmesi gereken yükümlülüklerin sayısı her geçen gün artmakta ve bütününe kapsamak gittikçe zorlaşmaktadır. İlliç’e göre, modern toplumun daha fazla kurum ve uzmanlaşma üretmensinin

”Dünyadaki kaynakların tüketimi ve kirlenmesi, insan izleniminin yozlaşmasının, bilincindeki geriye gidişin sonucudur. (...) Küresel bir denge kurma yolunda harcanan çabalar, değerlerin, kurumsallaştırmanın dışına atılmasıyla ulaşabilir” (İlliç, 2006:140).

‘Okulsuz Toplum’ adlı eserinde modern eğitim kurumları olarak okulların ve topyekun modern eğitim sisteminin değerlerin kurumsallaşmasına yol açarak insani var oluşu ve kişisel olduğu ve becerileri yok ettiğini, bilimin ve teknolojinin insancıl yönlerini yok ederek, hepimizi mühendisler tarafından tasarlanmış bir toplumda yaşamak zorunda bıraktığını, son derece saydamlaşmış her kesin her an her türlü bilgiye erişebildiği bir ağ sistemiyle toplumun okuldan arındırılmasının insanlığın mutlu bir gelecek ütopyası için zorunlu olduğunu anlatır. ‘epimethousçu bireyin yeniden doğuşu’ olarak nitelendirir.

Jardins, özellikle ekonomi söz konusu olduğunda piyasa koşullarının yurttaşı, tüketici bireye indirgeyerek, kişisel amaç ve özlemlerin, insanı var eden değerlerin görmezden gelindiğini savunur:

“çevreyle ilgili amaçlarımız –temiz hava ve su, vahşi doğanın ve yaban hayatının korunması vb.- salt kişisel istekler ya da tercihler olarak yorumlanamaz; bunlar, piyasanın ya da maliyet-yarar çözümlemesinin ‘fiyat’ landırabileceği yararlar değildir. Kamusal değerler olarak yasalara yansıtılabilmiş görüşler ve inançlar vardır. Bu amaçlar insan olarak bizim karakterimizden kaynaklanır. Sigara ve kravat gibi kendimizin seçtiği özellikler değildir.(...) bu amaçların birlikte algıladığımız ortak değerlerin ve kamu gerçeğinin varlığını gerekli” (Jardins, 2006:141)

kıldığını belirtir. Aslında Jardins’ in ekonomik yaklaşım ya da piyasa eleştirisi olarak ortaya koyduğu eleştiriler çevre hakkına has ‘üstün kamusal yarar’ kavramının başka bir ifadesidir. Jardins’ in analizinin önemi, liberal demokrasilerdeki siyasal katılım mekanizmalarının biçimsel anlamda işleyişi ile bireylerin kamusal alana aktif katılımı sonucu alınan kararların tek başına bu kararlara ‘kamusal’ bir nitelik bahşetmeyeceğini ortaya koymasında yatar.

Modern sanayi toplumunu aşmaya dönük çabaların tartışıldığı günümüz toplumunu ‘Yeni Zamanlar’ olarak niteleyen Hall’a göre ‘Yeni Zamanlar’da ‘özne’ modeli de değişmiştir. “Artık bireyi bir bütün, merkezleşmiş, kararlı ve tamamlanmış ego ya da özerk, rasyonel benlik anlamında kavrayamayız” (Hall, 109:1995). Hall’a göre, toplumsal

hareketlerin hak ve yetki iddialarının gittikçe yeni alanlara doğru genişlemesi, çağdaş bir 'yurttaşlık politikası' tarafından hesaba katılmalıdır.

“Yalnızca sınıf ve eşitsizlik sorunlarına değil feminizm, siyah ve etnik hareketler, ekoloji(hayvan türleri ve bizzat Doğa ile ilgili ahlaki iddialar da dahil) ve çocuklar gibi güçsüz azınlıklar tarafından gündeme getirilen yurttaşlık konularına seslenmelidir” (Hall, 1995:172).

Ekolojik kriz, bireyin en özel denilen alanını dahi en derin katmanlarına kadar kuşatmaktadır. En dar anlamda genel olanla, en dar anlamda özel olan dolaysız ve kaçınılmaz olarak bir birine bağlanmaktadır. “Özel alanın mikro kozmosunda dünya toplumu yine mevcuttur” (Beck, 2005:229). Vücut bütünlüğü, insanın kendi bedeni üzerindeki dokunulmazlık hakkı ve sağlığını koruması, sars, deli dana, kuş gibi gibi nedeni ekolojik dengenin bozulması olan sorunlar karşısında bireyin en mahrem hakları, bireyin kendi özel alanından çıkararak toplumsal politik bir sürede doğru evirilmektedir.

SONUÇ

Avusturalyalı Aborjinler'in 'Hayal Zamanı', Çinliler'in Taocu 'Mükemmel Erdem Çağı' ve tek tanrılı dinlerin cennet tasavvurları hep güzel ve verimli bir doğa ile iç içe düşünülmüştür. Campenella'nın 'Güneş Ülkesi', Moore'nin 'Ütopya'sı, Hugo'nun 'Candid'i gibi klasik ütopyalarda da ideal toplum düzeni anlatılırken aynı şey geçerlidir. Ancak bütün ütopyalarda özlemi çekilen toplum, el değmemiş bir coğrafyada hayal edilir, insanlığın geleceğine dair iyimserliğin ve umudun canlı izlerini taşırlar.

Ekolojik kriz karşısında yurttaş, antik kent devletlerinden Aydınlanma Düşüncesi'ne, oradan 21.Yüzyıl'a kadar sürdüğü tarih yolculuğunda, kritik bir dönemecin eşiğine gelmiştir. Ekolojik kriz, yurttaş tarih sahnesine her zamankinden etkin ve donanımlı çıkmaya davet ederken; karşımıza çıkacak olan yurttaş tanımlarının yeni bir alt türü değil, yurttaş tanımının bizzat kendisinde bir başkalaşma ve yenilenmedir.

Yurttaşın ahlaki temelindeki dönüşüm salt, yurttaş olma bilincinin değil, doğayla olan karşılıklı etkileşim içindeki yeni bir adalet duygusu ile mümkündür. Yeniye odaklanarak eskiyi önemsizleştirmek ve tarihsel süreklilik içinde kopmalar yaratarak yurttaşın daha tarihsel bir değişim içinde olduğunu görmeyi zorlaştıracaktır. Bu nedenle yurttaş eklenen tüm sıfatlar, yurttaş daha güçlü bir toplumsal aktör haline getirmek yerine haklarına bölerek edilgin hale getirmektedir.

Ekolojik kriz bağlamında yurttaşın tartışılması, ekolojik krizin tüm toplumsal ve siyasal kalıpları sorgulama potansiyeli karşısında, açığa çıkan tartışma alanlarından biri üzerinde durmakla sınırlı bir tartışma alanı değildir.

Yurttaşlık tartışması, ekolojik krizin tüm siyasal tartışma başlıklarını kesen bir ekseninde, hem krizi anlamayı hem de krizden çıkış noktasındaki çözüm önerilerini yaratma potansiyelini taşıyan bir tartışma alanı yaratmaktadır.

Kazancın özelleştiği buna karşın riskin alabildiğine kamusallaştığı dünyada; yurttaşın, ilk ortaya çıkışından bu yana bağrında taşıdığı hak ve ödev ikiliği aşılmaktadır. Bu ikilik ile birlikte, devlet-birey, aktif-pasif yurttaş, pozitif-negatif statü hakları ayrımları da ortadan kalkacaktır. Yurttaş bundan sonraki tarih yolculuğuna tekil varlığı ile toplumsal varlığı arasındaki özdeşlik ile devam etmek durumundadır. Modern yurttaş, hukuksal varlığının parçalanmış öğelerini yurttaşın yurttaşına karşı yatay sorumlulukları üzerinden ahlaki temelde yeniden bir araya getirmenin ve evrensel özünü yeniden bulmanın sancılarını yaşamaktadır.

Yurttaş, toplumun özgür üyesi olarak başladığı tarih yolculuğuna daha sonra mülk sahibi olarak, devamla kendisi ile ilgili alınan her türlü kararın en azından biçimsel anlamda öznesi olarak devam etmiştir. Bireyin özgürlüğü ile toplumun özgürlüğünü örtüştüren, toplumsallığı içinde yeni bir insan-yurttaş tanımının kapısını aralanmıştır. Bireyin özgür gelişiminin herkesin özgür gelişiminin koşulu olan yeni bir uygarlık anlayışının biçimlenmesi, yurttaş tanımının alacağı yeni biçimi ortaya çıkartacaktır.

Dünya çapında bir toplumsal adalet sağlanmadan ekolojik açıdan sürdürülebilir bir hayat kurulamaz. Ekolojik sorunların temeline indiğimizde insanlar arasındaki eşitsizlik ve adalet sorunlarının ekolojik sorunların ortaya çıkmasına belirleyici olduğu görülür. Dünyadaki kirliliği insanlar arasında

diktatörce paylaştıran bir “çevre demokrasi” olmayacaksa; insanlar arasında doğayı da gözeten yeni bir eşitlik anlayışının yaratılması gerekmektedir.

Felsefi sisteminin temelini hava, su ve toprakta arayan Tales gibi ilkçağ filozofları, topluma dair görüşlerini doğa hakkındaki bilgileri ile geliştirmişlerdir. Modern çağla birlikte doğa ve toplum arasındaki bu bağ gittikçe koptu ve insanın biri doğal diğeri toplumsal olmak üzere adeta iki ayrı varlığı oluştu. Ekolojik kriz, bu yapay ayrımla yüzleşmeye olanak sağlıyor. Ekolojik kriz derinleştikçe doğa, kendi yasalarını dayatarak insanlığı tekrar doğayı anlamaya ve insan uygarlığını gözden geçirmeye zorluyor. Yurttaşın tarih yolculuğu devam edecekse; bu ancak yeni bir tanımla mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali; **Ulus-Devlet ya da Halk Egemenliği** Ankara İmge Yayınevi 2006

ARENDT, Hannah, M.Luther King ve diğerleri; **Sivil İtaatsizlik** Çev:Yakup Coşar İstanbul Ayrıntı Yayınları 2001

ASLANOĞLU, Rana A.; “Sürdürülebilir Kalkınmaya Eleştirel Bakış” **Birikim** 57/58, Ocak/Şubat 1994, s. 38-43.

BADUR, Emel; **Çevre Hukuku Sempozyumu** Ankara Türkiye Adalet Akademisi Yayınları 2006

BARBER, Benjamin; **Güçlü Demokrasi** Çev:Mehmet Beşikçi İstanbul Ayrıntı Yayınları 2003

BECK, Ulrich; **Siyasallığın İcadı** Çev:Nihat Ünler İstanbul İletişim Yayınları 2005

BENHABİB, Seyla; **Ötekilerin Hakları** Çev:Berna Akkıyal İstanbul İletişim Yayınları 2006

BENTON, Ted; “Marksizm ve Doğal Sınırlar”, **Marksizm ve Ekoloji** içinde Der:G.N.demirer, M.Duran, G.Özgür Çev:Gökçer Özgür 2000 Öteki Yayınevi Ankara

BERMAN, Marshall; **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor** Çev: Ümit ALTUĞ-Bülent PEKER İstanbul İletişim Yayınları 2005

BOOKCHIN, Murray; **Ekolojik Bir Topluma Doğru** Çev: Abdullah YILMAZ İstanbul Ayrıntı Yayınları 1996

BOOKCHIN, Murray; **Kentsiz Kentleşme** Çev: Burak ÖZYALÇIN İstanbul Ayrıntı Yayınları 2005

BOOKCHIN, Murray; **Toplumsal Ekolojinin Felsefesi** Çev: Rahmi G. ÖĞDÜL, İstanbul Kabalcı Yayınevi 1996

BORA, Tanıl; “Reel Sosyalist Sistem Çözülürken Çevre Sorunları ve Yeşiller” **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Haziran Sayı:120, 1990

BOTTOMORE, T. B.; **Seçkinler ve Toplum** Çev: Erol MUTLU, Ankara Gündoğan Yayınları 1990

BOVE, Jose, DUFOUR, F; **Dünya Satılık Değildir** Çev: Tülin Yaylagül
GÜRSEL, İstanbul İletişim Yayınları 2001

BOVE, Jose, LUNEAU, Gilles; **Sivil İtaatsizliğe Çağrı** Çev: Işık ERGÜDEN,
İstanbul İletişim Yayınları 2006

BUĞRA, Ayşe, KEYDER, Çağlar; **Sosyal Politika Yazıları** İstanbul İletişim
Yayınları 2006

CALLENBACH, Ernest; **Ekotopya** Çev: Osman AKINHAY, İstanbul
Ayrıntı Yayınları 1994

CANGIZBAY, Kadir; **Çok-Hukukluluk, Laiklik ve Laikrasi** Ankara Liberte
Yayınları 2006

CANGIZBAY, Kadir; **Sosyalizm ve Özyönetim, Reel Sosyalizmden
Sosyalist Realiteye** Ankara Ütopya Yayınevi 2003

CARSON, Rachel; **Sessiz Bahar** Çev:Çağatay Güler Ankara Palme
Yayıncılık 2004

ÇİĞDEM, Ahmet; **Aydınlanma Düşüncesi** İstanbul İletişim Yayınları 1997

ÇİĞDEM, Ahmet; "Toplum, Doğa ve Eko-Politik Hareketler", **Birikim**, Sayı
98, Haziran, 1997

DICKSON, David; **Alternatif Teknoloji** Çev: Nezih ERDOĞAN, İstanbul
Ayrıntı Yayınları1992

ERDAĞLI, Bora; **Ekolojik Bir Topluma Doğru**, Ekoloji Politik içinde
Edt:Göksel N.Demirer, Tezcan E.Abay Ankara Maki Basın Yayın 2000

ERDOĞAN, İ., EJDER, N.; **Çevre Sorunları Nedenler Çözümler**, Ankara
Doruk Yayınları 1997

ERDOĞAN, L.Tufan; **Kıyametin Gözyaşları** Ankara Elips Kitap 2006

FERRY, Luc; **Ekolojik Yeni Düzen** Çev:Turhan ILGAZ, İstanbul YKY 2000

FOSTER, John Bellamy; **Materyalizm ve Doğa** Çev: Ercüment ÖZKAYA,
Ankara Epos Yayınları 2001

FOSTER, John Bellamy; **Savunmasız Gezegen** Çev: Hasan ÜNDER, Ankara Epos Yayınları 2002

FRANKEL, Boris; **Sanayi Sonrası Ütopyalar** Çev:Kamil Durand İstanbul Ayrıntı 1991

GORZ, Andre; **İktisadi Aklın Eleştirisi** Çev:İşık Ergüden İstanbul Ayrıntı Yayınları 2007

GÖKTÜRK, Eren Deniz Tol; **Dünden Yarına Yurttaşlık** İstanbul Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları 2007

HALL, Stuart, MARTİN, Jacques; **Yeni Zamanlar** Çev:Abdullah Yılmaz İstanbul Ayrıntı Yayınları 1995

HAVEMANN, Robert; **Yarın:Yol Ayrımındaki Sanayi Toplumu** Çev:Filiz Özçelik İstanbul Kaynak Yayınları 2005

HEATER, Derek; **Yurttaşlığın Kısa Tarihi** Çev: Meral DELİKARA, Ankara İmge Yayınevi 2007

HORUŞ, Mehmet; “Yoksulluk Yasaları” **TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Bülteni** Sayı 2007/4-2008/1, Haziran 2008

ILLICH, Ivan; **Okulsuz Toplum** Çev:Celal Öner İstanbul Oda Yayınları 2006

ILLICH, Ivan; **Sağlığın Gaspi** Çev:Süha Sertabiboğlu İstanbul Ayrıntı Yayınları 1995

JARDINS, Des R. Joseph; **Çevre Etiği** Çev: Ruşen KELEŞ, Ankara İmge Yayınevi 2006

KABOĞLU, İbrahim; **Çevre Hakkı** Ankara İmge Yayınevi 1996

KAYA, Ayhan, ÖZDOĞAN, Güney Göksu (Der.); **Uluslar arası ilişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar** İstanbul Bağlam Yayıncılık 2005

KEANE, John; **Sivil Toplum ve Devlet** Çev: Levent Köker, Ahmet Çiğdem ve diğerleri Ankara Yedikıta Yayınları 2004

KELEŞ, Ruşen, HAMAMCI, Can; **Çevre Politikası** Ankara İmge Yayınları 2005

KIŞLALIOĞLU, Mine, BERKES Fikret; **Çevre ve Ekoloji** 1990 Remzi Kitabevi İstanbul

KOVEL, Joel; **Tarih ve Tin** Çev: Hakan Pekinel İstanbul Ayrıntı Yayınları 1994

KOVEL, Joel **Doğanın Düşmanı** Çev: Gürol Koca İstanbul Metis Yayınları 2005

KUMAR, Krishan; **Ütopyacılık** Çev:Ali Somel Ankara İmge Yayınevi 2005

KUHN, Thomas S.; **Bilimsel Devrimlerin Yapısı** Çev:Nilüfer Kuyaş Kırmızı Yayınları 2006

KYMLİCKA, Will; **Çokkültürlü Yurttaşlık** Çev: Abdullah Yılmaz İstanbul Ayrıntı Yayınları 1998

MİNC, Alain **Yeni Ortaçağ** Çev. Mehmet Ali AĞAOĞULLARI Ankara İmge Yayınları 1995

MELLOR, Mary; **Sınırları Yıkarak** Çev: Osman AKINHAY, İstanbul Ayrıntı Yayınları 1993

ÖZBUDUN, Sibel, C. SARI ve T. DEMİRER; **Kıyamete Çeyrek Kala** Ankara Ütopya Yayınevi 2006

ÖZDEK, Yasemin; **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları** Ankara Öteki Yayınevi 2000

ÖZKAN, Noyan; **Doğa Koruma Rehberi** İzmir Nar Yayınları 1995

PAŞUKANİS, Yevgeni; **Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm** İstanbul Birikim Yayınları 2004

PETTİT, Philip; **Cumhuriyetçilik** Çev: Abdullah Yılmaz İstanbul Ayrıntı Yayınları 1998

PORRİTT, Jonathon; **Yeşil Politika** Çev:Alev Türker İstanbul Ayrıntı Yayınları 1989

ROBERT, Jean; **Algı Primatı Ya Da Bilimsel Kıyamet** Ekoloji Politik içinde Çev:Sibel Özbudun Edt:Göksel N.Demirer, Tezcan E.Abay Ankara Maki Basın Yayın 2000

ROBERT Jean; **Suyun Ekonomi Politikası** Çev: Metin DURAN, Mustafa Erdem SAKINÇ Ankara Ütopya Yayınevi 2003

ROSS, Andrew; **Tuhaf Hava** Çev:Kamil Durand İstanbul Ayrıntı Yayınları 1995

SALE, Kirkpatrick; “Biyobölgecilik” Çev:İşıl Sarıyüce, Ayşem Mert **Üç Ekoloji** Sayı 5, Yaz, 2006

SARTORI, Giovanni; **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş** Çev: Tunçer Karamustafaoğlu-Mehmet Turhan, Ankara Yetkin Yayınları 1996

SCHUMACHER, E.F.; **Küçük Güzeldir** Çev:Osman Deniztekin İstanbul e Yayınları 1979

SERRES, Michel; **Doğayla Sözleşme** Çev: Turhan ILGAZ, İstanbul Yapı Kredi Yayınları 1994

SERT, Gürkan; **Hasta Hakları** İstanbul Babil Yayınları 2004

SHIVA, Vandana; **Su Savaşları** Çev: Ali K. SOYSEL, İstanbul Bgst Yayınları 2007

SHIVA, Vandana; **Çalınmış Hasat** Çev: Ali K. SOYSEL, İstanbul Bgst Yayınları 2007

SHNAPPER, Leca, B. B. COPPEAUX ve BALIBAR; **Dersimiz: Yurttaşlık** Çev: Turhan ILGAZ İstanbul Kesit Yayıncılık 1998

TAMKOÇ, Günseli; “**Derin Ekolojinin Genel Çizgileri**” Birikim Sayı 57-58, Ocak-Şubat, 1994

TMMOB Ankara İKK, **Nükleer Santraller ve Türkiye** 2007 Ankara

TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, **Su Politikaları Kongresi** 2006

TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, **5.Enerji Sempozyumu** 2005 Ankara

TUĞLACI, Pars; **Türkçe Sözlük** İstanbul Pars Yayınevi 1971

TURGUT, Nükhet; **Çevre Hukuku** Ankara Savaş Yayınevi 2001

Türkiye Çevre Vakfı; **Biyogüvenlik Protokolü Ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinde Teşvikler** Ankara TÇV Yayınları 2005

- Türkiye Çevre Vakfı; **GATT ve Çevre**, Ankara TÇV Yayınları 1995
- Türkiye Çevre Vakfı; **Türkiye Açısından Johannesburg Zirvesinin Getirdikleri** Ankara TÇV Yayınları 2004
- ÜSTEL, Füsun; **Yurttaşlık ve Demokrasi** Ankara Dost Kitabevi 1999
- VESTER, Frederik; **Ekolojinin Anlamı** Çev:Aydın Arıtan İstanbul Arıtan Yayınevi 1997
- VILLIAMS, Raymond; **İkibine Doğru**, Çev:Esen Tarım İstanbul Ayrıntı Yayınları 1989
- WOOD, Meikens Ellen; **Kapitalizm Demokrasiye Karşı** Çev: Şahin ARTAN İstanbul İletişim Yayınları 2006
- YILDIZOĞLU, Ergin; **Dinozorun Kuyruğu** İstanbul Remzi Kitabevi Yayınları 2002

ÖZET

HORUŞ, Mehmet Ekolojik Kriz Karşısında Yurttaşın Değişen Tanımı
Yüksek Lisans Ankara 2008

Tezde dünyada yaşanan ekolojik krizin toplumsal boyutuyla ele almaktadır. Verili siyasal ve hukuksal kalıplar, ekolojik kriz karşısında çözülmeye ve dönüşmeye başlamıştır. Ekolojik sorunların bütünselliğini kanıtlamak için İklim Değişikliği, GDO'lar ve nükleer enerjinin yol açtığı krizler üzerinde daha detaylı durulmuştur. 'Yurttaş' kavramının tarihsel gelişiminde ziyade modern yurttaş tanımı baz alınmıştır. Ekolojik krizin siyaset biliminin temel kavramlarından olan 'yurttaş' kavramında da özsel bir dönüşüme yol açtığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çevre hakkının diğer yurttaş hakları üzerindeki dominant ve asimilasyoncu etkisi üzerinde durulmuştur. Çevre hakkının öznesi ve hak süjesi olarak yurttaşın ekolojik kriz karşısında çaresiz kaldığı ve bu sorunun ancak yeni bir yurttaş tanımı ile aşılabileceği anlatılmıştır.

Sonuç olarak; 'ekolojik yurttaş' gibi yurttaşı sahip olduğu haklara parçalayarak yeni bir yurttaş tanımı yapmak yerine yurttaşın kendisinin yeniden tanımlanması gerektiği ve bu yeni yurttaş tanımının muhtemel unsurları tez olarak ileri sürülmüştür.

Anahtar Sözcükler

- 1.Ekolojik Kriz
- 2.Yurttaş
- 3.Toplum Sözleşmesi
- 4.Doğayla Sözleşme
5. Ekolojik Yurttaş

ABSTRACT

HORUŞ, Mehmet The Altered Definition of Citizen as a Consequence of Ecological Depression Ankara 2008

Thesis is covering the global ecological crisis with the social aspects. The Crisis have led the defined political and legal structures be dissolved and/or transformed. The Climate changes, GMOs and the crisis result of Nuclear Energy have been examined more detailed in order to prove the integrality of the ecological issues. Have based on the modern definition of citizen instead of the historical development of the very same one. Strived to put forward how the Ecological Crisis transforms the essence of “citizen” which is a very fundamental conception of Political Science. Emphasized the dominant and assimilating influence of Enviroiremental Right over other rights. The desperation of Citizen, who is the subject and object of Enviroiremental Right, and the necessity of a new definitation of Citizen for overcoming the crisis have been explained.

Consequently, instead of making a new definition of citizen throuh breaking the citizen into pieces depending on the rights he is possessing –like the “ecological citizen”, have claimed that the citizen should again define himself. The possible components of this new conseption have also been presented as the thesis.

Key Words

1. Ecological Crisis
2. Citizen
3. Social Contract
4. Natural Contract
5. Ecological Citizen

